

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
MÜTERCİM TERCÜMANLIK(FRANSIZCA) ANABİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA ÇEVİRİNİN ROLÜ:
ANTİTÜRCÜ YAKLAŞIM VE MÜDAHİL ÇEVİRİ**

**FULYA MARMARA
14726013**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Z. EMİNE BOGENÇ DEMİREL**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
MÜTERCİM TERCÜMANLIK (FRANSIZCA) ANABİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA ÇEVİRİNİN ROLÜ:
ANTİTÜRCÜ YAKLAŞIM VE MÜDAHİL ÇEVİRİ**

FULYA MARMARA

14726013

ORCID NO: 0000-0002-5600-660X

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Z. EMİNE BOGENÇ DEMİREL

İSTANBUL

2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
MÜTERCİM TERCÜMANLIK (FRANSIZCA) ANABİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

**ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA ÇEVİRİNİN ROLÜ:
ANTİTÜRCÜ YAKLAŞIM VE MÜDAHİL ÇEVİRİ**

FULYA MARMARA
14726013

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 16.11.2020

Tezin Savunulduğu Tarih: 02.11.2020

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Z. Emine Bogenç Demirel	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Füsun Bilir Ataseven	
	: Prof. Dr. Arzu Etensel İldem	
	: Doç. Dr. Ayşen Zeynep Oral	
	: Doç. Dr. Lale Özcan Arslan	

İSTANBUL
KASIM 2020

ÖZ

ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA ÇEVİRİNİN ROLÜ: ANTİTÜRCÜ YAKLAŞIM VE MÜDAHİL ÇEVİRİ

Fulya Marmara
Kasım, 2020

Bu çalışma, *kadınlar ve hayvanlar üzerinde kurulan ortak tahakküm* ile benzer işleve sahip olan *cehaletin kültürel üretimi* sürecinde çevirinin farklı katmanlarını ele aldı. Ayrıca, biyodemokratik bakış ihtiyacını ön plana çıkaran ve Antroposen Çağı olarak adlandırılan güncel tarihsel dönemde çeviribilimin cehaleti yapılandıran süreçleri tersine çevirme potansiyelini araştırdı. Bu doğrultuda Çeviri Sosyolojisi ekseninde Michael Cronin'in önerdiği *Ekoçeviri* (2017) kavramı benimsenerek disiplinlerarası bir çalışma yürütülmüştür. Cehaletin muhtemel tanımları yapıldıktan sonra kavram meta düzeyde tartışıldı. Ardından biri olmadan diğeri var olamayan cehaletin kültürel üretimi ve ortak tahakküm ele alınarak, bunları mümkün kılan mekanizmalar ortaya kondu. Bu mekanizmaların dillerarası, diliçi, türlerarası çeviri bağlamlarında hayvana yönelik ortaya çıkışı ve toplumsal karşılıkları incelendi. Bu amaçla, Cronin'in bakış açısına ek olarak Robert N. Proctor'ın *Agnology* (2008), Carol J. Adams'ın *Sexual Politics of Meat* (1990), Edgar Morin'in *Pensée écologique* (2016) kavramlarından yararlandık. Toplumsal, dilsel ve tarihsel örneklere başvurarak, bizi çevreleyen yaşamla ilişkimizde yaşanacak devrimsel bir değişimin ancak hayvanların sesini duyulur kılan bir çeviri anlayışı ile mümkün olduğunu ortaya koymayı denedik. Cronin'in çeviribilimin sorumluluk alanında gördüğü türlerarası aracılığa dair düşüncesi antitürcülükle bağdaştırılmış, insan ve insan olmayan arasındaki bağlantılılık yine Morin'in, Adams'ın ve Proctor'ın ilişkisellikleri ortaya koyma ve unutulmanın bilgisini hatırlama kavramlarıyla örtüşmüştür. Antitürcü farkındalıkla çeviri süreçlerini yürüten ve bunun doğal bir sonucu olarak çeviriye etik-empatik bir bakış açısı sağlayan çeviri *Müdahil Çeviri* olarak adlandırılmıştır. Bu anlayışı takip eden araştırmacılar ve çevirmenler çok daha kapsayıcı yeni bir hümanizmin öncüleri olarak görülebilirler.

Anahtar Kelimeler: Çeviri sosyolojisi, cehaletbilim, ekoçeviri, antroposen, antitürcülük, ortak tahakküm, biyodemokrasi, türlerarası bağlantılılık, yeni hümanizm, etik-empatik bakış.

ABSTRACT

THE ROLE OF TRANSLATION IN THE AGE OF ANTHROPOCENE: ANTI-SPECIESIST APPROACH AND INTERVENING TRANSLATION

Fulya Marmara
November, 2020

This study addressed different layers of translation in *the cultural production of ignorance* which has similar function as *linked oppression of women and animals*. It also explored Translation Studies' potential to *reverse* the processes structuring ignorance which emerge in the current historical juncture— the so-called Anthropocene Epoch — which has brought the need of biodemocratic perspectives to the fore. Accordingly, we carried out an interdisciplinary study in the context of Sociology of Translation by adopting the concept of *eco-translation* as was proposed by Michael Cronin (2017). After defining “ignorance” with its different aspects, we tried to understand the concept at the meta level. Then, the common mechanisms of the cultural production of ignorance and the intersecting and overlapping dominations, one of which cannot exist without the other, were revealed. We then studied the emergence of these mechanisms and their social counterparts in interlingual, intralingual, and interspecies translation contexts. For this purpose, we benefited from Robert N. Proctor's *Agnotology* (2008), Carol J. Adams' *Sexual Politics of Meat* (1990), Edgar Morin's *Pensée écologique* (2016) in addition to Cronin's perspective. By referring to social, linguistic and historical examples, we tried to demonstrate that a revolutionary change in our relationship with the life surrounding us is only possible with a concept of translation that makes the voice of animals heard. The horizon of ‘inter-species mediation responsibility’ that Cronin opens up for translation studies, has been associated with antispeciesism and besides, the inter-connectedness between human and non-human coincides with Morin's, Adams' and Proctor's concepts of revealing the relatedness and remembering the knowledge of the forgotten. The translation displaying antispeciesist awareness, thus providing ethical-empathic perspectives in the context of eco-translation was called *Intervening Translation*. Researchers and translators following this understanding might be seen as pioneers of a new humanist understanding which would be much more inclusive.

Key Words: Sociology of translation, agnotology, eco-translation, anthropocene, antispeciesism, linked oppression, biodemocracy, inter-species relatedness, new humanism, ethical-empathetical perspective.

ÖN SÖZ

Keşfettiğim her yeni bilgiyi benimle aynı heyecanla karşılayan, bu bilgilerin peşine düşme konusunda bana hep cesaret veren ve yol gösteren Değerli Hocam Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL'e çok teşekkür ederim. Kendisi cehalet üzerine çalışmayı önerdiğinde merak ve heyecanla çıkılan bu yolun hayatımı şekillendirecek kesişmelerle dolu olacağını tahmin etmemiştim. Bu süreci anlaşıldığımı hissederek ve özgür bir zihinle deneyimlemek benim için çok değerli ve öğreticiydi.

Tez çalışmam boyunca tez izleme jürilerimde bulunarak desteklerini sakınmayan hocalarım Sayın Prof. Dr. Füsün BİLİR ATASEVEN'e ve Sayın Doç. Dr. Ayşen Zeynep ORAL'a, tez savunma jürimde yer alarak fikirleriyle çalışmama katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Lale ÖZCAN ARSLAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde bulunmayı kabul ederek çalışmamı destekleyen Sayın Hocam Prof. Dr. Alev BULUT'a ve Sayın Doç. Dr. Pınar GÜZELYÜREK ÇELİK'e teşekkür ederim.

Öğrencisi olma şansını yakaladığım, tez jürimde bulunmasından büyük mutluluk duyduğum Değerli Hocam Prof. Dr. Arzu ETENSEL İLDEM'e çok teşekkür ederim. Orada öğrendiklerimle hayatıma yön veren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda görev yapan tüm hocalarıma ve en ihtiyaç duyduğum zamanlarda kendime inanmamı sağlayan Değerli Hocam Prof. Dr. Gülser ÇETİN'e sonsuz teşekkürler.

Meslek yaşamıma başladığım, çok şey öğrendiğim ve öğrenmekte olduğum Yıldız Teknik Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde görev yapmakta ve yapmış olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma tek tek teşekkür borçluyum.

Karşılık beklemeden sevmenin en güzel örneği oldukları ve bunu bana öğrettikleri için Anneme ve Babama; küçük kardeş olmanın tüm avantajlarını bana yaşatan Ablama minnettarım.

Yolculuğu destekleriyle kolaylaştıran Carmen SCHRETTL'a ve canım dostum Selin KILIÇ'a ne kadar teşekkür etsem az.

Ve son olarak bu tezin bu şekilde yazılmasının ilk nedeni olan Minik'e ve onun ardından hayatıma giren Böcek ve Seyfi'ye varlıkları için sonsuz teşekkür ederim. Açtıkları kapının ardında hem sevgi hem de benim için hazine değerinde olan bilgiler buldum. En güzel hikâye onlarla başladı.

İstanbul; Kasım, 2020

Fulya Marmara

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	10
2. CEHALET VE YANKILARI.....	21
2.1. Bilmek Mümkün müdür?.....	21
2.2. Cahilim, Cahilsin, Cahiliz	23
2.3. Cehaletin Tanımı.....	27
2.4. Cahillikten Cehaletbilim’e: Cehaletin Kültürel Üretimi	32
2.5. Cehaletin Sosyolojisi ve Bir Cehalet Sınıflandırması Denemesi:.....	35
2.6. Cehaletin Kültürel Üretiminin Mekanizması.....	41
3. CEHALETİN KÜLTÜREL ÜRETİMİ VE ORTAK TAHAKKÜM.....	47
3.1. Hayvana Yönelik Etik Bakış.....	47
3.2. Antitürçülük.....	52
3.3. Nesneleştirme ve Kayıp Göndergenin İnşası.....	55
3.4. Hayvanın Değişen Roller ve Sonuçları Üzerine	67
3.4.1. Tarihsel Bakışa Dair	68
3.4.2. Bilimsel Bakışa Dair.....	75
3.4.3. Hukuki Bakışa Dair	80
3.4.4. Hayvan Hakları Örgütleri Açısından Hayvan.....	83
3.4.5. <i>Kobay Doğulmaz Kobay Olunur</i>	88

4. ANTROPOSEN ÇAĞINDA MÜDAHİL ÇEVİRİ.....	91
4.1. Türçülüğe Dair Farkındalık	91
4.2. Çeviri ve Hayvanlar	92
4.2.1. Dillerarası Çeviri	93
4.2.2. Diliçi Çeviri.....	100
4.2.3. Türlerarası çeviri	116
4.3. Ortak Tahakkümün Çevirisi.....	121
4.4. Yeni Bir Toplum Sözleşmesi Arayışı.....	126
5. SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	140
EKLER.....	148
ÖZ GEÇMİŞ	175

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Cehalet Sınıflandırması Denemesi.....	39
Tablo 2: Konuyla İlgili Tez Çalışmaları	91
Tablo 3: Kirpi Sözlük ve Diliçi Çeviri Örnekleri	102
Tablo 4: Blog- Türçü Sözlük.....	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Antroposen Çağı İlişkisel Haritası	16
Şekil 2: Bilimin ve Medyanın Araçsallaştırılması.....	45
Şekil 3: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması	62
Şekil 4: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması	63
Şekil 5: Ortak Tahakkümün Yansımaları.....	66
Şekil 6: Zulüm Dört Aşaması.....	74
Şekil 7: Türcü Dil Gazete Haberleri	112
Şekil 8: Kölelik ve Hayvan Sömürüsü.....	125

KISALTMALAR

ANU: The Australia National University (Avustralya Ulusal Üniversitesi)

CIRET: Le Centre International de Recherches et études Transdisciplinaires (Uluslararası Araştırma ve Disiplinlerarası Çalışmalar Merkezi)

CNRS: Centre national de recherche scientifique (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi)

IPBES: The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (Biyçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Hükümetlerarası Bilim Politika Platformu)

La SfZ: La Société française de Zoosémiotique (Fransız Hayvan Göstergelimi Topluluğu)

LFDA: La Fondation Droit Animal, Éthique et Sciences (Hayvan Hukuku, Etik ve Bilim Vakfı)

INRAE: L'institut national de recherche pour l'agriculture, l'alimentation et l'environnement (Ulusal Tarım, Gıda ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü)

TDK: Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

*Öğrenmenin Kadını, kal yanımda
Zihnimi bilgiye aç her şekliyle
Adını kâğıda döktüğümde rehberlik et kalemime
Yol göster bilginin ardına düşmüş aklıma
Bütün sorgulamalarımın elimden tut, sevgili Tanrıça¹
Anonim*

Fransız ressam ve heykeltıraş Jean-Léon Gérôme Anne-de-Beaujeu Müzesi'nin koleksiyonunda yer alan ve 1986 yılında resmettiği *İnsanlığı Cezalandırmak Üzere Kuyudan Çıkan Hakikat*² isimli tablosunda, elinde çalından kırbağı, dehşetle bakan gözleriyle tabloyu inceleyene doğru yönelmiş bir kadını resmeder. Kadının yüzü dehşet ve korkuyla gerilmiştir; gözleri ve açık ağzı kuyu kadar karanlıktır³. Ressamın Yunan filozof Demokritos'un "Aslında hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü gerçek, kuyunun dibinde yatıyor"⁴ sözlerinden esinlendiği düşünülür. Tabloda anlatılmak istenen hikâyeye bu sözlerle bağlantılı bir efsaneye de dayandırılır⁵. Efsaneye göre günlerden bir gün Hakikat ve Yalan'ın yolları kesişir. "Güzel bir gün" der yüzünü gülümseyerek Hakikat'e dönen Yalan. Hakikat inanmaz gözlerle çevresine bakınır ve Yalan'ın doğru söylediğini anlar. Bu sahiden de güneşin tazeleyici ışıklarıyla doğayı aydınlattığı bir gündür. Yalan devam eder: "Göl daha da güzel". Hakikat yine inanmaz ve göle bakar. Gölün zümrüt gibi parlamakta olduğunu görür. Bunun üstüne Yalan koşar ve kendini suya bırakır: "Bak, su daha da güzel; aynı zamanda ılık. Hadi birlikte yüzelim!" der. Hakikat parmaklarının ucunu suya değdirir ve şaşkınlıkla Yalan'ın yine doğruyu söylemekte olduğunu anlar. Böylece Hakikat

¹ Antik Mısır'da değerli bilgilerin kaynağı olarak görülen Tanrıça Seshat'a atfen okunan bir dua.

² Aksi belirtilmediği sürece bu tezdeki tüm çeviriler bana aittir.

³ Selçuk Aylar, "Hakikat: Ayna Yerine Kırbaç",

https://www.academia.edu/33563637/Jean_L%20on_G%20A9r%20B4me_hakikat_ayna_yerine_k%20B1rba%20A7_Sanat_D%20BCnyam%20B1z_142_2014_pdf. [21.09.2020].

⁴ "The Truth Coming Out of Her Well to Shame Mankind", The art story, <https://www.theartstory.org/artist/gerome-jean-leon/artworks/> [21.07.2020].

⁵ Axel Leclercq, "La légende raconte qu'un jour la vérité et le mensonge se sont croisés...", <https://positivr.fr/mensonge-verite-sortant-du-puits/> [21.07.2020].

Yalan'a güvenir, kıyafetlerini çıkarır ve suyun dinginliğine kendini usulca bırakır. Kısa bir süre sonra Yalan sudan çıkar, Hakikat'in kıyafetlerini üstüne geçirdiği gibi ortadan kaybolur. Yalan'ın giysilerini giyemeyen Hakikat işte o günden bu yana bir kuyunun dibinde saklanır. Ne zaman kuyudan çıkmaya niyetlense insanlar onu ayıplar, ona sırt döner, ondan kaçır ve kimse onun yüzüne bile bakmak istemez.

Avusturyalı mimari eleştirmeni, yazar ve konuşmacı Elizabeth Farrelly “Bingil açısından zengin fakat anlam açısından yoksuluz” demişti⁶. Bu anlam yoksunluğunun nedenini teknolojik gelişmişliğimizin oldukça gerisinde kalan sosyo-kültürel yapılarımızda aramak gerekebilir. Bahsettiğimiz bu yapılar adalet anlayışımız, ekonomik işleyişler, bilimsel çalışmalarımız, eğitim anlayışımız, savunma sistemlerimiz, sanatsal etkinliklerimiz gibi toplumsal organizasyonlarımızı kapsar.

İnsan dünya ile devinmekte olan bir varlık değildir; onun dışında ve gözlemci konumdadır. *Konuşmanın İmkânsızlığı Üzerine Bir Diyalog* adlı eserinde Osman Çakmakçı “Dünya bize göre konuşmaz, o kendi şarkısını söyler” demişti⁷. Hayatta kalmak için onu gözlemlemek ve anlamak zorundayız, dolayısıyla hayatın ezgisini kendimiz açısından anlaşılır kılmaya çalışırız. Hayatı anlama çabamız doğrultusunda çeşitli disiplinler yoluyla sınıflandırmalar yapar, adlandırır, tanımlar, bölümlere ayırır ve etiketlendiririz. Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışmalarını yürüten, çeviri göstergebilimi üzerine uzmanlaşan, aynı zamanda La SfZ'nin (La Société française de Zoosémiotique) kurucusu olan Astrid Guillaume hayatı anlama çabamız ve çeviri arasında gördüğümüz ilişkiyi doğrular şekilde “Anlamak çevirmektir” der⁸. Hayatın onu anlama çabamız sonucunda gerçekleşen inşasını ise ünlü Fransız sosyolog, antropolog ve filozof Edgar Morin şu sözlerle açıklar:

“(…) dış dünyanın gerçekliği insanileştirilmiş bir gerçekliktir: onu doğrudan değil insana özgü zihnimiz aracılığıyla biliriz ki bu gerçeklik sadece algılarımızla ve algılarımızda değil, dilimiz aracılığıyla ve dilimizde, kuramlarımız aracılığıyla ve kuramlarımızda, felsefelerimiz aracılığıyla ve felsefelerimizde, kültürlerimiz aracılığıyla ve kültürlerimizde, toplumlarımız aracılığıyla ve toplumlarımızda çevrilir ve yeniden inşa edilir. (...) bizim dışımızda olan bir gerçekliğin çevirisini fiziksel, toplumsal, tarihsel olarak inşa ederiz ”⁹.

⁶ Elizabeth Farrelly, **Mutluluğun Sakıncaları**, çev. Erdem Gökyaran (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 13.

⁷ Osman Çakmakçı, **Konuşmanın İmkânsızlığı Üzerine Bir Diyalog** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 34.

⁸ Astrid Guillaume, “Langages, langues, dialectes animaliers: les dictionnaires des animaux”, <http://www.cite-sciences.fr/fr/ressources/conferences-en-ligne/saisons/saison-2019-2020/un-animal-des-animots/> [16.03.2020].

⁹ Edgar Morin, **Connaissance, ignorance, mystère** (Paris: Fayard, 2017), 30.

Hayatı gözlemleyen ve yorumlayan insan onu inşa etme sürecini ele geçirmiştir. O halde denilebilir ki varoluşumuzun tam ortasında bulunan anlam arayışında kapıyı bize açma olasılığı olan tek anahtar dünyayı nasıl yorumladığımız/çevirdiğimiz olabilir. İnsanın gezegen üzerinde olup bitenleri nasıl anlamlandığı, bunun sonucunda sahip olduğu değerler ve bunların yansıması olarak inşa ettiği kurumlar ve benimsediği pratikler yaşam olarak adlandırdığımız deneyimin gelişmişliğini belirleyecektir.

Bu nedenle sahip olduğumuz değerlerin hayata tutarlılıkla uygulanması hayata attığımız anlamın temellerini ya sağlamlaştırır ya da çürütür. İkelere dayanan ve yaşam algımızda bir anlam bütünlüğü görünümü yaratan –belki de böyle bir bütünlük yoktur ama bizim kesin olarak bir anlam bütünlüğü algısına ihtiyacımız vardır- bir etik değerler sistemine henüz sahip olmadığımız söylenebilir. Bundan evrensel olduğu söylenen bazı ilkelerin farklı topluluklar söz konusu olduğunda ardına “ama” eklenerek uygulanmalarını kastediyoruz. Tüm dezavantajlı grupları tutarlı olarak kapsayacak şekilde ayrımcılıkların üstesinden gelememiş olmamız, hatta bu yönde bir niyet belirtmeye gerek duymuyor olmamız bu çatlaklarla dolu bütünsellik anlayışımızın göstergelerinden biridir. Ne var ki görmezden gelmeyi seçtiğimiz gerçeklerin, diğer bir deyişle farkına varmadığımız çifte standartlarımızın bazı sonuçları vardır. Bu ayrımcı bakışın sonuçları -dünya küresel ölçekte ve toplumsal, ekonomik, politik dinamiklerin etkileşiminde şekillenirken- ne sadece tek bir toplumsal grubu ne de sadece toplumsal, ekonomik ya da politik alanlardan birini etkiler. Çok boyutlu çıkmazlarımızın en güncel ve en acil çözüm bekleyeniyse hiç kuşkusuz ekoloji temellidir. Bugün dünyanın en büyük sorunu bizi kapsayan yaşama dair farkındalığımızın ve ona yönelik demokratik bakış açımızın yokluğunda ortaya çıkan bir anlam krizi ve bu anlam krizinin somutlaşmış sonucu olduğu anlaşılan ekolojik yıkımdır.

Bilim insanları içinde yaşamakta olduğumuz ve insanın tür olarak gezegeni şekillendirecek ölçekte bir güç haline geldiği zaman aralığını Antroposen Çağı olarak adlandırmaktalar. Gezegenin yapısının insan kaynaklı nedenlerle değişikliğe uğradığı ve geri dönülemez şekilde tahrip edildiği yeni bir jeolojik çağı temsil eden Antroposen Çağı aslında teknolojik gelişmişliğini yansıtmaması bakımından insanın

gücünü, bu gelişmişliği kontrol edemeyecek noktaya gelmesi açısından da bu gücün kırılmasını ortaya koyar.

Antroposen kavramı ilk olarak 1934-2012 yılları arasında yaşamış ve biyoloji alanında çalışmış çevreci bir araştırmacı olan Eugene F. Stoermer tarafından ortaya atılmıştır. 2000 yılının Şubat ayındaysa, Kimya alanında Nobel Ödülü'ne layık görülmüş olan Paul Crutzen, Meksika'da gerçekleşen uluslararası bir konferansta bu terimi yeniden dolaşıma sokmuştur. Crutzen gezegendeki insan etkileri hakkında yapılan bir tartışmada, ozon tabakası ile ilgili çalışmalarından yola çıkarak şu sözleri söyler: "Artık Holosen'de değil Antroposen'deyiz!"¹⁰. İki yıl sonra *Nature* dergisinde yayınladığı makalesinde de bu teorisini ayrıntılandırır ve kavram uluslararası düzeyde kabul görür¹¹. Ödüllü bilim adamına göre James Watt'ın buhar motorunun patentini aldığı ve Sanayi Devrimi'nin sembolik olarak başlangıcı sayılan 1784 yılı bu çağın başlangıcı olarak kabul edilebilir¹². Antroposen'in en ölümcül etkileri küresel ısınma, biyoçeşitliliğin ciddi şekilde azalması, bitki örtüsünün kaybı, ormansızlaşma, atmosferin, okyanusların ve toprağın yapısında yaşanacak kimyasal değişiklikler olarak sıralanabilir. Yaşanan iklim değişikliğinin hemen akla gelebilecek toplumsal sonuçlarıysa kaynak rekabetinin artacağı, sahil bölgelerinin su altında kalacağı, etkilenen bölgelerin sahilleri için yaşama şartlarını çetinleştireceği ve bu nedenlerle ortaya çıkabilecek toplumsal gerilimler, göç dalgaları olarak sayılabilir. Görüldüğü gibi, bu sonuçlarla ekosistemin dengesi tamamen bozulmaktadır. Örneğin Antroposen Çağı'nda biyoçeşitliliğin normal şartlara oranla 1000 katı fazla hızla azaldığı tahmin edilmektedir. Dünyada var olan 100.000 koruma alanıysa en iyi tahminle yok olmakta olan türlerin sadece %5'ini kurtarabilecek kapasitededir. Bu hızla devam edilirse türlerin %20'sinin 2030 yılına kadar yok olacağı öngörülmektedir¹³. Amerikalı yazar Elizabeth Kolbert bu süreci "Altıncı kitlesel yok oluş" olarak adlandırıyor. Hayvanlarla başlayan bu yok oluş insanları da kapsamaktadır. Bundan önce yaşanan beş büyük yok oluş göktaşı çarpmalarının, volkanik patlamaların ve uzun zamana yayılmış doğal iklim

¹⁰ Christophe Bonneuil, Jean-Baptiste Fressoz, **L'Événement Anthropocène: La Terre, l'histoire et nous**, (Paris: Éditions du Seuil, 2013) 17.

¹¹ Claude Lorius, Laurent Carpentier, **Voyage dans l'Anthropocène**, (Paris: Actes Sud, 2010) 41.

¹² **age**, 60.

¹³ Bonneuil, Fressoz, **age**, 21.

değişikliklerinin sonucu olarak yaşanmıştı¹⁴. Ne var ki Slavoj Žižek’in belirttiği gibi bir felaketin mümkün olduğunu biliyoruz fakat buna inanmıyoruz. Gerçeği görmemezlikten gelmeyi ya da onun yalan olduğunu iddia etmeyi seçiyor, hakikatimizi buna göre inşa ediyoruz. Zihinlerimizde süreci normalleştirmeye çalışmamızı doğal bir savunma şekli olarak kısmen açıklayabilsek de bu tepkisizliğimizin kendiliğinden ortaya çıkmayan başka nedenleri de olabilir: bilgi paylaşımının kesintiye uğratılması, kasıtlı yaratılan bir bilgi kirliliği, olayın gerçekliğine dair sürekli gündemde tutulan bir şüphe, dikkatin başka yöne çekilmesi. Žižek bunu “bildiğimizi bilemez hale gelmemiz” olarak niteliyor ve CNN’in 2008 yılında yaptığı “Grönland’ın Yeşillenmesi” adlı buzulların erimesini kutlayan (!) “Yeşil Grönland” haberini bildiğimizi bilemez hale gelmemize örnek durumlardan biri olarak gösteriyor¹⁵.

Çevre krizine olan tepkisizliğimiz ve onun nedenlerine yönelik bilgisizliğimiz birbirlerini besleyerek büyümektedir. Bu halimizin nedenlerinden biri insanın gezegende kendine ve kendisini çevreleyen canlı yaşama biçtiği rol olabilir. İnsanın, üstünlüğü kadersel bir özellik olarak kabulü ve bunu diğer canlılara dayatan dünya yorumu hayvanı insanın gözünde kullanılabilir kılmaktadır. Bu bakışın ekolojik sonuçlarından bazılarına dair bilimsel veriler bu görmezden gelişin azımsanmayacak bir sorun ortaya çıkardığını anlamaya yeter.

Paris’teki Ulusal Doğa Tarihi Müzesi’ne bağlı olarak araştırmalarını yürüten Sabrina Krief *Vivre avec les autres animaux*¹⁶ adlı çevirimiçi derste Birleşmiş Milletler’e bağlı IPBES’in (The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services) 2019 yılında yayınladığı rapordan bahseder¹⁷. Bu rapor 145 uzman tarafından kaleme alınan 15000 yayından elde edilen verileri derlemektedir. Hayvancılık ve biyoçeşitlilikte yaşanan erozyon arasındaki bağlantıyı ortaya koyan rapor yeryüzündeki karaların %75’inin insan aktiviteleri için kullanıldığını ve bunun büyük kısmını da hayvancılığa ayrılan alanların kapladığını ortaya koymaktadır.

¹⁴ Elizabeth Kolbert, **La sixième extinction: Comment l’homme détruit la vie**, çev. Marcel Blanc (Quebec: Guy Saint-Jean, 2015) 8-18.

¹⁵ Slavoj Žižek, **Antroposen’e Hoşgeldiniz**, çev. Mehmet Budak (İstanbul: Encore Yayınları, 2012) 7-9.

¹⁶ Sabrina Krief, “Préserver la biodiversité demain”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:ued+34010+session01/about> [08.08.2020].

¹⁷ IPBES, “2019 Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Küresel Değerlendirme Raporu” <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/user/yaziForm1.pdf?cilt=51&sayi=1026&sayfa=32&yaziid=43051> [10.08.2020].

Diğer yandan doğal yaşamla ilgili çalışan tarafsız kuruluşların hazırladığı raporlarda mera haline getirilen verimli alanlarda yaşanan ormansızlaşma, hayati öneme sahip su kaynaklarının et üretimi için en yüksek yarardan çok uzak şekilde kullanılması ve hayvancılık etkinlikleri sonucu atmosfere salınan metan gazının sera gazı salınımını nasıl arttırdığıyla ilgili sonuçlar paylaşılmaktadır. Örneğin fosil yakıtlarla çalışan özel arabalarımızın, kamyonların, uçakların ve tüm diğer taşıtların neden olduğu karbondioksit üretimi sera gazı salınımının %13'ünü oluştururken hayvancılığın toplam sera gazı salınımının % 18'ini ortaya çıkardığı söylenebilir¹⁸. Peki, bunca veriye rağmen nasıl oluyor da küresel ısınma söz konusu olunca akla sadece fosil yakıtlar ve plastik kullanımı geliyor? Bu konudaki cehaletimizi nasıl açıklayabiliriz? Diğer bir deyişle hayvanların insan için kullanılması konusunda yaratılan Yeşil Grönland'ı nasıl yorumlamak gerekir?

1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda alınan bir kararla 5 Haziran Dünya Çevre Günü olarak ilan edilmiştir¹⁹. Bu özel gün kapsamında her yıl bir tema seçilerek çevreyle ilgili sorunlara dair gündem maddeleri ve bunların muhtemel çözümleri farklı bir ülkenin ev sahipliğinde tartışılmaktadır. Çeşitli yılların temalarından bazıları şunlardır: 1974: “Tek bir Yeryüzü”; 1976: “Su: Hayatın Kaynağı”; 1989: “Küresel Isınma Alarm Veriyor”; 2005: “Yeşil Şehirler, Gezegen için bir plan!”; 2015: “7 Milyar Hayal, Tek Bir Gezegen”; 2018: “Plastik Kirliliğiyle Mücadele!”; 2020: “Doğanın Zamanı Geldi!”²⁰. Nasıl zaman kaybettiğimizi en net ve basit şekilde gösteren örneklerden biri Dünya Çevre Günü için seçilen bu temalardır. Vardığımız noktada sahip olduğumuz veriler, geçmiş örneklerini verdiğimiz gündem maddelerinin işaret ettiği sorunların bir farkla aynı kaldığını bize göstermektedir: insan ilk defa yalnızca kendinden başka canlıları değil kendi geleceğini de tehdit eder hale gelmiştir.

Dünya Yaşam Fonu'nun paylaştığı bilgilere göre gezegenin sıcaklığı sanayileşmeden önceki dönemlere göre 1 derece arttı bile. Önümüzdeki yıllarla birlikte de deniz seviyesindeki artış, su baskınları, kuraklık ve kasırgalar gibi olağanüstü hava

¹⁸ “Greenhouse Gases”, The Role of the Animal Agriculture on Greenhouse Gas Emissions, <https://www.cowspiracy.com/facts> [12.09.2020].

¹⁹ Birleşmiş Milletler, “Five Decades of Environmental Action” <https://www.un.org/en/observances/environment-day/background> [01.08.2020].

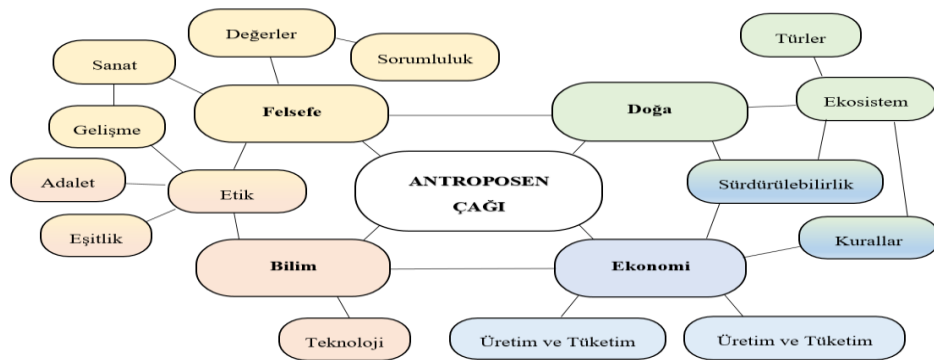
²⁰ Ron Mader, “World Environment Day”, <https://www.planeta.com/world-environment-day/> [01.08.2020].

koşulları, farklı virüslerle karşılaşma, okyanuslardaki asit oranında artış, su kıtlığı gibi durumlarla artan bir ivmeyle daha sık karşılaşacağız²¹. Tüm bu bilgiler yaşama şeklimizde köklü değişiklikler gerçekleştiremezsek ekolojik yıkımın insan yaşamına uygun bir dünyanın sonunu getireceğini göstermektedir. Antroposen bize ilişkiselliği ve bağlantılılığı en yalın haliyle gösterir: zarar verirsen zarar görürsün. Dikey hiyerarşiye dayanan dünya algısında doğaya ve özellikle hayvana tayin edilen düzlem ve insanın tek yönlü dünya yorumunu tüm yaşama dayatması dönüp yine insanı vuran bir bumeranga dönüşmüştür. Bu şekilde Antroposen Çağı ilişkisellikleri görünür kılmıştır. Farrelly evrensel değerler bakımından tutarsızlığımızın sonucu olarak kabul ettiğimiz bağlantılılıklara dair yaygın körlüğümüzü bir anlam kriziyle eşleştirir ve ekolojik çıkmazın merkezine bunu koyar²²:

“İklim değişikliği –bütün o çöpler, ampuller ve katledilen ormanlarla birlikte- bir sağ kalım krizinin de ötesinde, bir anlam krizine işaret ediyor. Ya her şeyin birbiriyle özsel bir bağlantı içinde olduğunu kavrayıp, anlam üretme olanaklarımıza yeniden yatırım yapacağız ya da ölüp gideceğiz”.

Biz de Antroposen Çağı’nda anlamlandırma hünerlerimizi budayan ilişkiselliğin reddinin imkânsızlığını aşağıdaki tabloyla anlatmaya çalıştık. Tablomuzu oluştururken Uluslararası Çevre Etiği Topluluğu’nun (ISEE) oluşturduğu tablodan yararlandık ve bu bağlantılılığa farklı öneriler getirdik.

Şekil 1: Antroposen Çağı İlişkisellik Haritası

ISEE, “Çevre Etiği ve Felsefe”, <https://enviroethics.org/2013/10/25/cfp-11th-meeting-on-environmental-philosophy/> [24.07.2020].

²¹ WWF, “Impacts of Global Warming”, <https://www.wwf.org.au/what-we-do/climate/impacts-of-global-warming#gs.eb81b6> [24.08.2020].

²² Elizabeth Farrelly, *age*, 13.

Görüldüğü gibi, Antroposen ne sadece ekonomi ya da toplumsalla ne de sadece doğayla ilgilidir. Tüm yönleriyle, bingılı bol bir dünyanın yansımasıdır. Bu, aidiyetlerimize; etik değerlerimize; ekonomik yapılanmalarımıza; tüketim alışkanlıklarımıza; adalet anlayışımıza; çarpık demokratik bakışımıza; anlam dünyamızı çorbaya çeviren bilgi kirliliğine ve zayıf gerçek algımıza yaşamın verdiği yanıtıdır. Dünya algımızın her alandaki sonuçlarının en kolektif yansımasıdır.

Morin insanın var olmaya devam etmek için ihtiyaç duyduğu ekolojik bir düşünce şekli ortaya atar. Ona göre bu yıkımla karşı karşıya kalmamızın nedeni bizi adeta cahil bırakan bilme şeklimizdir. Morin problemi şöyle işaret eder: “Bilgiyi bölümleyen; disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektiren bütüncül sorunları parçalara ayıran bir bilme türü”²³. Morin’e göre bağlantılılıkları gören çoklu bakış açısının yokluğu René Descartes'tan bu yana insanı bir nesnelere dünyasının öznesi olarak gören düşüncenin varlığını pekiştirir. Bu ayrılık bilincine göre hareket ettiğimizde, elde ettiğimiz verileri diğer canlılarla olan ilişkiselliğimizin farkında olarak kullanmak mümkün olmaz. Doğadaki yerini değerlendiremeyen ve kendi dışındaki canlı yaşamla bağlantısını göremeyen insan ve onun hayat yorumu bu nedenle yıkıma mahkûmdur. Değerler anlamındaki tutarsızlığı sistemin dengeli işleyişini imkânsız kılar. Örneğin biyolojinin canlı olarak adlandırdığı varlık ekonomi alanında mal olarak sınıflandırılırsa, arada kalan adalet sistemi de “Tüm canlıların yaşama hakkı vardır ama bazılarının daha çok yaşama hakkı vardır” olarak durumu formüle edecektir. Bu da sözde bir adalet ortaya çıkarır. Bu adil olmayan adalet anlayışı bilinçsiz de olsa bir defa onaylandığında toplumun tüm kesimlerine yayılma ve uygulanma ihtimali taşır.

Morin “Kurtuluşumuzu sağlayacak sıçrama ancak insanla, ötekilerle, canlılarla olan ilişkimizde yaşanacak devasa bir altüst oluşla mümkün olabilir” der²⁴. Bu sözler muhtemel görünmeyen bir paradigma değişiminin habercisi olarak kayda geçmiştir. Morin’e göre mutlak bir öteki olarak konumlandığımız diğer canlılara karşı tutumumuzun devrimsel bir şekilde değişmesi için gerekli olan bakış şöyledir:

²³ Edgar Morin, *Écologiser l'homme: la nature du futur et le futur de la nature* (Paris: Lemieux éditeur, 2016), 12.

²⁴ *age*, 33.

“Yeni bir ekolojik düşünce şekli, dünya toplumu çerçevesinden bakan; ilişkisellikleri ortaya koyan; heterojen sistemler arasındaki etkileşimleri tespit eden; izole edilmiş disiplinlerin ötesine geçen; gerçekten disiplinlerarası olan bir bilimsel anlayış gerektirmektedir²⁵”.

Şüphesiz ki Antroposen pek çok alandan araştırmacının olduğu gibi çeviribilim alanındaki araştırmacıların da dikkatini çekmekte ve bu konudaki çalışmalar her geçen gün artmaktadır.

Biz de çeviribilim alanında disiplinlerarası bir anlayışla katılımcı paylaşımcı yöntemi kullanarak gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada çeviri ve hayvan konusunun Antroposen Çağı'nın meydan okumalarını aşmak açısından hayati önem taşıdığını keşfettik. Bu keşif ilişkisellikleri aydınlatarak değişimin hem biryesel hayatlarımızda hem çevremizde gerçekleşmesini sağladı. Bu keşifler çoğu zaman cesaretlendirici, kimi zaman karamsar etkiler ortaya çıkarsa da şüphesiz olarak “anlamlandırma olanaklarımızı” zenginleştirdi ve iç ve dış sosyolojiler anlamında derinden dönüştürücü bir nitelik taşıdı.

Çalışmamızda ilk olarak ekolojik çıkmazın çok yönlü ve çok boyutlu dinamiklerin etkileşiminde ortaya çıktığını ortaya koymaya çalıştık. Bu etkileşimin merkezinde de “cehaletin kültürel üretimi” ve “örtüşen tahakkümler” aracılığıyla mümkün kılınan etik ve demokratik tutarsızlığın yer aldığını söyleyerek anlam krizini çerçevlendirdik. Bu düşünceden yola çıkarak insanı çevreleyen canlı yaşamın tamamlayıcılarından olan hayvanları ve onlar etrafında üretilen cehaleti saha çalışmamızın merkezine koyduk. Sonrasında, gerçeğimizi yaratırken başvurduğumuz anlamlandırma süreçlerinde cehaletin üretimi ve ortak tahakküm bağlamında gerçekleşen çeviri katmanlarını ele aldık; bahsettiğimiz süreçlerin geri döndürülebilmesi konusunda çevirinin rolünü tartıştık. Hem çevirinin doğasında var olan disiplinlerarası özelliğinden, hem de dilin hayatı aralıksız yeniden üreten gücünden yola çıkarak çıplak gerçeği neden ve nasıl reddettiğimize bakmak, gerçekte aramıza mesafe koyanın ne olduğunu anlamak istedik. Bu amaçla cehaletin işlevini ve çevirinin imkânlarını sorguladık. Bu sorgulamayı Yeni Dünya olarak adlandırılan yarının dünyasının gereği olarak antitürücü bir bakışla gerçekleştirdik.

Belirtmek isteriz ki Antroposen Çağı'nı hayvanlar özelinde ele almamızın ilk ve en önemli nedeni “bildiğimiz bilmediklerimizin” en büyük mağdurunun hayvanlar

²⁵ age, 31.

olmasıdır. Diğer nedense insanın bizi çevreleyen doğal dünyanın en önemli parçası olan hayvana dair çarpık bakışının öngörülen ekolojik felâketteki birincil rolüdür. İnsanın dünyayı anlamlandırma süreçlerine yapılan ve çalışmamız boyunca gözleme imkânı elde ettiğimiz her müdahalenin yola çıkış noktamızı bizler açısından doğruladığını söyleyebiliriz.

Çalışmamızın temel sorusu “İnsanın Antroposen’le sonuçlanan yaşam algısının ve inşasının en büyük mağduru olan hayvanlar etrafında üretilen cehalet ve tahakküm çeviri yoluyla geri çevrilebilir mi?” olarak belirlendi ve bu bağlamda cevap aradığımız diğer sorulara şunlar oldu:

- (1) Cehaleti nasıl tanımlayabiliriz? Cehaletin türleri var mıdır? Nasıl bir cehalet sınıflandırması yapabiliriz?
- (2) Cehaletin aktif üretimi ve ortak tahakküm arasında nasıl bir bağlantı olabilir?
- (3) Cehaletin kültürel üretimi ve örtüşen tahakkümlerin mekanizması çeviri yoluyla görünür kılınabilir mi?
- (4) Antroposen Çağı’nda cehalet olgusu ve hayvan meselesi ekseninde çevirinin rolü ne olabilir?
- (5) Hakikatlerimizi gerçekler üstüne temellendirebileceğimiz bir dünya yorumu için çeviri neler vaat edebilir?
- (6) Çeviri insana bugünkünden farklı bir dünyaya dair bir gelecek ufku vadedebilir mi?

Bu sorulara cevap vermek üzere temel olarak yararlandığımız temel kaynaklar, Robert N. Proctor ve Londa Schiebinger’in *Agnology The Making and Unmaking of Ignorance*²⁶; Michael Cronin’in *Ekoçeviri: Antroposen Çağı’nda Çeviri ve Ekoloji*²⁷; Carol J. Adams’in *Etin Cinsel Politikası*²⁸; Edgar Morin’in *Écologiser*

²⁶ Robert N. Proctor ve diğ., **Agnology: The Making and Unmaking of Ignorance** (California: Stanford University Press, 2008).

²⁷ Michael Cronin, **Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene** (Abingdon ve New York: Routledge, 2017).

²⁸ Carol J. Adams, **Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram**, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013).

*l'homme: la nature du futur et le futur de la nature*²⁹ ve Aymeric Caron'un *Antispéciste*³⁰ adlı çalışmaları oldu.

Öyle görünüyor ki değerlerimizi gerçeklerden ürettiğimiz hakikate uygun yeni bir anlam eksenine çekemezsek biz de kuyunun dibinde yerimizi alacağız. Hakikatimizi gerçeklerden yola çıkarak oluşturma ve etik değerlerimizi anlamsal bir bütün oluşturacak şekilde tekrar tasarlama sorumluluğu önümüzde durmakta. Yolculuğumuza şu soruyla başlayalım: çıplak gerçeği görmek ve cehaletimizden kurtulmak istiyor muyuz yoksa çalıdan süpürgesine bakıp onu cadı mı ilan edeceğiz?

²⁹ Edgar Morin, **age**.

³⁰ Aymeric Caron, **Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature** (Paris: Don Quichotte Editions, 2016).

2. CEHALET VE YANKILARI

2.1. Bilmek Mümkün müdür?

Bilim tarihi ünlü bir tartışmayı yazar. Modern elektrofizyolojinin kurucusu Alman bilim insanı Emil Heinrich du Bois-Reymond, 1872 yılında yayınladığı eseri *Doğayı Anlamanın Sınırları Üzerine*'de "Ignoramus et ignorabimus", dilimizde ifade edecek olursak "bilmiyoruz ve asla bilemeyeceğiz" demiştir. Bu bakış açısı zamanın bilim dünyasında büyük bir tartışmaya yol açmış, kendi taraftarlarını ve karşıtlarını yaratmıştır. Ünlü matematikçi David Hilbert ise 1930 yılında Alman Bilim İnsanları ve Fizikçileri Topluğunun buluşmasında yaptığı konuşmada 60 yıllık bu yargıya meydan okur: "(...) aptal "ignorabimus"a karşı sloganımız şu olsun: bilmeliyiz, bileceğiz!"³¹.

"Bütün insanlar, doğal olarak, bilmek isterler" Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserinin ilk cümlesidir³². Bu arzu bir itici güç halini alarak sadece bireysel hikâyelerimizi değil insanlığın kaderini de şekillendirmiştir. Örneğin uzak ufuklara ulaşmak isteyen denizcilerin merakı sonucu pusula icat edilmiş ve yeni kıtalara varılmıştır. Bilgiyi yayma ve bilgi edinme arzusu matbaanın icadını sağlamıştır. Gözle seçilemeyecek kadar küçük ve gözün alamayacağı kadar büyük cisimlerin bilgisine ulaşmak isteyen insan mikroskobu ve teleskopu icat etmiştir. Masallarımız, efsanelerimiz, tüm anlatı şemalarımız bilme irademizin izlerini taşır. Keşişler nirvanayı; Pamuk Prenses'in üvey annesi kimin en güzel olduğunu bilmek ister, simyacı maddeyi altına çevirmenin, Gılgamış ölümsüzlüğe ulaşmanın bilgisini arar. Bu tutku Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın yemininde kim bilir kaçınıcı defa yeniden harlanır:

"Ben Puduhepa.
Kimseler bilmezken ben okuyacağım.
Bilge insanlar gibi ben de yazacağım.
Büyük insanlar gibi düşüneceğim.
Yoluma çıkan engelleri aşacağım.

³¹ Étienne Ghys, "Les problèmes de Hilbert", <https://images.math.cnrs.fr/Les-problemes-de-Hilbert.html?lang=fr> [12.09.2020].

³² Aristoteles, **Metafizik**, çev. Ahmet Arslan, 3.bs. (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2012).

Yıldızlar şahidim, sözüm söz olsun”³³.

Hepimiz bu bilme arzusunun ve merakımızın peşinde bir yöne sürükleniriz.

Bilme tutkumuz bilimlere de yansımıştır. Eski Yunancası *philosophia*³⁴ yani bilgelik sevgisi anlamına gelen felsefe alanı başta olmak üzere pek çok disiplin bilmek eylemi üzerine çokça düşünmüştür. *Bilgi* üzerine bir bilim dalı inşa edilmiş, kaynağı, yöntemleri, imkânı sorgulanmış, epistemoloji merkezleri kurulmuş, bu konuda saygın konferanslar düzenlenmiştir³⁵. Kendimizi adlandırma şeklimiz bile bilme tutkumuzun bir yansımasıdır: *Homo sapiens*, bilen insan³⁶.

İnsanlık bilme tutkusu sayesinde ulaştığı teknolojik hızla sadece son yarım asırda sürücüsüz araçlara, akıllı binalara, organ üretebilen üç boyutlu fotokopi makinasına ve derken Tanrı Parçacığı Deneyi ve yapay zekâ gibi olağanüstü bilimsel ve teknolojik gelişmelere tanık oldu. Çivinin icadından vidanın icadına kadar geçen süre yaklaşık 3000 yıldır³⁷. Ama Orville ve Wilbur Wright kardeşlerin 1903 yılında uçaklarını 5 metre yükseklikte uçurabildikleri günle³⁸ Apollo 11’in Ay’a indiği gün arasında sadece 66 yıl geçmişti. Yaşadığımız evrene dair bilgi birikimimiz öylesine çok ve hızla arttı ve artmaya devam ediyor ki insan biyoteknoloji gibi bilim dalları sayesinde kendi evrim sürecini şekillendirebileceği bir gelecek öngörüyor. Sözün kısası, kökeni kimi zaman saf meraka kimi zaman da bir çıkar kaygısına dayandırılabilir, hem bireysel hem kolektif düzlemlerde gerçekleşen bir bilme iradesi, tutkusu ve çabasıyla çepeçevre sarılmış durumdayız!

Ne var ki bilme yolunda attığı her adım insana kendi sınırlılıklarını göstermekte ve yeni bilgi yeni bilinmezleri ortaya çıkarmakta. Örneğin yeraltı kaynaklarının nasıl işleneceğini öğrendik fakat üretilen zenginliği eşit şekilde paylaşmayı sağlayacak bilgeliğe ulaşamadık. Yeni kıtalar hatta yeni gezegenler keşfettik fakat şimdi paralel evrenler olup olmadığını bilmek istiyoruz. Kitlesel iletişim araçları sayesinde bilgi hiç olmadığı kadar yaygınlaştı; şimdi sorunumuz *doğru* bilgiye nasıl erişilebileceği. Bilgi birikimimizle dijital dünyayı icat ettik ve adeta sanal yaşamlar ve kimlikler yarattık fakat sanal olanın beş duyumuzla hissettiğimizden daha gerçek kabul

³³ Melis Atıcı Özkaya, “Puduhepa”, <https://www.gazette.com.tr/Yazi/av-melis-atici-ozkaya/puhudepa-10555> [20.08.2020].

³⁴ “Philosophie”, Littré, <https://www.littre.org/definition/philosophie> [19.12.2018].

³⁵ Robert N. Proctor ve diğ., **age**, 2.

³⁶ “Homo sapiens”, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens> [16.12.2018].

³⁷ “Screw”, Britannica, <https://www.britannica.com/technology/screw> [26.06.2020].

³⁸ “Oilbur et Orville Wright”, Encyclopédie universalis, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/wright-wilbur-et-orville/> [12.12.2018].

edildiği bir dünyayla kalakaldık. Milyarlarca insana yetecek gıdayı üretmemizi sağlayan teknolojik bilgiye sahibiz. Ne var ki bu bolluğu nasıl yöneteceğimize dair cahilliğimiz nedeniyle açlıktan ölen çocuklar, obezite hastaları ve çocuk bedenine sahip kadınlar aynı çağda yaşayabiliyor ve duygusal açlığımıza bir türlü çare bulamıyoruz. Kendimizi tam doğanın efendisi ilan edecektik ki ekolojik bir felaketi dillendiren bilim insanlarını görmezden gelebildiysek de iklim değişikliği kaynaklı kasırgaları, salgınları, yok olan doğal yaşamı göz ardı etmek mümkün olmadı. Ya yerimizden bir milim bile kıpırdamadan kendimizden ayrı düşünüyoruz ya da çözümün kendimiz olduğunu anlamak için dünyanın öteki ucuna gidiyoruz. Ya evde kimse yok ya da geri dönüş yolunu bulamıyoruz. Bolluk yoklukla, gerçek sanalla, bilgi yalanla, sanılar gerçekle, yakın uzakla yer değiştirmiş durumda ve kendimizi nerede konumlandırmamız gerektiğinin iç görüşünden yoksunuz. Bildiklerimizle elde ettiğimiz teknolojik konfor bilmediklerimiz yüzünden yıkıma uğrayan değerler sistemimizi dengeleyemiyor. Sisifosvari bir kader gibi bilgimiz arttıkça cehaletimizin katmanları artmakta ve cehaletimize dair keşfedilecek içsel ve dışsal kıtalar birbiri ardına sıralanmakta. Bilmek ve bilmemek arasındaki bu git-geli belki de en iyi Sokrates paradoksu açıklıyor: “Tek bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir”³⁹. Biz bu durumla başa çıkmanın ve bu paradoksu yönetmenin yine paradoksal bir yaklaşımla mümkün olduğu söylüyoruz: bilgiye, bilgeliğe ve sağduyuya ulaşmak için cehalet üzerine çalışmak.

Cahilliğimizin bir haritasını çıkarmayı deneyelim ki cehaletimizin karanlığında uyanan bir duyarlık geliştirip geliştiremeyeceğimizi, eve dönüşün mümkün olup olmadığını öğrenelim: araştırmamızın ölümsüzlük çiçeği cehaleti yenmek; merakımızın nesnesi cahilliğimiz.

2.2. Cahilim, Cahilsin, Cahiliz

Cehalet diyalogdansa monologdur, çoğulculuktansa ikiliktir, aydınlıktansa karanlıktır, sevgidense korkudur, siyah ya da beyazdır, ikisinden birini seçme zorunluluğudur, aslolanın oyun değil kazanmanın olmasıdır, ayıklıktansa uykudur, körlüktür, yargılamaktır, göreceliği kabul etmez, paradoksları anlayamaz. Birini diğerine kıyaslayarak gerçekleştirdiğimiz bu gibi bir akıl yürütmeyle cehaletin

³⁹ Platon, *Sokrates’in Savunması*, çev. Ari Çokona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 49.

sınırlarını belirleyebiliriz. Peki, cehaletin etrafında dolaşmadan kendisini tanımlamak mümkün müdür? Cehalet soyut mudur somut mudur? Cahillik ölçülebilir bir şey midir? Sınıflandırılabilir mi? Zekâ kıtlığıyla bir ortak küme oluşturur mu? Gaflet ile bir ilişkisi var mıdır? Aşılabilir mi aşılamaz mı? Bilmemek midir yoksa yanlış bilmek mi? Saflıktan mı kötü niyetten mi kaynaklanır? Her zaman olumsuz sonuçlara mı yol açar? Genelde olumsuz mu algılanır? Bu sorulara cevap vermek için cehalet kavramını incelemeye, onun sınırlarını netleştirmeye, cehaleti farklı görünümüleriyle anlamaya ve bir tanımını yapmaya çalışacağız.

Cahil sözcüğü kimsenin kendine yakıştıramadığı, çoğunlukla küçük düşürmek üzere kullanılan bir sıfattır. Bu bakışı yansıtan ifadelere pek çok örnek verilebilir. “Cahilliğine vermek”, “cahille sohbet kesmek”, “kör cahil”, “cahil cühela” gibi örnekler ilk akla gelenlerdir. Diğer yandansa “Bin merak bir borç ödemez”, “Fazla merak iyi değildir”, “Eski köye yeni adet getirmek”, “İcat çıkarmak” gibi merak duygusunu öteleyen topluca kabul görmüş bir bakış açısını yansıtan atasözleri ve deyimlere de gündelik hayatımızda sık sık rastlarız. Bu sözlerden yola çıkarak cahil olarak görülmek istemesek de yeni olanın bilgisine her zaman açık olmadığımız ve bu bağlamda kültürel bir pratik olarak cehaleti dolaylı şekilde onayladığımız söylenebilir.

Tarihsel pencereden baktığımızda cehaletle ilgili, akla gelen ilk örneklerden biri bir zamanlar Dünya'nın düz olduğuna inanılmasıdır. Bilim bu konudaki cehaletin aşılmasını sağlamıştır. Bu cehaletin üstesinden gelme ihtimali olduğuna basit bir örnektir ve bu tür cehalet *tedavi edilebilir* bir cehalet türüdür. Batıl inanışlara başka türlü bir cehaletin somutlaşmış halidir. Örneğin siyah kedilerin uğursuzluk getirdiğine inanmak batıl inançlardan kaynaklanan bir cehalet türüdür. Bu noktada tarihsel bir örneğe başvurmak cehaletin pratiğe dökülmesinin sonuçları hakkında bize bir fikir verecektir. 13. yüzyılda Papa 9. Gregory siyah kedileri şeytani yaratıklar olarak adlandırmış, onlara savaş açmış, onları lanetlemiş ve yok edilmelerini emretmiştir. Bu karar kedi ve fare sayısındaki dengeyi yok etmiş Kara Vebâ'nın yayılma hızını oldukça arttırmış ve fazladan milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır⁴⁰. Dolayısıyla, denilebilir ki eyleme geçen cehalet somuttur, yıkıcıdır. Boş inançlara başka bir örneğe Güney Afrika Devlet Başkanı Thabo Mbeki ile ilgilidir.

⁴⁰ William Naphy, Andrew Spicer, **La Peste noire 1345-1730: Grandes peurs et épidémies** (Paris: Éditions Autrement, 2003) 86

Mbeki ilaçların bir Batı planının parçası olduğunu ve sarımsakla limon suyunun AIDS tedavisinde kullanılabileceğini iddia etmişti. Bu kendinden emin kanı 300.000'den fazla insanın hayatına mâl oldu⁴¹.

Cehaletimizin varabileceği uç noktalardan birine başka bir örnek Orta Çağ'da başlayan hatta 17. yüzyıla kadar devam eden hayvan mahkemeleridir. Domuzlar, kediler ve atlar hatta sülükler bile yargı karşısına çıkarılabilmıştır⁴². Daha yakın tarihlere geldiğimizdeyse 20. yüzyılın başında sigaranın zararlarından haberdar olunmaması, hatta doktorlar tarafından tavsiye edildiği için sağlığa yararlı olabileceğinin düşünülmesi de bir cehalet örneğidir. Öyleyse siyah kediler, Aids'in limon ve sarımsak yoluyla tedavisi, hayvan mahkemeleri ve sigara içme üzerine verdiğimiz bu örneklerde görüldüğü gibi cehalet sadece bilgi eksikliği değil yanlış bilgiye sahip olmak şeklinde de tanımlanabilir. Bu küçük örnekler bile bize cehaletle mücadele edilebileceğini, cehaletin büyük zararlar verebileceğini ve sadece bilgi eksikliğinden değil yanlış bilgi sahibi olmaktan da kaynaklanabileceğini gösterir. Peki, merceğimizi biraz daha yakınlaştırıp cehaletin bireysel örneklerine bakarsak cehaletin ortaya çıkış mekanizmasını biraz daha anlamak mümkün olabilir mi? Bunun için gündelik hayattan kesitleri anlatan bazı haberlere bakalım.

Hürriyet Gazetesi'nde 29.06.2017 tarihinde yayınlanan habere göre önceki gün Eminönü'nde işe giden C.K.'nın yanına yaklaşan A.H., "*Üstüne başına dikkat et, milleti azdırıyorsunuz. O...*" diyerek sözlü tacizde bulundu. Tacizle suçlanan A.H. kendini "Cahilim. İlkokul mezunuyum" diyerek savundu⁴³.

2015 yılında, Trump yanlısı 520 cumhuriyetçi arasında yapılan kamuoyu yoklamasına göre, bu cumhuriyetçilerden 30%'u Agrabah'ın bombalanmasını destekliyordu, %57'si emin olmadığını, %13 ise bombalamaya karşı olduğunu söyledi. Agrabah, Alaaddin'in sihirli lambasıyla bir maceradan diğerine koştuğu hayali şehirdir⁴⁴.

Karar Nushi, dar giysiler giydiği ve saçlarını uzattığı için uzun süredir tehditler alan Iraklı bir modeldi. 02.07.2017 tarihinde, kadınsı görüldüğü için radikal İslamcılar

⁴¹ Lee McIntyre, **Post-truth** (Cambridge, The MIT Press, 2018), 10.

⁴²Hélène Combis, "Procès d'animaux au Moyen Âge", <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [17.12.2019].

⁴³ "Kadına Sözlü Taciz", **Gazete Diken**, <http://www.diken.com.tr/ustune-basina-dikkat-et-milleti-azdiriyorsunuz-eminonunde-bir-kadina-sozlu-tacizde-bulunan-adam-serbest/> [02.07.2017].

⁴⁴ "Republicans Want to Bomb Aladdin's Country and Love Trump", Survey Results, <https://www.rt.com/usa/326472-republican-poll-results-aladdin-donald-trump-muslims/> [02.07.2017].

tarafından öldürüldü. Aynı yıl, fanatikler Suriye'nin Halep şehrinde bir adamı eşcinsellik suçlamasıyla 10 katlı bir binadan atarak öldürdüler⁴⁵.

Görüldüğü gibi, cehalet söz konusu olduğunda kesinlikten ziyade ihtimallerin altını çizmek gerekir çünkü cehalet farklı bağlamlarda farklı tepkimelere girer ve farklı düzlemlerde ortaya çıkar.

Bizler kendimizi sözcükler yoluyla ifade ederiz. Sanat ve edebiyat da kolektif ifade şekilleridir ve toplumun aidiyetlerini dile getirir, kimliğini ortaya koyarlar. Bu bağlamda edebiyattan örnekler de bize cehaletin geniş spektrumuyla ilgili bir fikir verebilir. İnsani duygulara kayıtsız bir modern zaman insanı olan Camus'nün Meursault'sunu⁴⁶ kendini tanıma koşullarına sahip olmayan ve bu anlamda cahil bir kimse olarak adlandıramaz mıyız? Kundera'nın *Bilmemek*⁴⁷ adlı kitabında ele aldığı şekliyle kimliğin tamamlayıcılarından zorunlu bir kopuş, kendi toplumundan zorunlu bir sürgün, onun yeni durumuna bir cahil kalış değil midir? *Yüzüncü Ad*'i⁴⁸ bir türlü bilemeyen insanlık, Andersen'in kuğusunun⁴⁹ çirkin bir ördek yavrusu sanılması, Martı Jonathan'ın⁵⁰ daha yükseklerle uçamayacağını ya da tek meyvenin portakal⁵¹ olduğunu düşünmek...

Bu çoğaltılabilir örnekler bize cehaletin bilmemekten fazlası olduğunu bir defa daha kanıtıyor. Bu örnekler ayrıca cehaletin ürkütücülüğü, zaman zaman *saçmalığı* ve trajikomikliğiyle, diğer bir deyişle cehaletin değişken karakteriyle ilgili bizlere fikir veriyor. Eyleme geçen cehaletin farklı maskeler ardında somutlaştığını anlıyoruz, önyargıdan beslenebildiğini ve olumsuz sonuçlara yol açabildiğini görüyoruz. Peki, cehaleti sadece “bilmemek” olarak düşünürsek örümcekte korkan bir insanın bulunduğu odada örümcek olduğunu bilmemesi de olumsuz bir sonuç mudur? Ya da herhangi bir şirketin üretim sırlarını paylaşmaması halkı cahil bırakmak olarak adlandırılabilir mi? Zaten herkesin her şeyi bilmesi mümkün müdür?

⁴⁵ Lucy Pasha-Robinson, “Iraqi Male Model Brutally Killed in Baghdad 'Because of His Good Looks’”, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraq-male-model-karar-nushi-killed-murder-torture-baghdad-good-looks-gay-palestine-street-a7824586.html> [07.07.2017].

⁴⁶ Albert Camus, **Yabancı**, çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Can Yayınları, 1996).

⁴⁷ Milan Kundera, **Bilmemek**, çev. Aysel Bora (İstanbul: Can Yayınları, 2019).

⁴⁸ Amin Maalouf, **Yüzüncü Ad - Baldassare'nin Yolculuğu**, çev. Samih Rifat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007).

⁴⁹ Hans Christian Andersen, **Andersen Masalları** (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013).

⁵⁰ Richard Bach, **Martı Jonathan Livingston**, çev. Kader Ay Demireğen (İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2000).

⁵¹ Jeanette Winterson, **Tek Meyve Portakal Değildir**, çev. Sevin Okyay (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

Bu soruların cehaletin sınırlarının muğlaklığını anlamamıza yardım ettiği söylenebilir. Şu ana kadar net şekilde anlaşılabilir olansa cehaletimizin ekosunun dört bir yanımızda çınladığı ve pek çok farklı maskeyle tezahür ettiği. Çalışmamızın geri kalanında bu sınırları keskinleştirmeye çalışacağız.

2.3. Cehaletin Tanımı

Latincesi *ignorantia* olan cehalet, 12. yüzyılın ilk yarısında bilgi eksikliği sonucu yapılan hatayı tarif etmek üzere kullanılmıştır. Zaman içinde bilmeme halindeki kimsenin durumunu anlatır hale gelmiştir. 17. yüzyılın başındaysa eğitim ve bilgi eksikliğini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Hristiyan söylemde ahlaki yasanın, dinin ve tanrının bilgisine erişmemiş kimseler için de kullanılır⁵². Larousse, cehalet (Fr. “ignorance”) kelimesinin ilk anlamını bir şeyi bilmeme, bir şeyde geri kalma, ikinci anlamını belli bir alanda deneyim ya da bilgi eksikliği içinde bulunma, üçüncü anlamını da genel bilgi eksikliği olarak vermektedir⁵³. İngilizce sözlük Oxford, cehalet (İng. ignorance) kelimesini yine benzer bir şekilde karşılıyor: bilgi ya da deneyim eksikliği⁵⁴. Peki, sözlüklerde oldukça yalın ve anlaşılır şekilde tanımlanan bu sözcük, kavram ve olgu olarak ele alındığında bilim insanları, filozoflar ve şairler tarafından hangi bakış açılarıyla ele alınır?

Cehaletle ilişkili üç önemli teori psikoloji alanından çıkmıştır. Bunlardan ilkinde göre insanlar kendi düşüncelerinin –gerçekte bu düşünceler başkalarınınkiyle aynı olsa da- başkalarınınkinden farklı olduğunu sanabilirler. Psikoloji alanındaki çalışmalarını Michigan Üniversitesi’nde yürütmüş olan Daniel Katz ve farklı üniversitelerde toplumsal psikoloji konusunda çalışmış olan Floyd H. Allport bu duruma Çoğulcu Cehalet⁵⁵ adını vermişlerdir. Kendinden başka herkesin dersi anladığını düşünen ve bu yüzden de konuyla ilgili soru sormayan öğrenci çoğulcu cehalet konusunda en çok verilen örneklerdendir. Bu cehalet türü tanınmış siyasetbilimci Hannah Arendt’in önerdiği “kötülüğün sıradanlığı” kavramıyla da yakından ilişkili olarak görülür. Normların dışına çıkmamak için etik açıdan gerekli olanı yapmaktan kaçınmak ve

⁵² “Ignorance”, CNRTL, <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ignorance> [12.06.2017].

⁵³ “Ignorance”, Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ignorance> [12.06.2017].

⁵⁴ “Ignorance”, Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ignorance> [12.06.2018].

⁵⁵ “Pluralistic Ignorance”, Psychology Research and Reference, <http://psychology.iresearchnet.com/social-psychology/decision-making/pluralistic-ignorance/> [18.12.2018].

korkmak, başkalarının da bizim gibi hissediyor olabileceği gerçeğine cahil kalmak bizi kötülük zincirinin halkalarından biri haline getirebilir. Çoğulcu cehalet söz konusu olduğunda kişi kendi bilgisinin farkındadır. Sorun başkalarının bilgisiyle ilgili yaşadığı yanılgıdır.

Psikoloji alanında cahillikle ilişkilendirebileceğimiz diğer teori ise Dunning Kruger Sendromu'dur. Kültürümüzde cahil cesareti olarak dile getirilen bu davranış, cahillerin kendilerini bilgi sahibi olanlardan daha bilgili görmeleri durumu olarak özetlenebilir⁵⁶. Bu yaklaşıma göre cehaletle özgüven doğru orantılı olarak artar ya da azalır. Belki de bu nedenle en büyük filozoflar, düşünürler ve ozanlar bıkip usanmadan cehaletlerinden bahsetmişlerdir.

Vereceğimiz son örneğe Washington Üniversitesi'nde sahte anılar üzerine araştırmalarını yürüten Elizabeth Loftus tarafından çalışılmış olan Mandela Etkisi'dir. Mandela Etkisi kitlesel olarak doğru bilinen yanlışları niteler. İsmi pek çok insanın Nelson Mandela'nın 80'li yıllarda hapiste öldüğünü düşünmesi vakasından alır. Tesadüfi kitlesel cehalet olarak tanımlanabilir⁵⁷. Örneğin 5 Haziran 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda gerçekleştirilen protestolar sırasında tek başına tankların önüne geçerek hafızalarda yer eden protestocunun bu tanklar tarafından ezildiği pek çok insan tarafından kesin(!) olarak hatırlanmaktadır. Oysaki hiçbir tank bu protestocunun üzerinden geçmemiştir.

Görüldüğü gibi, bu örneklerin üçü de yanlış bilgiye sahip olmakla ilgilidir ve sadece kendi bilgimizle ilgili bir yanılgıyı değil başkasının bilgisiyle ilgili yanlış bir kanaati de yansıtırlar. Sadece bilgi eksikliğiyle açıklanabilecek durumlar değildir ve buna paralel olarak daha karmaşık sonuçlar yaratırlar. Ortadan kaldırılmaları da aynı oranda zordur.

Cehaletle ilgili bireysel ve felsefi yaklaşımlara geldiğimizdeyse karşımıza ısrarla cehaletlerinden bahseden düşünürler, filozoflar ve halk ozanları çıkar. Bunlardan ilk akla gelen kuşkusuz Yunus Emre ve onun cehalet ile ilgili sözleri gelir:

⁵⁶ Allison He, "The Dunning-Kruger Effect: Why Incompetence Begets Confidence", <https://www.nytimes.com/2020/05/07/learning/the-dunning-kruger-effect-why-incompetence-begets-confidence.html> [18.12.2018].

⁵⁷ Kelly Bryant "Mandela Effect", <https://www.readersdigest.com.au/true-stories-lifestyle/thought-provoking/44-mandela-effect-examples-that-are-seriously-mind-bending> [10.10.2020].

“İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır⁵⁸”.

Hafızamızı zorlarsak Yunus Emre’nin Delfi’deki Apollon Tapınağı’nın girişinde bizi karşılayan öğretiyi Anadolu ruhuyla yeniden söylediğini anlarız: “Nosce te ipsum” yani “Kendini bil”.

“Kendini bilmek” cehaletten kurtulmanın gerek şartı olarak pek çok filozof, keşiş, derviş, ozan, düşünür tarafından dile getirilir. Örneğin Aritoteles kendini bilmeyi bilgeliğin başlangıcı olarak tarif etmiş, Goethe kendini kaybedenin her şeyi kaybedeceğini belirtmiş, Jung ise “Dünyaya bakan hayal görmektedir kendine bakansa uyanır” demiştir⁵⁹. Rabelais’in Thélème Manastırı’nın girişindeki “Fais ce que tu voudras”⁶⁰ yani dilimizde söyleyecek olursak “Ne istiyorsan onu yap” parolası bile kulağımıza fısıldar gibidir: kendini bilen tamamen özgürdür.

Blaise Pascal de kendini bilmeyi büyük ruhlara yakıştırır ve bu yine kendi cehaletini bilmeyi şart koşan, bu olgunluğa erişmiş bir haldir:

“(…) Bilimlerin birbiriyle çakışan iki uç noktası vardır: birincisi tüm insanların içine doğduğu katıksız doğal cehalet; diğeryse tüm büyük ruhların, insanın bilebileceği her bilgiyi kat ettikten sonra hiçbir şey bilmediklerini anladıkları ve yola çıktıkları aynı cehaletle karşılaştıkları nokta; fakat bu kendini bilen bilge bir cehalettir”⁶¹.

19. ve 20. yüzyıllara geldiğimizde karşımıza divan şairlerinden Hayret Efendi’nin Hüseyin Cahit’e atfen söylediği düşünülen ve Pascal’ın “bilge cehalet”ini bize hatırlatan bir cehalet sınıflandırması çıkar. Buna göre 3 tür cehalet vardır: “cehl-i basit”; “cehl-i mu’kab”; “cehl-i mürekkep”. Cehl-i basit bilmemektir. Cehl-i mu’kab bilmediğini bilmemek ve cehl-i mürekkepe bilmediğini bilmemek ve bildiğini sanmaktır⁶².

Sözlük anlamıyla cehaletin bilgi eksikliği olduğunu hatırlayalım. Yukarıda verdiğimiz örneklerin farklı düzlemlerde gerçekleşmesi ve farklı bakış açılarını yansıtması sözlüklerde yer alan cehalet tanımının yüzeysel kaldığı, kısıtlı bir alanı

⁵⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, **Yunus Emre Bütün Hayatı ve Şiirleri** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017) 266.

⁵⁹ Alex Andrei, “Quotes About Discovering Your True Self”, [https://matadornetwork.com/bnt/discovering-your-true-self-top-50-quotes/ [13.09.2020].

⁶⁰ Rabelais, **Gargantua et Pantagruel**, ed. Henri Clouzot (Paris: Bibliothèque Larousse, 1919) 157.

⁶¹ Blaise Pascal, **Pascal's Pensées**, (New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1958), 92, http://www.gutenberg.org/files/18269/18269-h/18269-h.htm#Footnote_124_128 [13.09.2020].

⁶² Zülfü Livaneli, **Sevdalım Hayat**, 41.bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 487.

kapsadığını düşünmemize yol açabilir. Ne var ki tam aksi bir durum söz konusu olabilir ve belki de sözlük tanımı aslında cehaletle ilgili yelpazeyi işimizi zorlaştıracak denli genişletmektedir. Öyle ki bu tanıma göre herkes şu ya da bu şekilde cahildir çünkü her konuyla ilgili bilgi sahibi olmamız mümkün de gerekli de değildir. Bu durumda akla Rabelais'nin bir bilgi uçurumu/ dipsiz bir bilgi kuyusu (Fr. "abîme de science")⁶³ olma tavsiyesi gelse de burada her alanda belli bir seviyeye ulaşmış ve her konuda sağduyuyu önceleme olgunluğunu doğuran bir bilgi çeşitliliğine sahip olmanın kastedildiği düşünülebilir: kastedilen her şeyi bilmek değildir.

Sonuç olarak sahip olduğumuz kültür, bulduğumuz coğrafya, ekonomik şartlarımız ve fiziksel sınırlarımız nedeniyle doğal olarak birçok konuda cahilizdir ve bu normal, doğal, sağlıklıdır. Örneğin Afrikalı Masai Kabilesi mensuplarının klostrofobi gibi bir duyguyu bilemedikleri tahmin edilebilir; bilmeleri de gerekmez ve beklenmez. Konuşulan dillerin büyük çoğunluğunu konuşamaz ve bu dillerde yer alan ve kendi dilimizde bulunmayan farklı ifade yollarını bilemeyiz. Küreselleşmeye ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel gelişmelere rağmen yabancı kültürlerle özgü davranış şekillerini büyük oranda bilmeyiz. Çoğumuz program yazılımı yapamaz ya da kamyon süremez. Everest'e tırmanmak nasıl bir duygudur bilmeyiz, karşımızdakinin düşüncelerini okuyamayız, hakikatlerimizin gerçeklere mi kanılarına mı dayandığını bilemeyebiliriz. Çoğu zaman fizik formüllerini; bazen aile üyelerimizin adını bilmeyiz. Yarın ne olacağını bilemeyiz. Bildiğimiz Everest'in çok yüksek olduğu, bir aileden geldiğimiz ve yarın muhtemelen yeni bir güne başlayacağımızdır. Düşünecek olursak varoluşumuza dair en temel gerçekleri bile bilmediğimizi derin bir kabullenişle anlarız: göğün altında erişebileceğimiz bir anlam var mıdır? Tüm yaşadıklarımızın nedenini öğreneceğimiz bir gün gelecek midir? Çoğu zaman bilmediğimizi de bilmeyiz.

ANU'de (The Australia National University) cehalet üzerine çalışan Michael J. Smithson, "Social Theories of Ignorance" başlıklı çalışmasında nesnel bir bilmeme halini işaret eden tüm cehalet türlerinden farklı bir yere koyabileceğimiz göreceli bir bilmeme durumuna başka bir bakış açısıyla örnek verir. Smithson'a göre A ve B kişilerinden A, B'nin geçerli gördüğü fikirlerle uyuşamaz ya da onlar hakkında bir farkındalık gösteremezse B'nin açısından cahildir. Bu tanım B'nin cehaletten ne

⁶³ Rabelais, **Gargantua et Pantagruel**, ed. Henri Clouzot (Paris: Bibliothèque Larousse, 1919) 178.

anladığını tanımlamasına yarar. B'nin A'nın bilebileceğini ya da bilmesi gerektiğini fakat bilmediğini düşündüğü her şeyi kapsar. Böylece B'nin cehalet hakkındaki düşünceleri bağlama göre ve öznel olabilir ve aynı şema A'nın B'ye bakışı açısından da geçerlidir⁶⁴.

Nesnel bir cehalet tanımı yapamayabileceğimizi anladığımız bu aşamada, saydığımız örneklerden yola çıkarak yine de elimizde iki önemli ayrımın bulunduğunu söylemek mümkündür. İngilizcede ve Fransızcada dilimizde genelde “bilgi” olarak karşılık bulan iki sözcük bulunur. Bunlar Fransızcada “information” ve “connaissance”, İngilizcede ise “information” ve “knowledge” sözcükleridir. Eski Türkçede de benzer bir ayrım olduğu görülür. “Connaissance” ve “knowledge” sözcükleri müktesebat sözcüğü ile karşılanırken “information” sözcüğünün malumat anlamına geldiği söylenebilir. Bir yanda veri, yani işlenmemiş bilgi söz konusudur. İşte bu bilgiye sahip olup olmadığımız sözlük anlamıyla cahil olup olmadığımızı belirler. Bu tür bilgiye internet yoluyla kolaylıkla erişim sağlanabilir. Diğer yandaysa içselleştirilmiş, deneyimlerimize, bakış açımıza, hayatı kavrayış seviyemize göre işleme tabi tutulmuş bilgi vardır. Böylesi bir bilgiye erişmek zaman ve çaba gerektirir. Filozoflara, bilgelere ve ozanlara göre bütün mesele bu bilgiye sahip olmak ya da olmamaktır.

Tüm bu akıl yürütmeler sonucu bir cehalet haritası çıkarmayı deneyeceğiz. Fakat bu kısımdan önce şu ana kadar karşısına geçtiğimiz cehaletin yanına geçelim, bir de ona bu açıdan bakalım.

Cehalet hemen her zaman olumsuz bir olgu olarak algılansa da kimi zaman yararlı ve gereklidir. Örneğin bilim dünyası sır tutmaya ihtiyaç duyar. Bir bilim insanı etik nedenlerle elindeki bilimsel veriyi gizleyebilir. Ticaret alanında da bazı durumlarda stratejik bir kararla bilgiyi paylaşmamak tercih edilebilir. Bilgiyi saklama gerekliliği bireysel ölçekte de önem taşır. En basit anlamıyla düşüncelerimiz sözle ifade edilene kadar sırdır ve her düşüncemizi söze dökmeyiz; hatta dökmemeliyiz. Herkesin her düşündüğünü söylediği bir dünyanın işleyişini hayal etmek imkânsızdır. İnsanların özel hayatını bilmekten bilinçli olarak kaçınabilir, sınav kâğıdı okurken öğrencinin ismini kapatma gereği duyabiliriz. Duygusal nedenlerle de bilinçli olarak bilmeme

⁶⁴ Michael J. Smithson, “Social Theories of Ignorance”, **Agnology The Making and Unmaking of Ignorance**, Robert N. Proctor, Londa Schiebinger (California: Stanford University Press, 2008), 209.

eylemine seçebiliriz. Bir yakınımız hayatını bir kazada kaybetmişse kazanın detaylarını bilmek istemeyebiliriz.

Smithson cehalet kavramının sınırlarını bu çok boyutluluk doğrultusunda çizerek cehaletin nasıl çalıştığını ve nüfuz alanının genişliğini vurgulayan dört temel özelliği işaret eder⁶⁵:

- (1) Cehalet, her zaman insan ilişkilerinin olumsuz bir yanını temsil etmez. Toplumsal ilişkiler, organizasyonlar ve kültür alanında önemli bir bileşendir. İnsanlar genellikle de sistematik olarak cehaleti yaratma ve onu sürdürme konusunda isteklidirler.
- (2) Cehalet, cahil (ignoramus) için değişmez bir şekilde dezavantaj değildir.
- (3) Cehalet, etkisi açısından ne marjinal ne de anormaldir. İnsanın bilişinde, duygularında, eyleminde, toplumsal ilişkilerinde ve kültüründe yaygın ve temel bir etkidir.”

Fark edilebileceği gibi Smithson’a göre cehalet hayatımızı sürdürmemiz için gerekli, sandığımızdan çok daha yaygın ve toplumsal yapımıza sızmış durumdadır. Bu üç özellik cehaletin çalışmamızın bu noktasına kadar önerdiğimiz özelliklerinden bir kaçını yansıtmaktadır ve bizim çalışmamızla uyum sağladıkları söylenebilir. Asıl ilgi çekici ve şimdiye değin söylenmemiş olansa son maddedir. Smithson’ın önerdiği 4. madde şudur:

- (4) Cehalet toplumsal olarak inşa edilebilir, ancak bu gerçekleştirme göreliliği ya da “gerçek hayatın” etkilerinin reddedilmesini gerektirmez.

Bu maddede bahsedildiği gibi cehaletin temel özelliklerinden biri de yapılabilir ve üretilebilir olmasıdır. Bu da bizi tezimizi temellendirdiğimiz temel yaklaşımlardan biri olan cehaletin kültürel üretimine götürür. Cehaletin inşasının mekanizması nasıl çalışır?

2.4. Cahillikten Cehaletbilim’e: Cehaletin Kültürel Üretimi

Stanford Üniversitesi’nde bilim tarihi üzerine çalışmalarını yürüten Robert N. Proctor ve aynı üniversitede bilim ve toplumsal cinsiyet alanında çalışan Londa Schiebinger bizi yeni bir kavramla tanıştırıyor: cehaletin kültürel üretimi. Proctor’ın deyişiyle bir “cehalet çağı”nda yaşıyor, bir “cehalet okyanusu”nda yüzüyoruz ve cehalete dair katmanlı ve sonsuz sayıda örnek bulunmakta⁶⁶.

Proctor ve Schiebenger’in editörlüğünü yaptıkları *Agnology* adlı eser bu örnekleri küresel ısınma, kürtaj, kadın orgazmı gibi konularda çoğaltarak cehaletin kültürel

⁶⁵Michael J. Smithson, *age*, 210.

⁶⁶ Robert N. Proctor, *age*, Introduction.

üretimini mekanizmasını ortaya koyuyor. Cehaletbilimi (İng. Agnotology) Cehaletin Kültürel Üretimini işaret eden kayıp terim olarak önermekte. Proctor cehaletin pek çok türünün olduğunu ve bunların hayatlarımıza doğrudan etki ettiklerini savunuyor. Bize tanıttığı kavram, cehaletin kültürel inşası ise mahremiyet, aptallık, kayıtsızlık, sansür, bilgi kirliliği, inanç, sindirme/bastırma gibi stratejilerle üretilebilir ve yok edilebilir bir nitelik taşıyor, belirli bir plan doğrultusunda aktif olarak tasarlanıyor. Proctor bu tür cehaleti tesadüfi bir bilgi eksikliğinden aktif bir üretim olarak tarif ediyor⁶⁷. Dolayısıyla cehaletbilimin çalışmamızın bu noktasına kadar bahsettiğimiz cehalet türlerinden ayrıldığı noktalardan en önemlisi bu cehaletin doğal bir süreç izlemeksizin bilinçli olarak ortaya çıkarılması ve cahil olanın özne olmaktan çıkıp eylemin nesnesi haline gelmesi diyebiliriz; artık cahil olan ya da kalan değil cahil bırakılan insandan bahsetmek söz konusu.

Cehaletbilim kayıp ve unutulmuş olanın arayışı, sahip olunabileceken olunamamış ya da sahip olunması gerekirken olunmayan bilgiye dair bir çalışma olarak tarif edilmekte⁶⁸. Proctor bu anlamda bir kazı çalışması gibi gerçekleşen ve bir eksik bilginin yerine koyulma çabası olarak görülebilecek araştırmalarını cehaletin kültürel üretimini en büyük hayata geçiricilerinden biri olarak gördüğü tütün endüstrisi üzerine gerçekleştirmiştir. Cehaletin kültürel üretimini ve onun mekanizmasını ortaya koymayı amaçladığı çalışmasının önsözünde cehalete yaklaşımını şöyle anlatır:

“Buradaki hedefimiz, kasıtlı veya istemsiz ihmal, gizlilik ve bastırma, belge imhası, sorgulanamayan gelenek ve doğal (veya önlenebilir) kültürel-politik seçiciliğinin sayısız formları gibi mekanizmalar yoluyla, cehaletin farklı ortamlarda nasıl üretildiğini veya sürdürüldüğünü araştırmaktır⁶⁹”.

Proctor, cehaletin bilgi kirliliği yoluyla kültürel üretime Massachusetts Üniversitesi’nde iletişim alanında çalışmalarını yürüten Sut Jhally’nin 1991 yılında ortaya koyduğu araştırmayı örnek veriyor. Bu araştırmaya göre Körfez Savaşı’nı televizyondan takip etme oranı ne kadar fazlaysa konu hakkında sahip olunan bilginin çarpıklığı da o derece fazladır⁷⁰. Bu durum bize Žižek’in “bilemez hale geldiğimiz bildiklerimiz” bağlamında örnek gösterdiği “Yeşil Grönland”⁷¹ haberini hatırlatmakta ve cehalet üretiminde iletişim araçlarının rolüyle ilgili bir fikir

⁶⁷ Robert N. Proctor, *age*,16.

⁶⁸ Robert N. Proctor, *age*, Introduction.

⁶⁹ Robert N. Proctor, *age*, 5

⁷⁰ *age*, 13

⁷¹ Slavoj Žižek, *age*, 7-9.

vermekte. Ayrıca Proctor'ın sözünü ettiği örnek son yıllarda sıkça duyduğumuz, Oxford Dictionaries'in İngilizcede 2016 yılının kelimesi olarak seçtiği "post-truth" kavramını da akıllara getirmektedir. Post-truth (Türkçe çevirisi için "Hakikat sonrası" önerilebilir) kanaatlerin ve kişisel inançların genel kanının oluşmasında nesnel gerçekliklerden daha etkili olması anlamına gelir⁷². Oysa Amerikalı bilim kurgu yazarı Philip Kindred Dick "Gerçek siz ona inanmaktan vazgeçtiğinizde bile kaybolmayan şeydir"⁷³ demişti. Küresel ısınmaya inanmaktan vazgeçebiliriz; kutuplar bu fikir değişikliğimizi dikkate almadan erimeye devam edeceklerdir. Gezegenimizi yaşanamaz hale getiren insanmerkezci bakışımızda diretebiliriz; bu haksızlık sadece gezegeni paylaştığımızı unuttuğumuz canlıları değil bizi de evsiz bırakacak. Bu nedenle anlamlandırma süreçlerimizi gerçeğe dayalı hakikatler üzerine inşa etmek herkes için daha iyi sonuçlar doğuracaktır; böylece hayali şehirleri bombalama planları, sülükleri yargılayan mahkemeler ve kara kedi düşmanları insanlığın hikâyesinden buharlaşıp yok olurlar.

Çalışmamızın bu kısmına kadar cehaletin muhtemel pek çok şekline, boyutuna, yönüne değinmeye çalıştık. Şimdiye kadar yaptığımız akıl yürütmeler ve kaynaklarımızdan edindiğimiz bilgiler dolayısıyla anlıyoruz ki paradoksal şekilde kendini bilgili sanan cahil, cehaletini kabul eden âlimdir. Denebilir ki herkesin cehalete erişimi vardır ve bundan kaçması da olanaksızdır. Bilmemek pek çok farklı düzlemde gerçekleşebilir. İnsanlar cehaleti yaşar, cehalet altında yaşar, onu seçer ya da reddeder, onu algılar, yargılar, görmezden gelir, takipçisi olur, onu yönetmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışır. Cahillik bazı konularda gereklidir, bazen zorunlu, bazen de doğaldır. Zamanı, mekânı, eyleyicileri olabilir. Türleri ve izlediği adımları, nedenleri ve amaçları açısından birbirinden ayrılır. Dolayısıyla cehaletin ortaya çıkış şekilleri ve nedenleri birden fazladır. Kronolojik ve doğrusal olmayabilir. Çok boyutlu ve katmanlıdır. Cehalet bir sınıfa ya da bir sosyo-ekonomik gruba özgü değildir ve en önemlisi kimse cahillikten muaf değildir, o sadece başkalarına ait değildir!

⁷² "Post-truth", Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth> [21.05.2019].

⁷³ Maria Popova, "How to Build a Universe", <https://www.brainpickings.org/2013/09/06/how-to-build-a-universe-philip-k-dick/> [10.10.2020].

Çalışmamızın devamında cehaletbilime odaklanacağız fakat bunu yapmadan önce cehaletin kültürel inşasını doğru konumlandırabilmek için bir sınıflandırma denemesinden yararlanabiliriz.

2.5. Cehaletin Sosyolojisi ve Bir Cehalet Sınıflandırması Denemesi:

Cehalet üzerine gerçekleştirilmiş özellikle sosyoloji temelli pek çok çalışma bulunmaktadır. Cehalet sosyolojisi üzerine çalışanlar bu alanın temellerini Georg Simmel'in sınırlar ve bilmemenin stratejik önemi üzerine dile getirdiği düşüncelerine dayandırmaktalar⁷⁴. Georg Simmel bilgimizdeki boşluklar, günlük yaşamın pek çok alanında nasıl bilgi edindiğimiz gibi konulardan bahseder. Cehalet sosyolojisi cehalet olgusunu tahmin edilebileceği gibi sadece olumsuz değil olumlu da olabilecek yönleriyle ele alır. Biz ise çalışmamız boyunca cehalet söz konusu olduğunda Proctor'ın cehaletbiliminden yararlandık. Bunun yanı sıra sınıflandırma kısmında cehalet sosyolojisi üzerine çalışan farklı bilim insanlarının önerilerini de dikkate aldık. Proctor'ın yaptığı gibi bir bilim dalı önermesinde bulunmayan fakat cehalet sosyolojisi alanındaki önerileriyle cehaletle ilgili çalışmalara zemin hazırlamış isimler ve onların önerdiği kavramlardan da bahsetmek cehalet üzerine çalışmaların çerçevesini anlamak bakımından yararlı olacaktır. Bu çalışmalar cehaleti ele almanın bin bir yönü olabileceğini göstermesi anlamında da oldukça önemlidir. Bu kavramları derlerken Türkçe çevirilerinin pratik bir yarar sağladığı durumlarda bir çeviri önerdik ve bununla birlikte orijinalini de tırnak içinde belirttik. Bazı durumlarda önerilen kavramlar ortaya atılmış yeni kelimeler olduğu için doğru şekilde dilimize aktarmak uzun soluklu bir çalışma gerektirmekteydi ve çeviriler en azından bu çalışma bağlamında pratik bir yarar sağlamayacaktı. Bu hallerde kavramı orijinal haliyle bırakarak tanımını vermekle yetindik⁷⁵. Proctor'ın dışında cehaletle ilgili olarak cehalet sosyolojisi bağlamında çalışan araştırmacıların ortaya attıkları önemli kavramlardan bazılarını paylaşıyoruz.

⁷⁴ Linsey McGoey, "The logic of strategic ignorance", https://www.researchgate.net/publication/230803188_The_Logic_of_Strategic_Ignorance [13.09.2020].

⁷⁵ "Ignorance Related Concepts: a Short Lexicon" Sociology of Ignorance, http://www.sociologyofignorance.com/ignorance_concepts.html [31.07.2020].

“Agnoiology”: Bir cehalet kuramıdır. Epistemoloji kavramını da ortaya atan James Frederick Ferrier tarafından 19. yüzyılda önerilmiştir. “Epistemoloji” yaygın şekilde kabul görürken “Agnoiology” kavramının aynı etkiyi yaratamadığı söylenebilir.

Toplu İnkâr/ İnkârın Toplumsal Organizasyonu: Žižek bu cehalet türüne örnek olabilecek bir toplu inkâr vakasını, bir savunma mekanizmasını andıran algısal körlüğümüzü resmeden şu hikâyeyi anlatır:

“Birinci Dünya Savaşı’nın ortalarında bir zaman, Alman ve Avusturya ordu karargâhları arasında cereyan eden bir telgraflaşmaya dair (muhtemelen ki, sonradan uydurulmuş) bir hikâyecik nakledilir. Almanlar, “Bizim cepheye durum ciddi, ancak feci değil,” diye bir mesaj gönderir; Avusturyalılar da cevap verir: “Bizim cepheye durum feci, ama ciddi değil”⁷⁶.

Durumlara verdiğimiz tepki her zaman durumun ciddiyetiyle tutarlı bir seyir izlemeyebilir. Çalışmamızın başında bahsettiğimiz öngörülen ekolojik felakete yönelik kayıtsızlık bu konuya örnek olarak verilebilir.

Yasaklı Bilgi: Hassas, tehlikeli veya tabu olarak kabul edilen bilgi türünü işaret eder ve 1979 yılında toplum ve suç ilişkisini inceleyen Jack Katz tarafından ortaya atılmıştır. Kültür, biliş ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışan Joanna Kempner 2011 yılında yasaklı bilginin kavramsallaştırılması üzerine tartışmış ve çevre sosyolojisi ve cehalet üzerine çalışmalar yürüten Matthias Gross ise 2010 yılında bir cehalet sınıflandırması önererek bu sınıflamada yasaklı bilgiye yer vermiştir.

Cehalet Ekonomisi: Yale Üniversitesi profesörlerinden Joanne Roberts ve Northumbria Üniversitesi’nde ekonomi alanında çalışan John Armitage tarafından 2008 yılında önerilmiştir ve bilgisizlik ve bilgi eksikliğinin üretimi, dağıtımı ve tüketimini ele alır. Cehaletin kapitalizmin işleyişindeki rolünü dile getirir.

“Nescience”: Johns Hopkins Üniversitesi’nden Andrew Martin tarafından 1985 yılında ortaya atılmış bir kavramdır. Mutlak ve dolaysız bir cehaleti kasteder. Martin’e göre bu arzu edilen fakat ulaşılmaz bir durumdur. Bahsedilen cehalet Cennet Bahçesi’ndeki insanın, henüz yeryüzüne ve insan kültürüne dair bir tortu taşımayan insanın halidir. Matthias Gross da bu kavrama çalışmalarında yer vermiştir.

“Nichtwissen”/ Bilmemek: Almanca bir sözcüktür. İlk kullanımı yine Georg Simmel ile birlikte olmuştur. Matthias Gross bu sözcüğün İngilizceye çevirisi üzerine tartışmıştır.

⁷⁶ Slavoj Žižek, *age*, 9.

“Nonknowledge”: Cehaletin bir alt türü olarak kullanılır. Bilgi sahibi olmama konusundaki hemen gün yüzüne çıkmayan ince farklılıkları işaret eder. İki şekilde mümkün görülür. Bir anlamıyla bilinmeyen hakkında sahip olunan bilgiyi diğer yanıyla da önemsiz kabul edilen bir bilginin dikkate alınmamasını anlatır. Buna “negative knowledge” adı da verilir.

“Not-knowing”/ Bilmemek: Epistemik bilgiye sahip olmamak veya duyular aracılığıyla bilgiye erişmemiş olmak şeklinde tanımlanabilir. Mutlaka düzeltilmesi gereken bir durum olmayabilir. Hatta bahsettiğimiz gibi kimi zaman toplumsal işleyiş açısından kaçınılmazdır. 1981 yılında Murray Last'ın tıbbi antropoloji alanında yayınladığı "Bilmemek Hakkında Bilmenin Önemi" bu konuya değinir. Roy Dilley, Ariane Berthoin Antal gibi pek çok antropolog çalışmalarında bilmemenin bu anlamda pek çok şekline yer vermiştir.

Bilim temelli cehalet veya insan yapımı cehalet: Bilim felsefesi alanında çalışan Jerry Ravetz tarafından önerilmiştir. Toplumsal yapı içinde bilime dayalı olarak ortaya çıkan cehalettir. Bilimsel Cehaletin Sosyolojisiyle ilişkili olarak çalışılır. Örneğin Matthias Gross bilim alanında cehaletle ilgili var olan dinamikleri gösteren 'bilinmeyenin evi' şemasında buna yer verir. S. Holly Stocking ve Lisa W. Holstein, Peter Wehling, Matthias Gross, Scott Frickel, David J. Hess ve Joanna Kempner gibi cehalet sosyolojisi üzerine çalışan pek çok biliminsanı cehaletin bu hali hakkında çalışmalar yürütmektedir.

Belirlenmiş Cehalet: Fark edilmemiş cehaleti tamamlayıcı bir role sahiptir. Henüz bilinmeyen fakat bilinmesi gerektiği düşünülen bilgiyi işaret eder. Amerikalı sosyolog Robert K. Merton tarafından 1987 yılında bilimsel cehaletin sosyolojisi kapsamında önerilmiştir.

Stratejik Cehalet: Bilginin ortaya çıkmasını bilinçli bir şekilde önlemenin çeşitli türlerini kasteder. Jack Katz, David M. Messick (1999), Juan D. Carrillo ve Mariotti Thomas, Ilana Gershon, Linsey McGoey ve Brian Rappert gibi cehalet sosyolojisinin önemli isimleri tarafından yapılan çalışmalarda yararlanılmıştır. Ayrıca *kasıtlı cehalet* olarak da adlandırılır. Cehaletin kültürel üretiminden farklı olan kısmı kişinin kendisi için seçtiği bir bilmeme halini kastetmesidir. Başkalarını kasıtlı olarak cahil bırakmak söz konusu değildir.

Yapısal Cehalet: Cehaletin sistemli üretimidir. Kavramın farklı çeşitleri Amerikalı sosyolog Wilbert Moore tarafından cehaletin toplumsal işlevleri bağlamında çalışılır.

Tamamlanmamış Bilim: Çeşitli nedenlerden ötürü bütçe bulamamış, yarıda bırakılmış ya da göz ardı edilmiş fakat genellikle daha fazla araştırmaya değer olduğu anlaşılan araştırma alanlarını ifade eder. Brown Üniversitesi'nde çevre sosyolojisi üzerine çalışan Scott Frickel bu konu üzerine çalışmıştır. Örnek olarak yeterli bütçe ayrılamamış kanser araştırmaları, alternatif yöntemler verilebilir. Matthias Gross önerdiği sınıflandırmada buna “olumsuz bilgi” başlığının altında yer verir.

Cehalet Örtüsü: Doğumdan itibaren sahip olduğumuz yeteneklerden habersiz olmayı ifade eder ve John Rawls tarafından 70’li yıllarda sosyal adalet bağlamında çalışılmıştır.

Cehaletle ilgili kavramlar üzerine paylaştığımız bu özet panoramadan sonra belirtmek gerekir ki Smithson’ın da bahsettiği gibi cehalet kavramını ele almadaki zorluklardan ilki konuyla ilgili uzlaşımsal bir terminoloji eksikliğidir⁷⁷. Peki, cehaletin kavramsallaştırılması ve sınıflandırılması nasıl mümkün olabilir?

Biz bu zorluğu aşmak üzere yukarıda da bahsettiğimiz, şu ana kadar yararlandığımız kaynaklar yardımıyla bir sınıflandırma oluşturmayı düşündük. Bu sınıflandırmada yer alan bazı ödünç kavramları Türkçeleştirdik veya gerektiğinde yenilerini önerdik. Sınıflandırmayı yaparken konunun çok boyutluluğunu olabildiğince yansıtmayı, somut verilerle doğrulanabilen bir sınıflandırılma oluştururken, sınıflandırmanın cehaletin ortaya çıktığı bağlamı da olabildiğince yansıtmayı sağlamayı amaçladık. İlk amacımız bu çalışmayı okuyanın çalışmamızın merkezi olan cehalet türünü konumlandırırken net bir bakışa sahip olabilmesiydi. Aynı zamanda önerilen sınıflandırmaları daha kapsamlı olacak şekilde bir araya getirmeye de çalıştık.

Etkisi bağlamında cehaleti olumlu sonuç yaratan ve olumsuz sonuç yaratan cehalet olarak ikiye ayırdık. Pek çok araştırmacının ve düşünürün de dikkat çektiği gibi cehaletin sadece bilgi eksikliği olmadığını, meta anlamda da cehaleti düşünmek gerektiğini belirtmiştik. Bu nedenle sınıflandırmamızın meta düzlem kıstasını “bilmediğini bilmek” ve bilmediğini bilmemek” olarak belirledik. Cehaleti doğası açısından ise pasif ya da aktif olup olmamasına göre değerlendirdik. Kendiliğinden

⁷⁷ Michael J. Smithson, *age*, 210.

ortaya çıkan cehaleti pasif, bir amaç için bilinçli şekilde üretilen cehaleti doğası bakımından aktif olarak adlandırdık. Son olarak da cehaletin niteliksel özelliklerini nesnel ve öznel olarak belirledik. Ayrıca Smithson'ın cehalet türlerini saptamada belirttiği 4 kıstastan da yararlandık⁷⁸:

- (1) İşaret edilen tür aynı dil grubunun üyeleri tarafından tutarlı bir şekilde ayırt edilebilmelidir.
- (2) Aynı durumlarda diğer türlerden farklı statü ve rolleri vardır veya sosyal etkileşimde aynı amaçlar için kullanılırlar.
- (3) İlişkilendirildikleri kişiler için diğerlerinden farklı sosyal sonuçlar üretirler.
- (4) Cehaletin başka türlerine tercih edilirlen ya da edilmezler.

Smithson'ın da belirttiği gibi bu sınıflandırma pek çok farklı şekilde mümkün olabilir. Sınıflandırma ölçütlerini ve elimizde olan tüm örnekleri sınıflandırdığımız tabloyu aşağıda paylaşıyoruz.

Sınıflandırma Kriterleri:

- (1) Etkisi Bağlamında: Olumlu, olumsuz
- (2) Meta Düzlemde: Bilmediğini bilmemek, Bilmediğini bilmek
- (3) Doğası Açısından: Aktif, Pasif
- (4) Nitelik Açısından: Nesnel, Öznel

Tablo 1: Cehalet Sınıflandırması Denemesi

Doğal Cehalet
Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.
Meta düzlemde gerçekleşmez. Kastedilen sadece bilmemektir. Bu aktif bir seçim sonucu yaşanmasa da kişi bilmediğini bilir.
Doğası açısından pasiftir, ortaya çıkar.
Nitelik açısından öznelidir.
Meta Cehalet⁷⁹

⁷⁸ Michael J. Smithson, "Social Theories of Ignorance", *age*, 212.

⁷⁹ *age*, 211.

Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.
Meta düzlemde gerçekleşir.
Doğası açısından aktif ya da pasiftir; ortaya çıkar ya da çıkarılır.
Nitelik açısından nesnel de öznel de olabilir.
Bilinçli Cehalet
Etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz bir nitelik taşıyabilir.
Meta düzlemde gerçekleşmez.
Doğası açısından aktiftir, bilmemek seçilir.
Nitelik açısından nesneldir.

Doğal Cehalet hayatın doğal akışı içinde kendiliğinden ortaya çıkar. Okuma yazma bilmemek de, bir ülkenin başkentini bilmemek de, bir dili konuşmamak da bu kategoriye girebilir. Sonuçları olumlu ya da olumsuz olabilir. Yağmur yağacağını bilmediği için şemsiyesini almadan evden çıkan kişi ıslanacaktır. Genetik olarak hangi hastalıkların bizi beklediğini bilmemekse hayatımızı kolaylaştırabilir. Zaman, mekân ve kişiye bağlı olarak bir bilgi eksikliğinin cehalet olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına karar verildiği için öznel olma niteliği taşır.

Meta Cehalet ise cehalet katmanlarının giderek arttığı ve içselleştirilmiş bilgidен olabildiğince uzaklaşıldığı bilmeme şeklini işaret eder. Zira kişi en iyi ihtimalle bilmediğini bilmemektedir. Bilmediğini bilmemek fakat bildiğini sanmak bir sonraki aşamadır. Olumlu sonuçlar da doğrulamakla birlikte en olumsuz sonucu bilmediğini bilmeyen kimsenin bildiğini sandığı sahte bilgiyi başkalarına dayatmasıdır. Cehaletin kültürel üretimi meta cehaletin olumsuz bir etki doğuran halidir ve nesnel olarak bir cehalet söz konusudur.

Bilinçli Cehalet bilgiye erişimin özellikle seçilmediği durumları ifade eder. Genetik yatkınlığımız olan hastalıkları normal koşullarda bilmediğimizden ve bunun hayatımızı yaşamamızı kolaylaştırdığından bahsetmiştik. Bir tıp insanı bize böyle bir

test yaptırma imkânımızın olduğunu söylese ve biz bu testi yaptırmayı reddedersek bir stratejik tercih olarak cehaleti seçmiş oluruz. Bu tür bir bilmeme olumlu sonuçlar doğurması umularak seçilir. Ne var ki Smithson’ın gerçek hayatın öngörülemezliğine dair sözlerini paylaşmıştık. Bu nedenle her stratejik cehalet umulan sonucu doğurmayabilir.

2.6. Cehaletin Kültürel Üretimini Mekanizması

Cehaletin inşası uygun şartların oluşturulmasını ve sürekliliğini gerektirir. Proctor’ın “agnogenesis” olarak adlandırdığı bu şartlar bütünü ve ortamını biz *cehalet fanusu* olarak adlandırdık. Morin “Bizi kör eden yalnızca cehaletimiz değil, bilgimizdir de” demişti⁸⁰. Cehalet fanusunu mümkün kılan da bilgi eksikliği değil yanlış bilgiler ve bilme şekilleridir. Cehalet üretiminin gerçekleştiğini anlamamızı sağlayabilecek cehalet işaretçilerini, diğer bir deyişle cehalet fanusunun yaratıldığını anlamamızı sağlayacak ipuçlarını (Proctor “agnometric indicator” olarak nitelemiştir) şöyle sıralayabiliriz⁸¹:

- (1) Manipülasyon yapılması, kuşku ve belirsizlik yaratılması, şüphenin pazarlanması;
- (2) Kayıtsızlıktan ve aptallıktan istifade edilmesi;
- (3) Bilgi kirliliği oluşturulması, demagoji yapılması;
- (4) Sansür uygulanması;
- (5) Sindirme.

Bu cehalet işaretçilerini gördüğümüzde cehaletin kültürel üretimini mümkün kılacak cehalet fanusunun keşfedilmeyi beklediğini tahmin edebiliriz.

Proctor ve Schiebenger’in çalışmalarından yararlanarak oluşturduğumuz, cehaletin kültürel üretiminin mekanizmasını ortaya koyan ve eyleyiciler tarafından zamanı geldiğinde başvurulacak yöntemlerse şunlardır:

- (1) Belli sanatlar ve bilim dallarını kullanma;
- (2) Hukuki boşluklardan yararlanma;

⁸⁰ Edgar Morin, *La voie pour l’avenir de l’humanité* (Paris: Fayard, 2011), 13.

⁸¹ Robert N. Proctor ve diğ., *age*.

- (3) İnançların ve manevi duyguların, sorgulanamayan geleneklerin sömürüsü;
- (4) Ticari ve askeri sırları bahane etmek;
- (5) Kasıtlı ihmal;
- (6) Kültürel-politik seçiciliğinin çeşitli formlarını devreye sokmak;
- (7) Medyayı araçsallaştırmak;
- (8) Mitsel bir anlatının parçası haline getirmek;
- (9) Zaman ve mekân manipülasyonu⁸².

Bu yöntemlerden bazılarının hayata nasıl uygulandığını anlamak için örnekler verilebilir. Gerçekleştirdiğimiz saha çalışması bağlamında bu yöntemlere geri döneceği için çalışmamızın bu kısmında bir kaç örnekle yetinelim.

İlk olarak “Belli sanatlar ve bilim dallarını kullanma” yöntemini örneklendirebiliriz. Proctor’ın da söylediği gibi burada şaşmaz hedef, kuşku ve belirsizlik yaratarak belli sanatlar ve bilim dalları yoluyla cehaleti yeniden üretmek ve sürdürülebilir kılmaktır. Cehaleti imal etmeyi hedeflemiş endüstriler için en önemli strateji bilimle kol kola yürüyor izlenimi yaratmak olmuştur. Belirsizlik yaratmak için “Henüz kanıtlanmadı” algısının yaratılması en önemli stratejilerdendir. Yayınlar, reklamlar, fon sağlanan bilimsel dergiler aracılığıyla algının şekillendirilmeye çalışılması cehaletin kültürel üretiminin en önemli yöntemlerinden biridir.

Proctor bu amaçla kullanılan bilimsel yayınları endüstri dostu bilimsel dergiler olarak adlandırıyor ve 60’lı yıllarda bilimsel yayın kisvesi altında sigara tüketimini arttırmak üzere insanlara sunulmuş yayınların başlıklarına şu örnekleri veriyor⁸³:

“İngiliz Cerrah Kentleşme ve Akciğer Kanseri Arasında Bağlantı Görmekte”, “Nikotin Etkisi Egzersize Benzer”, “Kel Erkeklerde Nadir Görülen Akciğer Kanseri”, “Sigarayla Kanserin Bağlantısından Şüphe Etmek İçin 28 Neden”, “Henüz Kimse Cevapları Bilmiyor”.

Görüldüğü gibi, bu çalışmalar sigara ve akciğer kanseri arasındaki bağlantıyı bulanıklaştırmaya, bilimi kullanarak dikkati başka yöne çekmeye çalışıyor. Bilimin araçsallaştırılmasına bir diğer örnek de yine bir sigara markasının “tam da

⁸² Son madde çalışmamız kapsamında önerilmektedir.

⁸³ Robert N. Proctor ve diğ., *age*, 14-19.

doktorların önerdiği gibi” sloganını kullanması ve doktorlar tarafından tercih edilen marka olduğu propagandasının yapılması⁸⁴. Buna temel oluşturan çalışmaya göre L&M Filters en az zararlı filtre olarak saptanmıştır. Gözden kaçırılması istenense bu ürünün hala zararlı olduğu gerçeğidir.

Cehaletin kültürel inşası için kullanılan yöntemlerin yaşamlarımızda nasıl somutlaştığına dair verilebilecek ikinci örnek “Mitsel bir anlatının parçası haline getirmek” üzerine olabilir. Burada söz konusu olan tüketilmesi istenen bir nesne, bir davranış biçimi, bir bakış açısı veya inanç olabilir. Bu cehalet nesnesinin tüketimini sağlamak için onun etrafında üretilen bir rüya pazarlanmaya başlar. Bu cehalet nesnesiyle özdeşleştirilmesi sağlanan imaj artık kitleleri mıknaş gibi kendine çeker. Sigara örneğinden devam edersek sigara içmenin gençlik, karizma, çekicilik, özgürlük ve asi bir ruh ile ilişkilendirilmeye çalışıldığını görürüz. James Dean’i “Asi Gençlik” (1955) filminde dudaklarının kenarına iliştiirdiği sigarası ve uzaklara bakan pozuyla hatırlamıyor muyuz? Tiffany’de Kahvaltı (1963) filminin afişindeki Audrey Hepburn kendini zehirlenmenin toplumsal olarak en beğeni gören ve en zarif halini bize göstermiyor mu? Her ruh haline hitap eden sigara konulu onca şarkı sözü de bu tüketim ürününün zihinlere kazınmış yerini bize hatırlatmakta. Bir anlatı ile cehaletin üretilmesi ve bunun sonucunda sağlanan tüketim sadece bir nesnenin değil bir davranış kalıbının etrafında da şekillenebilir. Her *özel* günü pahalı hediyelerle kutlamak veya kırmızı güller, bulunulan şehrin kulesinde yapılan bir evlenme teklifi ve bunun sosyal medyada duyurulması yoluyla tamamlanan kutsal döngüyü tamamlamak gibi reçeteli romantizm anlayışları cehalet nesnesinin tüketilir kılınmasına diğer bir örnektir. Gücü kırıp dökmede bulan dizi karakterlerinin cümlelerini ezberleyen insanlar da, güçlü olmak için et yemek gerektiği de cehalet nesnesini bir anlatının parçası yapmanın sonucu olarak ortaya çıkarlar. Denilebilir ki cehalet nesnesini bir mitsel anlatının parçası haline getirmek, ona yüklediğimiz anlamları tüketilebilir kılmak cehalet nesnesi ister bir davranış biçimi, isterse bir madde olsun cehaletin kültürel üretiminin en önemli adımlarından biridir.

Son örneğimizi “Zaman ve Mekân Manipülasyonu” üzerine verebiliriz. Proctor ve Schiebenger her ne kadar zaman ve mekân manipülasyonundan bahsetmese de zamanın ve mekânın araçsallaştırılması araştırmamız boyunca pek çok defa cehaletin inşası için işe koşulduğunu tespit ettiğimiz ve bu listeye dâhil ettiğimiz bir

⁸⁴ Robert N. Proctor ve diğ., *age*, 17.

yöntemdir. Bu yöntem bireylerin tercihlerini zaman ve mekânı kullanarak algısal anlamda şekillendirmek olarak adlandırılabilir. Mezbahalar buna iyi bir örnektir. Çoğu insan tükettiği etin ilk halini aklına getirmez. Bu bilinçli bir tercihten çok hayvanın canlı bir varlık olmaktan nesneye indirgendiği alan olan mezbahaların görüş alanından olabildiğince çıkarılması nedeniyle gerçekleşir. Bu süreç olabildiğince yok sayılır ve üzeri örtülür.

Gözden ırak kılmanın gücünü birkaç sayı ile vermeye çalışalım. Her yıl yenmek üzere 70 milyar çiftlik hayvanı hayata getirilir. Dünya üzerindeyse 7.8 milyar insan bulunmaktadır ve çevremizde sayısız insan görürüz. Peki, bir yıl içinde tabaklarımıza gelen dışında kaç çiftlik hayvanı görüyoruz? Gözden ıraklaştırma sistematik olarak gerçekleşir. Cehaletin yaratımını gerekli kılacak süreç geçmişe ve öteye hapsedilir. Diğer yandan endüstriyel hayvancılık seri işleyen mezbaha sistemleri üzerine kurulmuştur. Sistem o kadar seridir ve tekniktir ki kazara anlık bir mezbaha görüntüsü görsek bile geçip gidenin ne olduğu anlaşılamaz, çengele asılı olanın cıvatası sıkılması gereken bir alet parçası mı yoksa canlılık özelliği kaybolmuş bir beden mi olduğu seçilemez. Zaman ve algı bu şekilde de *yamultulmuştur*. Philip Hallie bu gizleme çabasını kurumsal zulüm olarak adlandırır⁸⁵:

“Kurumsal zulüm, kurbanlarını mahvettiği gerçeğini gizlemek ve bunu yaparken izleyicilerini tiksinti hissetmekten ve haklı çıkarılmayacak olanı haklı çıkarmaya çalışmanın ve zayıf olanı ezmenin paradoksundan korumak için elinden gelen her şeyi yapar”.

Mesafe ve zaman unutmayı ve görmezden gelmeyi mümkün kılan en önemli kavramlardır. Onlar aradan kalktığında cehalet örtüsü de yavaş yavaş cehalet nesnesinin üzerinden kalkmaya başlar. Cehaletin üretilebildiği gibi yıkılabileceğinden de bahsetmiştik. Cehalet fanusu yukarıda bahsettiğimiz yöntemlerin uygulanmasıyla sayısız kere sayısız alanda yaratılmıştır. Bahsettiğimiz örnekleri birkaç aşağıdaki görseller aracılığıyla bir defa daha paylaşıyoruz.

⁸⁵ Marjorie Spiegel, **The Dreaded Comparison** (Philadelphia: New Society Publishers, 1988), 71.

Şekil 2: Bilimin ve Medyanın Araçsallaştırılması

"Light a Lucky and you'll never miss sweets that make you fat"

Constance Subawigie

LUCKY STRIKE CIGARETTES

"It's toasted"
No Throat Irritation—No Cough.

Scientific tests prove Lucky Strike mild
then any other principal brand!

These scientific tests, confirmed by independent consulting laboratories, prove Lucky Strike milder of the major brands tested!

LILLI PALMER says:
"Luckies are really smooth."

LUCKY STRIKE CIGARETTES

Let your own taste and throat be the judge! For the rich taste of fine tobacco—for smoothness and mildness—
THERE'S NEVER A ROUGH PUFF IN A LUCKY!

U.S./M.F.T. — Lucky Strike Means Fine Tobacco
So round, so firm, so fully packed — so free and easy on the draw

NOW...Scientific Evidence on Effects of Smoking!

CHESTERFIELD IS BEST FOR ME!

MUCH MILDER CHESTERFIELD IS BEST FOR YOU

MORE DOCTORS SMOKE CAMELS THAN ANY OTHER CIGARETTE

CAMELS Cigarette Tobacco

gives you the greatest health protection?

Five smokers compare KENT with four other well-known filter-tip cigarettes. Look at the results... then decide which cigarette you should smoke.

Kent with exclusive MICRONITE filter

20,679* Physicians say "LUCKIES are less irritating"

"It's toasted"
Your Throat Protection against irritation against cough

Viceroy's FILTER the Smoke!

As your Dentist, I would recommend VICEROYS

"Results for 'cigarette is good for your health ads",
https://www.google.com/search?q=cigarette+is+good+for+your+health+ads&rlz=1C1S9JL_trTR908TR908&sxsrf=ALeKk02_yFne2hNgD9qc9rO87KAe9IrDjg:1603128215116&source=lnms&tbn=isc&sa=X&ved=2ahUKEwjW4an-lcHsAhUV8uAKHYGgC-0Q_AUoAXoECAwQAw&biw=1280&bih=610 [05.10.2020].

Bu durumda denilebilir ki bilmek de bilmemek de doğaldır. Bildiklerimizin sınırlarını genişletmeliyiz fakat bunun yeni soruları doğurmayacağı kesin değildir. Cehaleti bilmemek, bilgi eksikliği anlamında ele aldığımızda bu herkesin öyle ya da böyle temas ettiği bir olgudur. Bunun yanında içgörüden yoksun, veri sahibi olunsa bile bilgiyi bir olgunluğa dönüştürmeyen cehalet kişiye özeldir ve uzak durmayı deneyebileceğimiz cehalet türü budur. Yeni bilinmezleri aşmanın yöntemi hem yeni veriler elde etmek hem de bu yeni bilgileri içselleştirerek yaşamı kurmaktan geçiyor olabilir. Çalışmamızda ele aldığımız cehaletin kültürel üretimi ise hem veri eksikliğini, hem yanlış bilgi sahibi olmayı, hem de sahip olunan bilginin içselleştirilememiş olmasını işaret edebilir. Diğer cehalet türlerinden ayrı olarak cehalet nesnesinin (ister somut ister soyut olsun) tüketimini sağlamak için cahil kalanın dışında bir insan ya da grup tarafından aktif olarak üretilir. Yöntemleri vardır; doğal bir sürecin sonucu gerçekleşmez.

3. CEHALETİN KÜLTÜREL ÜRETİMİ VE ORTAK TAHAKKÜM

3.1. Hayvana Yönelik Etik Bakış⁸⁶

Elias Canetti *Hayvanlar Üzerine*’nde “Hayvanlar olmadan dünyanın ne kadar tehlikeli olacağını tasavvur etmek mümkün değil” demişti⁸⁷. Gerçekten de savaşlarla, salgınlarla ve açlıkla dolu tarihimizde yazarın sözlerini doğrular şekilde hayvanlar hiç var olmamışlar gibi onlardan çok az söz edilir. Diğer bir deyişle cehaletin kültürel üretiminin mağduru olan en kalabalık topluluk hayvanlardır. Çeviribilimci Michael Cronin tarihi yalnızca kendimize mal edişimizle bağlantılandırılabilir bir tespitle Alman kuramcı Günther Anders’in altını çizdiği Kopernik kompleksinden bahseder⁸⁸. Buna göre insanın tarihe olan takıntılı ilgisi Güneş Sistemi’ndeki merkezi konumundan düşüşüyle açıklanabilir. Burada kastedilen şüphesiz insanın tarihidir. İnsan Tanrının lütfunu bu düşüşle kaybedişini tarihte kendini merkezileştirerek ve tarihi sadece kendine mal ederek telafi etmeye çalışır. Michel Serres hayatı bir *kolektif anlatı* olarak tarif etmişti. Antroposen Çağı ise aslında tüm hikâyeyi bir insan anlatısına sıkıştırmak olarak da görülebilir⁸⁹. Gerçekten de yaşamı bir hikâye olarak düşünürsek insanın bu hikâyeyi kendi diline çevirirken her yerde olan bir anlatıcıyı ortadan kaldırıp kendini anlatıcı kıldığını görürüz. Kendi gözünden gördüğü hikâyeyi, kendi dünya yorumunu nesnel gerçeklik olarak kabul etmiş ve onun tüm yaşama hâkim olması gerektiğini sanmıştır. Bu bir anlamda da meta cehalettir: bilmediğini bilmemek, bildiğini sanmak ve bunu başkalarına dayatmak. Vardığımız noktanın Antroposen Çağı olduğunu hatırlarsak yayınevinin kitabı piyasadan çekmek üzere olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın kurtuluşunun hayatın bu çoklu yorumuna ve yaratımına saygılı bir bakışı içselleştirmesiyle mümkün görüldüğü söylenebilir. Fransız antitürcü aktivist, yazar ve gazeteci Aymeric Caron böyle bir anlayışı *biyodemokrasi* olarak adlandırmıştır.

⁸⁶ “Hayvan” sözcüğünü “insan olmayan hayvanlar” anlamında kullandık. Bunun nedeni bu yeni sayılabilecek bakış açısını yansıtmak için kelime haznesinin okuma zorluğu yaratabileceği kaygısıydı.

⁸⁷ Elias Canetti, **Hayvanlar Üzerine**, çev. Levent Konca (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011), 25.

⁸⁸ Michael Cronin, **Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene** (Abingdon ve New York: Routledge, 2017) 69.

Caron biyodemokrasiyi sahip oldukları için değerden ötürü canlılara haklar tanıyan, sadece insanın değil canlıların çıkarı bağlamında düşünen gerçek bir demokrasi olarak tanımlıyor ve 21. yüzyıl için yazdığı ütopyasında bu kavrama yer veriyor⁹⁰.

Kopernik kompleksine atfen söylediğimiz şekilde tarih hayvanları yok saymışsa da ahlak felsefesi üzerine düşünen filozoflar hayvanların durumunu sorgulamışlar, onların hissedip hissetmedikleri ve varoluş amaçları hakkında kimi zaman hayvanların lehine kimi zaman da aleyhine olacak şekilde görüş belirtmişlerdir. Hayvanların hissetme kapasiteleri ve insan yararı için kullanılmaları hakkında önemli filozofların düşüncelerinden kısaca bahsetmeyi, hayvanlara karşı oluşturulan cehaletin kültürel üretiminin kökenini anlamak açısından önemli görüyoruz.

Hayvanlarla olan ilişkimizin ahlaki açıdan nasıl olması gerektiğini sorgulayan filozoflardan ilki Pisagor olmuştur. Pisagor hayvansal tüketimi reddeden ilk düşünürlerdendir. Ruhun göç ettiğine inandığı için vejetaryen bir beslenme şeklini savunur. M.Ö. 6. yüzyılda söylediği aşağıdaki sözleriyle hayvanlarla olan ilişkilerimizin belirleyici gücüne oldukça uzun vadeli bir öngörüyle dikkat çekmekte ve hayvanlara yönelik yaklaşımını bu bağlamda ortaya koymaktadır⁹¹:

“İnsan, kendinden zayıf canlıların zalim bir yok edicisi olmaya devam ettiği sürece, asla sağlığı ve huzuru bilemeyecek. Hayvanları öldürmeye devam ettikleri için birbirlerini öldürmeye de devam edecekler. Doğrusu bu ya, cinayet tohumunu eken, neşeye ve sevgiye erişemeyecek”.

Aristoteles ise doğayı hiyerarşik şekilde ele almış, en üste tanrıları, alttaki basamağa insanı ve onun altına da diğer canlıları yerleştirmiştir. Bu hiyerarşik sıralamadaki yeri bakımından da hayvanların insanlar yararına ve insanlar tarafından kullanılabilmesini düşünmüştür.

Plutarkhos ise bu konuda kesin bir tavır takınarak *Sur l'usage des viandes* adlı eserinde Pisagor ve dolaylı olarak kendisi hakkında şöyle yazar⁹²:

“Bana Pisagor'un neden hayvan eti yemekten kaçındığını soruyorsunuz. Bense size, çürümüş bir eti ağzına ilk götürenin, son nefesini vermekte olan bir hayvanın kanlı bacaklarına dudaklarını değdirenin, ölü bedenler ve kavrularla masasını donatanın, biraz önce sızlanan, böğüren, yürüyen ve gören bir varlığın organlarını yiyip yutmuş olanın hangi nedene, daha doğrusu hangi cürete sahip olduğunu büyük bir şaşkınlıkla soruyorum”.

⁹⁰ Aymeric Caron, **Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature** (Paris: Don Quichotte Editions, 2016) 419.

⁹¹ Jon Wynne-Tyson, **The Extended Circle: A Dictionary of Humane Thought** (Sussex: Centaur Press, 1985), 260.

⁹² Plutarkos, “Sur l'usage des viandes”, <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Plutarque/usageviandes.htm> [19.09.2020].

16. yüzyıla gelindiğinde Montaigne günümüzdeki ekolojik hassasiyetlerin ve bilimsel araştırmaların⁹³ erken bir habercisi olarak çağdaşlarından sıyrılarak insanın etik-empatik sınırlarını olabildiğince genişletir⁹⁴: “Sadece, yaşama ve duygulara sahip olan hayvanlara değil, ağaçlara ve bitkilere karşı da bizi yükümlü kılan bir tür saygıyla sınırlıyız ve onlara karşı genel bir insanlık ödevimiz bulunmakta”.

Günümüzde zaman zaman Montaigne'nin sözlerinin cılız bir yankısı olarak bir nehre, bir dağa canlı varlık statüsü tanınarak çeşitli haklardan yararlanmasının sağlandığı haberleriyle karşılaşırız⁹⁵.

Hayvanlara yönelik etik yükümlülüklerimiz üzerine söz söylemiş önemli filozoflardan diğeri de Descartes'dır. Batı düşüncesini derinden etkileyen Descartes hayvanların hissetme kapasitesi olmadığına inanan görüşü savunmuş ve onların sadece insan refahını artırmak üzere var olduklarını dile getirmiştir. Hayvanların basit otomatlar olduğunu düşünmüş, hayvanların acı ve zevk alma gibi hisleri tanımadıklarını iddia etmiştir. Bir duvar saatinden farklı bir mantıkta çalışmadıklarını düşündüğü hayvanların karmaşık anatomik yapılarını bir saatçinin değil tanrının tornasından çıkması olmalarına bağlamıştır⁹⁶.

Voltaire ise hayvanların deneylerde de kullanılmasını meşrulaştıran ve Descartes'ın makine-hayvan olarak kavramlaştırdığı bu bakış açısına şiddetle karşı çıkmıştır⁹⁷:

“Barbarlar, dostlukta şaşılacak derecede insanı geçmiş bu köpeği yakalarlar ve onu bir masanın üzerine çivilerler; toplardamarları göstermek için onu canlı canlı parçalara ayırırlar. Hayvanın içinde, kendi bedeninde olanla aynı duygu organlarını keşfedersin. Bana cevap ver, makine ustası (*Descartes'a cevaben*); doğa, bu hayvandaki tüm duygu yaylarını, hissetmeyecek şekilde mi ayarladı? Duygudan yoksun olmak için mi sınırları var? Doğada böyle saçma bir çelişki ihtimalini dikkate almayınız”.

Kant ise *Leçons d'éthique* adlı eserinde Thomas d'Aquin'in düşüncesini takip eder ve hayvanların bilinçli yaratıklar olmadıklarını dolayısıyla bizim onlara karşı bir sorumluluğumuzun bulunmadığını savunur. Hayvanlara karşı doğrudan değil dolaylı

⁹³ Daniel Chamovitz, **Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak**, çev. Gürol Koca (İstanbul: Metis Yayınları, 2019).

⁹⁴ Aymeric Caron, **Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature** (Paris: Don Quichotte Editions, 2016), 382.

⁹⁵ “En Nouvelle-Zélande, un fleuve reconnu comme une entité vivante”, **Le Monde**, https://www.lemonde.fr/planete/article/2017/03/16/en-nouvelle-zelande-un-fleuve-reconnu-comme-une-entite-vivante_5095219_3244.html [02.08.2020].

⁹⁶ “Descartes et l'animal”, ENS Lyon, https://www.canal-u.tv/video/ecole_normale_superieure_de_lyon/descartes_et_les_animaux.25667 [19.09.2020].

⁹⁷ Voltaire, **Dictionnaire philosophique: Bêtes**, “<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626129s/f63.image>” [19.09.2020], 49.

olarak sorumluyuzdur. Onlara yönelik davranışımızın *kişileri* etkilemesi ölçüsünde bir ödevdir bu:

“Bir adam köpeği artık ona hizmet edemediği için onu vurursa köpeğe karşı olan ödevinden dolayı başarısız kabul edilmez, çünkü köpek yargılama yetisine sahip değildir. Ne var ki eylemi insanlık dışıdır ve insanoğluna karşı ödevi olan, sahip olması gereken insaniliğine zarar verir. Eğer insani duygularını boğmaya karar vermediyse, hayvanlara karşı şefkat göstermelidir, çünkü hayvanlara karşı acımasız olan insanlar, insanlarla olan ilişkilerinde de kalpsizdirler”⁹⁸.

18. yüzyılda bugün giderek daha fazla yaygınlaşan ve bazı ülkelerin yasalarında kendine yer bulmuş olan hissedebilirlik kavramının habercileri olarak görebileceğimiz Jean-Jacques Rousseau ve Jeremy Bentham ile de karşılaşırız. Rousseau hissedebilirlik kavramını çağrıştıran görüşlerini şöyle ifade eder: “Bana sahiden de öyle geliyor ki benzerim olana hiçbir kötülük yapmamakla yükümlüysem bu onun akıl yürüten bir varlık olmasından çok hem hayvanda hem insanda görülen bir özellikten, hisli bir canlı olmasındandır”⁹⁹. Jeremy Bentham ise hayvanların acı çekme kapasitelerine gönderme yaparak “Önemli olan konuşup konuşmadıkları ya da akıl yürütüp yürütmedikleri değil, acı çekip çekemedikleridir”¹⁰⁰ demiştir.

Dolayısıyla felsefe alanında Pisagor’dan bu yana var olan hayvanları etik sorumluluk alanına dâhil etme kaygısının 18. yüzyıl itibariyle giderek ağırlık kazandığını söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi temel ilkesini hayvanları insan çıkarı için kullanmamak olarak açıklayabileceğimiz bakış, kamuoyunda kullanıldığı şekliyle veganlık (etik) ya da antitürçülük modern zamanlara ait bir eğilim değildir. Bu düşünce şekli bin yıllar öncesine dayanır. Ve yine yaygın kanının aksine Doğu’da da hayvana yönelik etik bir yaklaşım fikri uzun zaman önce ortaya çıkmıştır. Doğu dünyası filozoflarından konuyu tartışmaya açanların genelde sufiler olduğunu görürüz. Kimi sufilere atfedilen hikâyelerden veya kendi kaleme aldıkları metinlerden hayvanlara adeta bir antitürücü gibi yaklaşmış ve onların insan tarafından kullanılmasına karşı çıkmış olduklarını anlıyoruz. 973 yılında Halep yakınlarında doğmuş, daha fazla eğitim alabilmek için gittiği Dârülilim’in bulunduğu Bağdat’ta geçirdiği zaman sonunda et,

⁹⁸ “The Moral Status of Animals”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/> [07.06.2020].

⁹⁹ Jean Jacques Rousseau, **Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes** (Paris: Gallimard, 1969), 84-87.

¹⁰⁰ “Jeremy Bentham”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/> [19.09.2020].

süt ve yumurta tüketimini bırakan Ebu'l Alâ el-Maarrî¹⁰¹, hayvanları yemediği için onların kendisinden korkmadıklarını dile getiren¹⁰² Rabia al Adawiyya, 15. yüzyılda yaşamış ve Gandhi'yi de etkilediği söylenen Hint kökenli sufi Kebîr bu isimler arasında sayılabilir. Sözüünü ettiğimiz sufiler hayvansal tüketimi reddetmişler, bunu insanda şefkat eksikliğinin bir işareti olarak görmüşlerdir. Örneğin Kebîr hayvanları kurban etmektense beş arzunun kurban edilmesini öğütlemiştir. Bunlar şehvet, açgözlülük, düşkünlük, öfke ve kibirdir. El-Maarrî ise hayvanların kullanılmasıyla ilgili düşüncesini şu satırlarla açıklar¹⁰³:

“(…)
Suyun umut kesip bıraktığını adaletsizce yemeyin,
Boğazlanan hayvanları yemek sanıp arzulamayın,
Ne de annelerin hanımefendilere değil yavrularına hazırladıkları sütü.
Ve alarak masum kuşların yumurtalarını, onlara ıstırap çektirmeyin;
Çünkü adaletsizlik en kötüsüdür suçların.
Ve arıların güzel kokulu bitkilerin çiçeklerinden bin zahmetle topladığı baldan sakının;
Çünkü vermek için biriktirmediler onu,
Ne de hediye edilsin ya da ödül olsun diye başkalarına.
Bütün bunlardan arındım ben; keşke saçlarıma kır düşmeden bulabilseydim yolu!”.

Bahsettiğimiz filozofların ve sufilerin dile getirdiği kaygılar günümüzde felsefe alanının sınırları içinde yer alan hayvan etiğinin tartışma konusu haline gelmiştir.

Hayvan etiği insanın hayvana karşı olan ahlaki yükümlülüklerini konu eder ve pek çok soru sorar. Bu sorulardan ilk akla gelenler şöyle sıralanabilir: “İnsanlar hayvanları kullanma hakkına sahip midir?”, “Hayvanların hakları var mıdır?”, “Varsa bu hakların çerçevesi nasıl çizilmelidir?”, “İnsan ve hayvan çıkarı çatıştığında bunlardan biri öncelikli midir?”, “Hayvanlar birbirlerini yiyorsa insan da bazı hayvanları yiyebilir mi?”, “Hayvanlara içkin bir değer varsa bitkilere içkin bir değer de yok mudur?”, “Bu soruların kesin cevapları var mıdır?”.

Hayvan etiğinin biyoetikten ve çevre etiğinden farklı olduğunu belirtmek gerekir¹⁰⁴. Bu üç alan ortak kümeleri olan fakat farklı konuları çalışılan alanlardır. Biyoetik tıbbi araştırmalardaki etik yükümlülükleri tartışırken bu alana hayvan deneyleri de girer. Bu anlamda hayvan deneyleri hem hayvan etiğinin hem de biyoetiğin konusudur.

¹⁰¹ “Ebul-ala-el-maarrî”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-ala-el-maarrî> [07.06.2020].

¹⁰² Rkia Elaroui Cornell, **Rabi'a from Narrative to Myth: The Many Faces of Islam's Most Famous Woman Saint, Rabi'a al-Adawiyya** (Londra: Oneworld Academic, 2019), 99.

¹⁰³ Reynold Alleyne Nicholson, **Studies in Islamic Poetry** (Londra: Cambridge University Press, 1921), 134-135.

¹⁰⁴ Cédric Sueur, “Vivre avec les autres animaux”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about#> [10.08.2020].

Çevre etiği ekolojik sorunları ve bu alandaki ikilemelerimizi etik çerçevesinde ele alırken hayvancılık hem hayvan etiğinin hem de çevre etiğinin konusudur. Bu çerçevelendirme bize hayvan meselesinin çok yönlü bir bakışla ele alınması gerektiğini ve Morin'in bahsettiği gibi bağlantılılıkları gören bir bilme türüne ihtiyaç duyulduğunu bir defa daha hatırlatır. Evrensel değerlere bağlı kalmak bütüncül bir bakışla mümkün olacaktır. Hayvan etiği konusunda çalışan önemli filozoflardan Peter Singer hayvan meselesi söz konusunda bütüncül bir bakışa sahip olmadığımızı jambonlu sandviç yerken kediler ve köpekler için ne çok şey yaptığını anlatan bir kadınla olan anısından bahsederek aktarır. Bir hayvanı kurtarılabilir diğeriniyse yenilebilir kılan nedir? Bu örnekle hayvan yemenin kültürel olduğunu da hatırlamış oluruz. Kimine göre inek yemek bir tabuyken kimine göre yarasa öyledir. Uzakdoğu'da gıdaya dönüştürmek için köpeklerin satıldığı köpek pazarları olduğunu biliyoruz. Bunlar Avrupa, Amerika ve bazı Asya ülkeleri için hayal etmesi bile zor tercihlerdir. Peki, hayvanların yenilebilenler, sevilebilenler ve tiksiniilmesi gerekenler¹⁰⁵ şeklinde etiketlerle dünyaya geldiklerini söyleyebilir miyiz? Bunlar içine doğduğumuz verili gerçekler mi yoksa insanın dünya çevirisinin bir sonucu mudur? Bu sorular akla hayvan etiği alanının önemli bir kavramını getirecektir.

3.2. Antitürçülük

Hayvana yönelik etik bakışın ortaya attığı en yeni ve önemli kavramlardan biri Batı düşün dünyasında yaygın olarak dolaşıma girmiş, kullanımını akademik yazımlarla ve bilimsel araştırmalarla ilgili metinlerin sınırını aşmış olan *türçülüktür*. Türçülük kavramı 1970 yılında psikolog, yazar ve hayvan hakları aktivisti Richard Ryder tarafından önerilmiştir. Irkçılık ve cinsiyetçiliğe doğrudan gönderme yapan bir kavramdır. Temel olarak türünden dolayı hayvanlar arasında ayırım yapmayı ifade eder. Hayvan Etiği alanındaki önemli isimler Gary Francione ve Tom Regan hayvanları birey olarak gören bakışı savunurlar ve her türlü hayvan sömürsünün sona erdirilmesi gerektiğini belirtirler¹⁰⁶. Bu görüş ise antitürçülük olarak adlandırılır. Antitürçülük türünden dolayı bir canlıya uygulanan her türlü ayrımcılığı reddeder. Antitürçü bir etik için bazı türler haklar bağlamında diğerlerinden daha

¹⁰⁵ Richard D. Ryder, **Speciesism, Painism and Happiness: A Morality for the Twenty-First Century** (Exeter: Societas, 2011).

¹⁰⁶ Nathan Nobis, "Tom Regan on 'Kind' Arguments Against Animal Rights and For Human Rights", https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=acwp_sata [10.09.2020].

eşit değildir ve tüm canlıların sahip oldukları biricikliğe ve değere eşit saygıyla yaklaşılmalıdır¹⁰⁷. Bu da hayvanların yaşama, esaret altında tutulmama, beden bütünlüğünü koruma gibi haklarına saygı duymak anlamına gelir. Bu anlayış aynı zamanda hayvanların kendi kaynaklarını kendileri için kullanmalarına engel olmamak demektir. Bu bağlamda antitürçülüğün neleri kapsadığını belirtmek yararlı olabilir. Antitürçülük her türlü hayvansal tüketimi sonlandırmayı hedefler. Beslenme, giyim, kozmetik, tıp vb. bu tüketim alanları içinde sayılabilir. Bu anlamda antitürçülüğün veganlıkla aynı şey olamayabileceğini belirtmek gerekir. Veganlık aslında yaygın kanının aksine hayvansal kökenli ürünleri içermeyen bir beslenme şeklinden çok her tür hayvansal kökenli ürün kullanımına son vermektir. Tutarlı bir bakış açısı çerçevesinde her antitürçü vegan ve her vegan antitürçü olmalıdır. Fakat son yıllarda sağlık nedeniyle ya da ekolojik kaygılarla bitkisel temelli beslenen kişiler de vegan olarak adlandırılmıştır. Antitürçü bir veganlık (etik veganlık olarak da adlandırabiliriz) bu kaygıların tümünü kapsayabileceği gibi merkeze hayvanın varoluşundan kaynaklanan içkin değerini koyar.

Hayvan etiğinin üzerine çokça söz söylediği diğer bir kavram ise hayvan refahıdır. Hayvan refahı yanlıları antitürçü bakıştan farklı olarak hayvanların koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini düşünürler. Bu düşünceye göre hayvanları tüketmekte sakınca yoktur. Önemli olan hayvanların yaşamlarını iyi koşullarda sürdürmeleridir.

Ancak Pisagor'a tarihlendirebildiğimiz ve öncesi olup olmadığını bilmediğimiz hayvana yönelik şefkat ve saygı tutumu görüldüğü gibi çeşitli aşamalardan geçmiş, karşıtlarıyla var olmuş, çoğu zaman da yok sayılmıştır. Hayvana yönelik bu nitelikte bir bakışın 21. yüzyılda vardığı nokta antitürçülük olmuştur. Antitürçülük ekosistemi en üste insanı yerleştiren bir hiyerarşi, bir güçler çarpışması piramidinden ziyade İngiliz etolog ve antropolog Jane Goodall'ın ifadesiyle bir "yaşam ağı" ve ilişkiler bütünü olarak görür.

2012 yılında yayınlanan Cambridge Bilinç Bildirgesi ile birlikte biyodemokratik antitürçü bakış bilimsel dayanağını sağlamlaştırmıştır. Philip Low tarafından kaleme

¹⁰⁷ "L'antisécisme, une éthique qui prend au sérieux les intérêts des animaux", L214, <https://www.l214.com/antisecisme> [20.10.2019].

alınan ve aralarında Stephen Hawking'in de bulunduğu pek çok biliminsanı tarafından imzalanan bildirge şöyle der¹⁰⁸:

“Aynı noktada buluşan ortak kanıtlar, insan olmayan hayvanların nöroanatomik, nörokimyasal ve nörofizyolojik bilinç durumlarının substratlarına ve kasıtlı davranış sergileme kapasitesine sahip olduklarını gösterir. Sonuç olarak, delillerin ağırlığı göstermektedir ki, insanlar bilinç oluşturan nörolojik substratlara sahip olma konusunda biricik değildir. Aralarında tüm memelilerin, kuşların ve ahtapotlar da dâhil olmak üzere birçok canlının bulunduğu insan olmayan hayvanlar da bu nörolojik substratlara sahiplerdir ”.

Yukarıda bahsettiğimiz, yıllara yayılan bilimsel verilerin tek ses halinde ifade edildiği bildirgeyle bir paradigma değişiminin işaret fişeği atılmıştır. Milyarlarca canlıyı ilgilendirmesi nedeniyle taşıdığı aciliyete denk olamasa da önemli bir bilinçlenme süreci gerçekleşmektedir. Bunda şüphesiz ekolojik kaygıların hayvan meselesinin tekrar düşünülmesini zorunlu kılması da rol oynamaktadır. Duyusal, duygusal ve bilişsel bir kapasiteye sahip oldukları bilimsel olarak defalarca kanıtlanmış olan hayvanlara yönelik tutumuzda bir değişimin gerçekleştiğini hem gündelik hayatımızda hem de gündelik hayat pratiklerimizi şekillendiren hukuki düzenlemelerde, uluslararası sözleşmelerde ve yeni bir dünyaya dair ütopyalarımızda gözlemleyebiliyoruz. Hayvan Hakları Evrensel Beyanname, Cambridge Bilinç Bildirgesi ve Toulon Bildirgesi gibi önemli resmi çağrılarının yanı sıra hayvan haklarını ve ekolojik kaygıyı merkezine koymuş politik hareketler ve bunların yükselişi, hepsine olmasa da kimi hayvanlara tüzel kişilik tanıyan ülkeler, market raflarında gittikçe daha kolay bulunan vegan ürünler, sayısı giderek artan vegan restoranlar bize bir şeyler anlatıyor.

Örneğin Büyük Britanya’da 2014 yılında veganların sayısı nüfusun %0.25’i, diğer bir deyişle 150.000 kişi civarındaydı. Bu oran 2016 yılında nüfusun %0.46’sı ve yaklaşık 276.000 kişi olarak hesaplanmıştır. 2019 yılında ise nüfusun 1.16’sı vegandır ve bu yaklaşık olarak 600.000 kişiye denktir. Bu rakamlara nüfusun içinde yer alan vejetaryenler dâhil değildir. Ülkemizde de aynı eğilimin gözlemlendiği söylenebilir. Etik veganların sayısını belirlemek için yapılan bir sayıma ulaşmasak da son üç yılda vegan ürünlerde sayısal anlamda ve çeşit olarak yaşanan artış artan taleple ilgili bir fikir vermektedir.

Ne var ki olgunun karşıtlıklarla var olduğu gerçeği burada da kendini gösterir. Hayvanlar konusunda ortaya çıkan hassasiyetin varlığı hayvan sömürüsüne dayanan

¹⁰⁸ “Cinq ans après la Déclaration de Cambridge sur la conscience”, Ethique animale, <https://www.animal-ethics.org/declaration-de-cambridge-sur-la-conscience/> [19.09.2020].

ve değişimi reddeden pek çok sektörü tehdit eder. Çalışmamızda hayvanlar konusunda bu bağlamda üretilen cehaleti ve ortak tahakkümün mekanizmasını antitürçülüğün en önemli temsilcilerinden biri olan ve vejetaryen-feminist kuramı geliştiren (Vejetaryen kelimesi burada geçmişteki anlamıyla kullanılmaktadır. Vejetaryenlik ilk kullanımıyla bugünkü veganlığı işaret ediyorken zamanla sadece “et” yememe şeklinde bir tanımlamaya dönüşmüştür) Amerikalı, bağımsız akademisyen, aktivist Carol J. Adams’ın *Etin Cinsel Politikası* ile destekledik.

3.3. Nesneleştirme ve Kayıp Göndergenin İnşası

Çalışmamızda, Adams’ın yaklaşımının cehalet üretiminin mekanizmasını çözümlemede cehaletbilimle işbirliği içinde çalışabileceğini gözlemledik. Etin cinsel politikasının cehalet üzerine olan bu çalışmada neden önemli olabileceğini anlamak için ilk önce Adams’ın önerdiği bu teorik bakışı genel hatlarıyla anlamak gerekir.

Adams’ın bu tezde bizim için bir ilham kaynağına dönüşmesinin en önemli nedenlerinden biri teorisini müdahil (İng. *engaged*) bir teori olarak tanımlaması ve rafta keşfedilmeyi beklemek yerine değiştirmeye kararlı bir gücü oluşturma amacı taşımasıdır. Çeviriyi, insanı ve hayvanı cehaletin toplumsal dinamikleri çerçevesinde ele almaya karar verdiğimizde biz de aynı amaçla yola çıktık.

Adams, uzun yıllara yayılan çalışmasında kadınlar ve hayvanlar üzerindeki tahakkümün aynı kökene dayandığını, aynı düşünme şeklinin sonucu olduğunu söyler ve bu ortak tahakkümü mümkün kılan mekanizmayı ele alır. Adams ötekileştirilen iki toplumsal gruba karşı örtüşen önyargıları ve tahakkümleri saptar ve bunun yanı sıra bu tahakkümlerin ve önyargıların bir ve aynı olduğunun altını ısrarla çizer. Farklı toplumsal gruplarda (kadınlar ve hayvanlar) farklı maskelerle tekrar eden aynı mekanizma işaret edilirken bu mekanizmanın kültürel inşalarla yaratıldığını anlarız.

Adams’ın bakış açısı nettir¹⁰⁹: “Bu baskı kültüründen gayrı bir şey” vardır ve “o başka şey, elimizdekinden daha iyidir. Bizim için, çevre için, ilişkiler için, hayvanlar için daha iyidir”. Bu teoriye göre ortak tahakkümü yaratan temel stratejiler Kayıp Gönderge ve Nesneleştirme üzerine temellenir. “Politik ve spiritüel bir yolculuk”¹¹⁰

¹⁰⁹ Carol J. Adams, *age*, 20.

¹¹⁰ *age*, 30.

olarak adlandırdığı çalışmasında ilk olarak hayvanların ve kadınların maruz kaldığı her türden şiddeti mümkün kılan nesneleştirme düzeneğini ortaya koyar. Nesneleştirme odağında çevrelenen pek çok strateji sayesinde aynı mekanizma, farklıymış gibi yapan görünümlele birbirinden ayrı olduğu yanılsaması yaratılan iki toplumsal grupta her an tekrar ve tekrar yaratılarak sömürünün devamı sağlanmaktadır. Üstelik bu toplumsal gruplar aynı tahakkümün mağduru olduklarını fark etmezler hatta bir grup diğerine yapılanı destekler hale gelebilir. Adams'ın “bir hurafe ve parçalanmışlıklar kültürü”¹¹¹ olarak adlandırdığı ve tahakkümü mümkün kılan mekanizmanın oluşumu, cehalet fanusunun yaratımını ve Morin'in bağlantılılıkları göremeyen ve bizi cahil bırakan bilme şeklimizi hatırlatmaktadır. Kayıp gönderge ve nesneleştirmenin hayata geçirilmesi şu yöntemlerle mümkün olur:

- (1) Dilin yönlendirici kullanımı;
- (2) Kesim;
- (3) Parçalarına ayırma;
- (4) Ürünün kendisi ve tüketicisi etrafında bir anlatı oluşturma;
- (5) Ürünün tüketimini normalleştirme: “Ürünü” her yerde karşılaşılabılır kılma/ Tarihi doğallaştırma;
- (6) Stratejik mekân tercihleri yapma.

Nesneleştirme ortak tahakkümün yaratılmasında sonu kayıp göndergeye varacak olan süreç olarak düşünülebilir. Kayıp gönderge yemek masasındaki etle hayvan arasındaki bağlantının zihinlerde nasıl koştüğünü açıklar ve bu tahakküm oluşturma modelinin kadının tüketiminde de aynı şekilde tekrar ettiğini gösterir. Tüketilebilir hale getirilmiş hayvanın ve kadının kopukluklardan yarar sağlayan bir tüketim modelinde göndergesiz hale getirilmesi, diğer bir deyişle kişinin aslında neyi tükettiğini anlayamaması olarak açıklanabilir. Karşımıza adeta felç edilmiş zihinsel bir süreç, hipnotize olmuş bir insan algısı çıkar: benim hayvandan ayrı, hayvanın da tabaktaki etten ayrı olduğu yanılsaması.

Adams'a göre kayıp göndergeyi oluşturmak ilk önce hayvanın varoluşunu tüm yaşamsal özelliklerinden ve bireyselliklerinden arındırmakla mümkün olur.

¹¹¹ Carol J. Adams, *age*, 27.

Gerçekten de isim verdiğimiz, anlık tepkilerine şahit olduğumuz, birlikte zaman geçirdikten sonra karakter özelliklerini anladığımız bir hayvanı yemek çok daha zordur, kimileri için imkânsızdır. Adams bu durumu şu sözlerle açıklar¹¹²:

“Kayıp göndergenin işlevi; “et”imizi bir zamanlar dişi ya da erkek bir hayvan olduğu düşüncesinden ayrı tutmak, “möö’yü, “gıdak”ı veya “mee”yi etten uzak tutmak, bir şeyin zamanında birisi olduğu düşüncesine engel olmaktır. Etin varlığı, o “et’e dönüşmek için öldürülmüş olan hayvanın varlığından bir kez koparıldığında, et artık kendi asıl göndergesiyle (yani bir zamanlar yaşayan hayvanla) bağlarını koparır; bunun yerine sık sık hayvanların yanı sıra kadınların durumunu yansıtmak için de kullanılan, boşlukta salınan bir imgeye dönüşür”.

Unutuş ve sahte bir ayrılık bilinci kayıp göndergeyi böylece inşa eder. Yaşamla dolu hayvan, algımızda kaybolur. Bu canlılığa dair bilinçli bir bilgi kirliliği yaratılmıştır. Bu bilgi kirliliğinin yaratılması sürecinde işe koşulan tüm yönlemsel adımlarda nihai amaç canlı olanı nesneleştirmektir çünkü tüketilebilir kılmak üzere kayıp gönderge haline getirmek ancak bu şekilde mümkündür. İşte bu nedenle tabakta gördüğümüzün bir zamanlar yaşadığı, soluk alıp verdiği, gördüğü, korktuğu, sevindiği, bir topluluğa ait olduğu unutulmalıdır.

Çalışmamız bağlamında cehaletin kültürel üretimini sağlayan yöntemlerle Nesneleştirme sürecini mümkün kılan yöntemlerin birbirlerini tamamladıklarını, hatta biri olmadan diğerinin olmasının mümkün olmadığını gördük. Cehalet üretiminin işaretçileri hayvan ve kadına karşı üretilen ortak tahakkümü mümkün kılan durumlarda hemen her zaman gözlemlenebilir. Çünkü nefes alan bir canlıyı nesneleştirmek, diğer deyişle ona yönelik hissedilen empatiyi yok etmek bilgi kirliliği ya da türevlerini yaratmadan kabul edilir olamaz. Nesneleştirmeyi mümkün kılan yöntemleri örneklerle anlamaya çalışalım.

Nesneleştirmeye hizmet eden yöntemlerden en önemlisi dünyayı algılama şeklimizden beslenen ve onu aynı zamanda yeniden yaratan *dili kullanım şeklidir*. Adams’a göre hayvanı et olarak adlandırarak onu ilk önce dilde öldürürüz¹¹³. Sözcüklerimiz ve kendimizi ifade ederken kullandığımız dilsel yapılar yaşayan hayvan ve tabaktaki arasında bir duvar örülmesine katkı sağlar. Ne var ki dil bu duvardaki bir tuğla değil onu ayakta tutan harçtır. Dil ve hayvanı nasıl algıladığımız arasındaki güçlü ilişkiye bir örnek olarak İngilizcede yer alan kişi zamirlerinin

¹¹² Carol J. Adams, *age*, 35.

¹¹³ Crol J. Adams, “Antennae, Politics of Meat”,

<https://static1.squarespace.com/static/54792ff7e4b0674c74cb719d/t/55dc8dace4b0ad76d7277cb7/1440517548517/ANTENNAE+ISSUE+14.pdf> [11.10.2020].

kullanımını örnek verebiliriz. “It” bir özne zamirdir ve dilbilgisi kurallarına göre cansız ve hayvanlar “it” ile belirtilirler. Hayvanların cansız yani nesne kategorisine sokulması bakış açımızla ilgili zaten kendi başına bir göstergedir. Ne var ki gündelik kullanımda karşılaşılan bir eğilim dikkat çeker. Bir hayvanın adı biliniyorsa bu ad bize onun cinsiyetiyle ilgili bir ipucu verir ve konuşanlar hayvanı bu ismin belirttiği cinsiyete göre “she” ya da “he” özne zamirleriyle çağırma eğilimindedir. Hayvanın bir ismi olması onu zihinlerde kişi olarak inşa etmiş, hayvan cansızlar kategorisinden çıkmıştır. Doğal olarak bu, nesne zamirlerde de aynı şekilde devam eder. Bu sürecin tam tersine, yani hayvanın bireyliğinin dil ile zihinlerden silinmesine de pek çok örnek verilebilir. Adams, bizim de burada örnek olarak kullanabileceğimiz “tavuk kanadı” ya da “tavuk suyu” gibi tamlamaları işaret eder. Hayvanı kişi olarak kabul ettiğimiz bir konumlanma, bu beden parçalarını ya da beden kalıntılarını “tavuğun kanadı” ve “tavuğun suyu” olarak adlandırmamızı gerektirirdi. Ancak bir nesnenin sahip olma kabiliyeti olamaz. Dolayısıyla bu gibi “gönderge noktaları”¹¹⁴ bilinçli ya da bilinçsiz şekilde oluşmuş dilsel stratejilerle budanmalıdır. Dille ilgili başka bir örneğe adlandırma farklılıkları yoluyla bir perdeleme yapmaktır. Örneğin, “Hayvan yedim” demeyiz; “Et yedim” deriz. Bazı dillerdeyse aynı canlının yenirken adının değiştiği görülür. Örneğin Fransızcada “le cochon” ve “le porc” aynı hayvanı, domuzu işaret eder fakat ilki hayvan canlıyken ikincisi ise hayvan yenirken onu adlandırmak için kullanılır. Diğer yandan dili işgal eden türcü eğretilmelere de sıkça rastlarız. “Yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek”, “İti an çomağı hazırla” gibi çok klasik örneklerle şimdilik yetinelim.

Bu noktada Adams tahakkümü mümkün kılan eğretilmelerle ilgili önemli bir konuya dikkat çeker. Ekolojik literatürde yer bulmuş “gezegene tecavüz edilmesi” örneğinden yola çıkarak kadına uygulanan şiddetin başka bir sorunu açıklamak için araştırmalarına karşı bizi uyarır¹¹⁵. Çünkü bu durumda gerçekten tecavüze uğramış olanlar kayıp gönderge haline gelebilmekte, eylemi ifade eden sözcüğün içi boşalabilmektedir. Özel olarak bir gruba ait olumsuz deneyimin bu tür bir adaptasyonu kelimenin içeriğini boşaltabilir. Türcü dilin önüne geçmek istiyorsak bu tür eğretilmelere de dikkat etmemiz gerekir.

¹¹⁴ Carol J. Adams, *age*, 111.

¹¹⁵ *age*, 100-102.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı inceleyeceğimiz dilin bu şekilde türücü ve yönlendirici kullanımı cehaletin kültürel üretiminin ve ortak tahakkümün dilin hayatı yaratan gücünü araçsallaştırmasına olanak tanır. Nasıl bir dünyada yaşamak istediğimize göre bu dilsel süreçleri yeniden şekillendirmek gerekecektir.

Kayıp göndergeleştirmeyi mümkün kılan sonraki aşama *kesim*dir. Kesim tüm şiddetin en yoğun ve çıplak haliyle göz önünde olduğu kayıp göndergeleştirme adımudur. Hayvanın tüm yaşamsal fonksiyonları ortadan geri dönüşsüz şekilde kaldırılır. Kesim bandının üzerine sırayla çıkarılan hayvanlar kesimden sonra hemen ölmeyebilirler. Dakikalar sürebilecek bir can çekişmeden sonra hayvan artık canlılık özelliğini yitirir. Hayvanlar bu banda gelene kadar nasıl bir yaşam sürmüşlerdir? Doğalarına uygun bir topluluk içinde yaşayabilmişler midir? Açık havaya çıkabilmişler midir? Ortalama yaşam süreleri nedir? Bu banda çıkarıldıklarında kaç yaşındadırlar? Bu banda çıkarılmayı beklerken ne gibi tepkiler verirler? Hayvanlarda belleğin varlığı kanıtlandığına göre biraz önce olanla kendilerini bekleyen arasında bir bağlantı kurabilirler mi? Market rafından aldığımız ürün hayvanın ilk halinden bu soruları sorma ihtiyacını duymayacağımız kadar farklıdır. Kayıp göndergeleştirme düzeneğinin mantığı budur.

Kesim sürecini *parçalarına ayırma* takip eder. Bütünsellik, algımız için son derece önemlidir. Parçalarına ayrılan, bağlamından koparılan her kısım anlamını yitirmeye mahkûmdur. Hem somut hem de soyut anlamda bütünsellik algısına ihtiyaç duyarız. Bu bir oyuncak bebek için de, bir kitap cümlesi için de, canlı bedeni için de geçerlidir. Bu aşamada demontaj hattı üzerinde birbirinden ayrılmaya başlayan hayvanın bedensel uzuvları anlamı parçalar ve canlı ontolojik anlamını yitirir. Gönderge fiziksel olarak ortadan kaldırılmış, kaybedilmiştir. Göndergenin tamamen algı sınırlarından kaybolduğu adım budur.

Kesim ve parçalarına ayırma sürecini *deforme etmek/ şeklini bozmak* ana başlığı altında incelersek, kayıp gönderge yaratımının kronolojik anlamda en sonunda, kesim ve parçalarına ayırmayla ilişkilendirebileceğimiz başka bir adım yer alır. Farklı pişirme teknikleri, soslarla kaplama gibi yöntemler de hayvanın son halini ilk halinden olabildiğince uzaklaştırmaya hizmet eder. Adams'ın burada kastettiği tüketim şeklinin de etin zihinlerimizdeki anlamsız başıboşluğunu desteklediğidir. Tabaktaki etin varlığı tamamen aidiyetlerinden arındırılmış, hikâyesi silinmiş ve

bağlamı ortadan kaldırılmıştır: göndergeden geriye kalan son küller de bir nefesle savrulur.

Kayıp göndergenin sürekliliğini sağlayan, ona elverişli bir zemin hazırlayan en önemli yöntemlerden biri de et tüketimi etrafında *anlatılar oluşturmaktır*. Adams bu anlatıları hurafe olarak niteler. Anlatıların inşası medyayı ve bilimi araçsallaştırmak, gerçeği bilinçli şekilde görmezden gelmek başta olmak üzere cehalet fanusunun tüm adımlarını devreye sokarak gerçekleştirilir. Et yeme etrafında oluşturulan ilk anlatı hayvansal kökenli ürünleri yemenin sağlık için zorunlu olduğu, güçlü olmak için et yemek gerektiği etrafında şekillenir. Aynı strateji daha önce sigara ve şeker tüketimini sağlamak için de kullanılmıştır.

Et tüketimi etrafında inşa edilen ikinci anlatıya göreyse et yemeyen bir erkek kadınsıdır, et yemek erkeksilik ve cinsel güçle ilgilidir. Bu mite göre erkek hep avcı olmuştur ve toplayıcılık kadın içindir. Dolayısıyla sebze kadın içindir. Bu hikâyeye bakan erkek aksını sahte bir imajı pompalayan çarpık bir aynada görür.

Bu kafa karışıklığı İngiltere’de yapılan bir araştırmayla da ortaya konulmuştur. Araştırmaya göre erkekler cinsiyet kimliklerini tehdit altında hissettiklerinde ve bu konuda bir dayanak aradıklarında daha çok et yeme eğilimi gösteriyorlar ve daha az et yemek isterlerse toplumsal bir izne ihtiyaç duyduklarını hissediyorlar¹¹⁶. *Eriş Tahakküm* adlı eserinde Fransız sosyolog Bourdieu bu durumu şöyle nitelemiştir: “Erkeklik, diğer erkekler için ve onların önünde dişiliğe karşı ve dişil olma korkusuyla kurulan kategoridir”¹¹⁷.

Hayvanlar konusundaki sahte anlatılardan bir diğeri ötekileştirilene aittir. Bu hikâyeye göreyse et olarak tüketilecek hayvanlar mutludur. Örneğin bir kasap vitrininde gülümseyen bir kuzu çıkartmasına, sirklerle ilgili bir animasyon filminde ateş çemberinden geçen mutlu aslanlara ve top üstünde neşeyle zıplayan fillere rastlayabiliriz. Aynı anlatıya göre gülen inek bir peynir markası olarak karşımıza çıkabilir (Fr. “La vache qui rit”). Oysa “gezen tavuk” yumurtalarının kutularına yeterince yaklaşırsak bu tavuğun A4 sayfası genişliğinde bir alanda gezintiye çıktığını fark ederiz.

¹¹⁶ “Men Fear Social Shame of Ordering Vegetarian Dishes, Study Finds”, **The Telegraph**, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/26/men-fear-social-shame-ordering-vegetarian-dishes-study-finds/> [20.08.2020].

¹¹⁷ Pierre Bourdieu, **Masculine Domination** (Stanford University Press: 2001), 56.

Hayvanlar söz konusu olunca bu “hurafelere” pek çok örnek verilebilir. Bunlardan bazıları nesneleştirmeye, bazıları normalleştirmeye, bazıları da bu ikisi işe yaramadığında vicdani bir teselliye olanak sağlar. Ortak tahakkümü inşa eden bu anlatılarda Kuzey Hindistan’da yüzlerce yıldır sağlıklı şekilde yaşamlarını sürdüren veganlara dair bilgi es geçilir. Dünya çapında üne sahip pek çok sporcunun vegan olması gözlerden ve kulaklardan uzak tutulur. Hayvanların hisseden canlılar olduğu gerçeği ise diğer hayvanların da birbirini yediği, doğanın “büyük balık küçük balığı yer” felsefesine göre çalıştığı, bunun doğamızda olduğu gibi savlarla savuşturulmalıdır. Aşağıdaki örnekler geçmişte ve günümüzde cehaletin kültürel üretimini ve ortak tahakkümü inşa etmek üzere medyanın, sanatın ve bilimin nasıl araçsallaştırıldığına dair bizlere fikir verebilir.

Şekil 3: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması

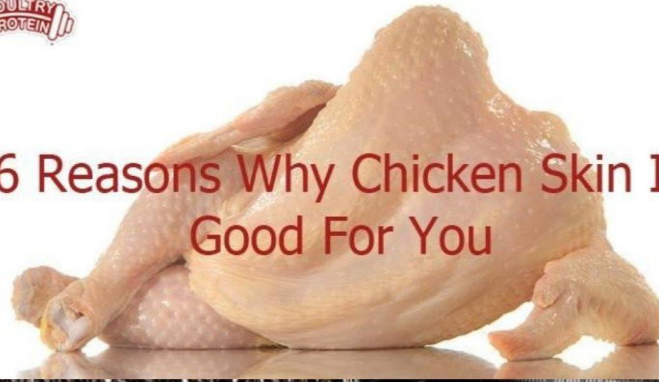
“Sugar is good for your health ads”,

https://www.google.com/search?q=sugar+is+good+for+health+ads&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&xsrf=ALeKk00UKuVaoTffRu5hhsfQL0TikkqCA:1603128334134&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj3_Ym3lsHsAhXQBGMBHTv1DPAQ_AUoAXoECAQQA&biw=1280&bih=610
 [05.10.2020].

Şekil 4: Cehaletin ve Ortak Tahakkümün Medya ve Bilimleri Araçsallaştırması

6 Reasons Why Chicken Skin Is Good For You

“Meat is good for your health ads”,
https://www.google.com/search?q=meat+is+good+for+your+health+ads&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&sxsrf=ALeKk01tuCpY174AcyEzOF2_Fdug94eZeg:1603128425982&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiml_DilsHsAhUQqHUIHWgZBwQQ_AUoAXoECAQQAaw&biw=1280&bih=610 [05.10.2020]. “Sexual politics of meat examples”,
https://www.google.com/search?q=sexual+politics+of+meat+examples&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&sxsrf=ALeKk02Two_jwv5wy-nNFGiwc2d0I11snA:1603128538893&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj31NuY18HsAhURrHEKHV2EAMsQ_AUoAXoECAQQAaw&biw=1280&bih=610

Benzer mitleri sadece görsel öğelerde değil film senaryolarında, kalıplaşmış düşünce biçimlerinde, klişeleşmiş espri anlayışlarında, ideolojilerde, çocuk masallarında buluruz. Bu anlatılardan bir kısmının hayvanlarla, yani cehaletin nesnesiyle bir kısmının da cehaleti hem tüketen hem de onun tarafından tüketilen insanla ilgili olduğunu görürüz. Bu anlamda insan tüketirken “tüketilen” haline gelir. Ancak ortak tahakkümlerin farkına varmak bu kısır döngüyü sona erdirebilir.

Etin Cinsel Politikası'nın diğer bir adımı da söz konusu durumu *normalleştirmek*dir. Proctor'dan yola çıkarsak amaç cehalet nesnesi hakkında normal algısı yaratmak, hatta bunun kaçınılmaz olduğunu zihinlere sokmaktır. “Normal” sözcüğü normlara uymak, toplumsal beklentiyi karşılamak anlamını taşıyorsa günümüzdeki uygulamalara bakarak hayvanları kullanmanın ve tüketmenin normal olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ortak tahakküm söz konusu olduğundaysa normal sözcüğü sağduyu ile onaylanabileni kasteder ve yapılanın sağduyuyla anlaşılabilceği yanılısamasına hizmet eder. Bu tür bir normalleştirme sürecinin iki önemli adımı tarihi doğallaştırmak ve cehalet nesnesinin her yerde ulaşılabilir kılınmasıdır.

Tarihi doğallaştırmak insanlığın tarihsel yol ayrımlarında şu ya da bu nedenle yaptığı seçimleri verili yönlenmeler olarak kabul ettirmek, esasında tarihsel inşaların sonucu olan vardığımız noktaları mutlak ve kaçınılmaz olarak algılatmak, başka türüsünün doğamız gereği mümkün olmadığını söylemektir. Bu noktada normal ve doğal olan arasındaki fark zihinlerde bulanıklaşmaya başlar, tarihsel dönemeçler yalnız ve sadece “doğal” kavramıyla açıklanmış olur.

Ürünün her yerde ulaşılabilir olması da bu yanılısamayı kuvvetlendirir ve normalleştirme sürecine katkı sağlar. Süreç zihinlerde bir kez normalleştiğinde sorgulanması çok zorlaşacaktır. Bu nedenle hayvanları yemek zorunda değilken yememiz, kürklerini üzerimizde ekonomik bir statü sembolü olarak taşımamız, onları nefes alamayacakları kadar küçük kafeslere tıkmamız, üstelik bunu milyarla ölçülen bir sayı ölçeğinde yapmamız, avcılık tesisleri inşa etmemiz ve bunun spor olduğunu düşünmemiz gibi dehşete düşürücü normallerimizi savunabilmek mümkün olmuştur.

Zihindeki bağlantısızlığın yaratımı için gerekli olan mekânsal düzenlemenin de altını çizmek gerekir. “Bu kopukluklar kültürü” ancak olmakta olanın görülmemesi ile gerçekleşir. Bu nedenle de mezbahalar gözden irak tutulur. İçeride ne olduğunu bilmememiz için, göndergenin algıda yok edilişi gibi mezbaha da yaşam alanımızdan

dışarı atılmıştır. Bu sürecin tersine işleyişine Fransız antitürcü organizasyon L214'un aktivizmi örnek olarak gösterilebilir. Mezbahalarda çektikleri ve kamuoyuyla paylaştıkları videolar büyük bir ses getirmiştir. Bilginin paylaşılması yoluyla (gerçeğin görülmesini sağlamak olarak da adlandırabiliriz) kayıp gönderenin terse çevrilmesine bir diğer örnek de *Şikago Mezbahaları*¹¹⁸ adlı eserinde hayvanların durumunu anlatan Amerikalı yazar Upton Sinclair'in gıda kanununu değiştirmeyi başarmasıdır. Ortak tahakkümü oluşturan süreci geriye sarmak gerçeği göstermekle ilgilidir. Belki de bu nedenle Caron antitürcülüğü “bir bilgi mücadelesi” olarak adlandırır¹¹⁹. Tıpkı Proctor'ın çalışmasının başlığında belirtildiği gibi; tekrar edelim: cehaletin yapımı da yıkımı da mümkündür.

Ortak tahakkümün diğer nesnesi olan kadında tezahürü de benzer bir şekilde gerçekleşir. Bu tahakküm ilk önce cinsiyetçi dilde cisimleşir. Ötekileştirilen kadına takılan adlar, kategorize etme ve niyet okumalar çeşitli şekillerde örneklendirilebilir. Bunun yanında sürecin diğer adımları da kadını nesneleştirmek üzere takip edilir. Bedenin bir kısmına ya da dış görünüşünün bir tamamlayıcısına indirgenerek algılanan bir kadınla market raflarında yerini almış tavuk bedeni parçası arasında bu anlamda fark yoktur. Her ikisi de tüketilmek üzere bağlamından koparılmış ve göndergelerinin varoluşuna adeta bir tezat oluşturur hale gelmişlerdir. Adams ortak tahakkümün kadın üzerinde oluşturulmasını şöyle anlatır: “Bu süreç, bölümlere ya da şiddetle parçalara ayırmayı ve nihayet tüketmeyi içerir. Erkeklerin kadınları gerçek anlamıyla yediği olaylarla pek sık karşılaşmıyor olsak da hepimiz kadınların görsel imgelerini devamlı tüketiriz”¹²⁰.

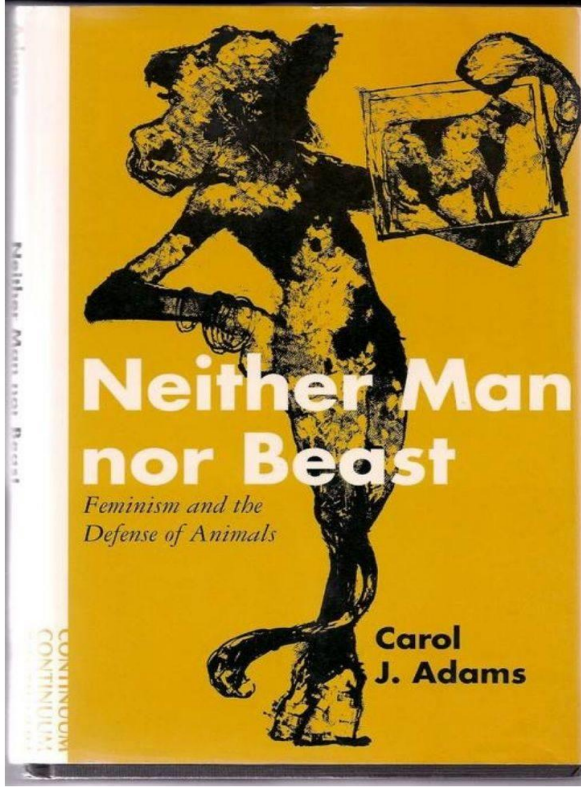
Ortak tahakkümün hayatlarımızda nasıl somutlaştığına dair birkaç görseli paylaşıyoruz.

¹¹⁸ Upton Sinclair, *Şikago Mezbahaları*, çev. Kıvanç Güney (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

¹¹⁹ Aymeric Caron, age, 87.

¹²⁰ Carol J. Adams, age, 109.

Şekil 5: Ortak Tahakkümün Yansımaları

Carol J. Adams, "Slide Show", <https://caroljadams.com/examples-of-spom> [09.08.2020].

Ortak tahakkümün yaratılmasında kayıp göndergeyi ortaya çıkaran adımlarla cehaletin kültürel üretiminin yöntemlerinin işbirliği içinde çalıştıklarını söylemiştik. Ortaya çıkan tablo kayıp göndergeye dönüştürme sürecinin cehalet işaretçileri ve cehalet üretiminin yöntemleriyle aynı doğayı ve amacı paylaştığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Adams'ın vejeteryen feminist kuramını cehaletbilimin penceresinden okumanın ve aynı şekilde cehaletbilimi de etin cinsel politikası ile daha iyi anlamının mümkün olduğunu ve bu iki bakışın ortak tahakkümleri aydınlatmada birbirlerini beslediklerini anlıyoruz.

Fakat bu konuda önemli bir uyarı yapmayı da zorunlu görüyoruz. Bu iki kuramın birbirlerini zenginleştirdiklerini ve daha kapsayıcı kıldıklarını söylerken amacımız hayvanların ve kadınların maruz kaldıkları acıyı silikleştirmek ve adeta kayıp gönderge kavramını kayıp göndergeleştirmek değildir. Amacımız örtüşen kayıp göndergelerin geniş alanını gösterebilmektir. Zira çoğunlukla tahakküm sahibi gibi görünen de bu düzenin kurbanıdır. Hareket noktamız hayvanların var oluşlarından dolayı sahip oldukları değer sebebiyle çıkılan bir yol olmakla birlikte resmin daha büyük bir kısmına bakmaya çalışarak yaptığımız, sistematik olarak görmezden gelinen hayvan sömürsünün en büyük adaletsizliklerimizle aynı şey olup olmadığını tartışmaya açmak ve tüm dezavantajlı gruplara ait bağlantı zincirlerini ortaya koyabilmeyi denemektir.

3.4. Hayvanın Değişen Roller ve Sonuçları Üzerine

Çalışmamızın bu bölümünde hayvanın ele alındığı bağlama göre değişen rollerine daha yakından bakmayı amaçladık. Bu bağlamlar tarihsel, bilimsel, hukuki açıdan ve hayvan hakları özelinde hayvanın alımlanması olarak belirlendi çünkü bu alanlar hayvana dayatılan yaşamın başlıca şekillendiricilerinden bazılarıdır. Hayvan Çalışmaları şüphesiz ki bu alanların hepsinde çok kapsamlı çalışmalar yapacak ve yapmalıdır. Bizim çalışmamız çerçevesinde bu konuları bazı yönleriyle ele alış amacımız söz konusu alanların kendi içinde bile hayvana yönelik bütüncül bir bakış açısı geliştirememiş olması ve bu çarpık bakışımızın hayvan meselesi etrafında yaratılan cehaletin kültürel üretimine ve ortak tahakküme hazırladığı zemini tespit etmeye çalışmakla sınırlandırıldı.

3.4.1. Tarihsel Bakışa Dair

Normların kültürel inşalar olduğu söylenebilir. Bu anlamda normların değişkenlik gösterdiğini anlamak gerekir. Bu değişkenlik hayvanlar söz konusu olunca çok daha dikkat çekicidir çünkü sadece zamana göre değil, coğrafyaya göre ve hatta aynı coğrafyada hayvanın bulunduğu bağlama göre de değişkenlik gösterirler. Dolayısıyla aynı zamanda yaşayan insan topluluklarının bile hayvana farklı roller atfettiklerini ve bunu son derece *normal* karşıladıklarını görürüz.

Hayvanlar hayatımızın sandığımızdan çok daha fazla alanında varlar. Bununla doğru orantılı olarak da hayvan meselesi pek çok açıdan ele alınabilecek ve alınması gereken bir konudur. Pazarlarda ürün ve işgücü, sirklerde eğlence unsuru, fuarlarda ya da hayvan kaçakçıları için sermaye, boğa güreşlerinde, safarilerde, hayvanat bahçelerinde ve dev akvaryumlarda teşhir unsuru, denek, yemek, av, dekoratif ürün, hammadde, mal ve kimi zaman da sembol, ilham ya da evimizi paylaştığımız bir aile üyesi... Hayvanın insan zihnindeki bu muğlak konumunu, onlara yönelik birbirini tutmayan kanılarımızı nasıl açıklayabiliriz?

İnsan tarih boyunca kendini tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Bizler kimlik aidiyetlerimizi *ötekine* bakarak sınırlandırıyor ve şekillendiriyoruz. Kimi araştırmacılar Coğrafi Keşifleri insanlık tarihinde Öteki ile ilk karşılaşma olarak adlandırır. Coğrafi Keşifler Batılı adamın dünya algısında devrimsel bir değişime yol açan bir süreci temsil eder çünkü kendisine benzemeyenin varlığı başka bir yaşam ihtimalinin mümkünlüğüne dair de bir ihtimal doğurmuştur. Hatta ütopya yazınının da bu karşılaşma ile ortaya çıktığı düşünülür. Çeşitliliğin güzelliğini anlamak ve farklıları zenginlik olarak görmek için beklemek gerekecekse de yaşamın farklı yorumlarının olabileceğinin anlaşılması bakımından sembolik bir süreçtir. Ne var ki bu olumlu keşfin yanı sıra farklı olanla karşılaşma temel olarak bir ayrılığı barındırır çünkü ben ve öteki arasındaki ilişki genelde hiyerarşik bir düzleme oturtulmuştur. Ötekine *ben (den) olmayan, uzak, yabancı*, gibi anlamlar yüklenmesi farklılıkların keşfinin barındırdığı zenginliğe değer vermekten daha yaygın karşılaşılan bir tutum olagelmıştır. Bunun en trajik sonuçlarından biri Afrikalıların köleleştirilmesinde ortaya çıkar. Ne var ki tarih boyunca tek ötekileştirilen Afrikalılar olmamıştır. Etnik anlamda tüm yabancılar, köleler, kadınlar, engelliler ve eşcinseller batılı erkeğin çevresinde/dışında şekillenen halkalardan biri olmuş ve dışlanmıştır.

Bu hiyerarşide yer alan başka bir topluluk daha vardır. Biz her ne kadar fark etmesek de hayvan ve insan arasındaki ilişki ben-öteki kronolojisinde çok önemli ve en geniş yeri tutar.

Ben-insan ve öteki-hayvan paradigması Fransızca'da ünlü “propres de l'homme” parolasıyla ifade bulmuştur. İnsana özgülükler olarak Türkçeleştirebileceğimiz bu formüle tarih boyunca çeşitli düşünürler öneriler getirir. Okumak ve yazmak, kendinin farkında olmak, konuşmak, gülmek ve ağlamak, hayal gücüne sahip olmak, kendini kandırmak, ellerini kullanabilmek, anlatılar yaratmak, sanat yapmak ve kültüre sahip olmak insana özgü olarak görülmüş özelliklerden bir kaçını sıralanabilir. “Bizi hayvandan ayıran yanımız...” diye başlayan cümleyi kim bilir kaç defa, kaç farklı sosyo-ekonomik seviyeden insandan duyarız? Birbirlerinin ötekisi olanlar farkında olmadan hayvanları ötekileştirmektedirler. Bu söz çoğu zaman hayvana benzemeyelim, hayvan gibi olmayalım” şeklinde okunur ve toplumsal gruba göre farklı sözcüklerle –yeri geldiğinde argoda da- yeniden ve yeniden ifade edilir. Diğer yandan insanı tarif etmek için bizim “hayvan+1” olarak adlandırdığımız formüle de başvurulmuştur. Seneca'nın insanı “Akıl yürüten bir hayvan”; Thomas Carlyle'nin “Alet kullanan bir hayvan”; Benjamin Franklin'in “Alet yapan bir hayvan”, Plato'nun “Tüysüz bir iki ayaklı”, G.K. Chesterton'un “Dogmalar üreten bir hayvan” ve Aristoteles'in “Politik bir hayvan”¹²¹ olarak tanımlaması buna örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşımlar ilk olarak ve belki sadece insanı üstte konumlandırma amacı taşısa da yarattığımız kültürel inşaya maruz kalan hayvanlarla paylaştığımız büyük ortak kümeyi de dolaylı olarak göstermiş olur.

Bahsettiğimiz ben-insan ve öteki-hayvan paradigması üzerine inşa edilen hayvan imgesinin ve hayvana bakışın şekillendiği süreç tarih boyunca şüphesiz pek çok katmana ve dönemece sahiptir.

Hayvanla ilişkimizdeki ilk önemli dönüşümlerden birinin evcilleştirme ile yaşandığı söylenebilir. İlk olarak kurtların 15000 yıl önce Avrupa ve Asya'da evcilleştirildiği düşünülmektedir. Bu zaman aralığında hayvan ve insan arasında karşılıklı bir yarar ilişkisinin öyle ya da böyle hala bulunduğu bilinmektedir. Çünkü insan kendi için avlanıyor olsa da ava götürülen hayvan da bundan yarar sağlamaktadır.

¹²¹ “29 Answers to the Question “What Is a Human Being?”, <https://www.mentalfloss.com/article/50787/29-answers-question-what-human-being> [15.05.2020].

Sonraki önemli dönemecince yaklaşık 10000 yıl önce yerleşik hayata geçilmesiyle ortaya çıktığı düşünülür. Bu da insan-hayvan ilişkisinde diğer bir önemli kırılmayı getirmiştir. Tarımla uğraşmakta olan topluluklarda hayvanların daha kolay beslenebilir hale gelmesiyle birlikte yavaş yavaş hayvancılık ortaya çıkar. Böylelikle hayvanların yerleşik hayatta hayvancılık için kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yarar dengesinde insanın olduğu kefe giderek daha ağır basar. Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi ve bununla paralel olarak şehirlerin ortaya çıkışı, yazının icadı, karmaşıklaşan toplumsal yapı, yerleşik hayatın doğal kaynakların uzun dönemli ve düzenli kullanılmasıyla zamanla çevre üzerinde daha çok baskı oluşturması gibi nedenlerle insanlar kendilerini iyiden iyiye doğanın, bitki ve hayvanların üstünde konumlandırmaya başlar¹²². Tarım devriminden sonra yaşanan süreçte insanın algısında hayvanla arasındaki ayırım giderek büyüye ve hayvanlar insan yaşamının bir nesnesi haline gelse de bu süreçte doğal yaşamın hala bir özgürlük alanına sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemde en azından ormanlardaki hayvanlar görece olarak insan etkisinden uzaktır ve insanın doğal yaşamda her noktaya erişimi mümkün değildir.

Sanayi Devrimi'yle birlikte hayvan dünyasının bu döneme kadar göreceli şekilde sahip olduğu özerkliğin tamamen ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Gelişen teknikler ile tarlada ve çiftliklerde giderek daha fazla hayvan bulundurulabilmiş ve endüstriyel hayvancılığa geçilmiştir. Bu fordizmin hayvanlar dünyasına uygulansıdır. Hayvana biçilen sermaye rolü canlılık vasfının çok önüne geçer. Tarım Devrimi ile daha çok hayvanı besleyebilir hale gelmiş olan insan Sanayi Devrimi'yle daha çok hayvanı kullanabilir hale gelmiştir. Öyle ki bu dönemde hayvanlar sadece köylerde değil şehirlerde de çalıştırılırlar. Örneğin Paris ve Lyon gibi Fransa'nın büyük şehirlerinde tramvayları atlar çekmeye başlar ve madenlerde de atlar kullanılmaya başlanır. Buna paralel olarak da 1942 yılında hayvanlardan "en yüksek düzeyde verimi" sağlamak üzere zootekni bir bilim dalı olarak kurulur. Hayvana biçilen rolün bu yönde evrilmesi de zihinlerde hayvanı adeta nesnelere dünyasına ait kılmıştır.

¹²² Joséphine Lesur, "La domestication animale", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/courseware/a8f655af3143476aa4cc1c2c72438481/76e54cf3ad6042cab600ca52a0f3ada6/> [08.08.2020].

En belirleyici dönemeçlerini vermeye çalıştığımız bu tarihi özetle hayvanın rolüne dair genel tutumu aktarmaya çalıştığımızı belirtmek gerekir. Çünkü insan hiçbir zaman hayvana yönelik olarak olumlu ya da olumsuz anlamda tek bir tutuma sahip olmamıştır. Örneğin hayvanlar tarih boyunca sembolik değerleri ile tapınaklarda, fresklerde yer almış ve hatta mitolojik tanrılarda hayvansal özellikler görülmüştür. Antik Mısır'da tanrı ve tanrıçaların çoğu belli hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Bu tanrıların bedenleri de hayvan şeklinde tasvir edilmiş ya da bu tanrılar hayvan maskeleri taşımışlardır. Hayvanı kimi zaman bir nesneye indirgeyen kimi zaman kutsayan çarpık bir bakış söz konusudur. Bu bakış insanı ilgilendiren pek çok konuda olduğu gibi ekonomik kaygının yönlendirmesiyle ve felsefe, teoloji, bilimler ve sanatlar yoluyla oluşmuştur. Belirtmek gerekir ki bu alanların hiçbirinde de hayvana yönelik aynı tutum benimsenmemiş, alanların üyeleri hayvanlara bu alanın gerektirdiği yöntemlerle farklı bakış açıları getirmiştir. Örneğin Pisagor'dan başlayarak hayvanların varoluş haklarına saygı duymayı öneren yaklaşımlar bilinmekteydiyse de felsefe ve teoloji alanının egemen görüşlerinin oluşturduğu söylenebilecek görüş hayvanı kesin olarak insandan ayrı ve aşağı görmüştür. Bu farklı görüşlere rağmen hayvanın statüsü ve rolü konusunda gündelik hayatta insanın üstünlük algısı ve hayvanlar üzerinde hak iddia edişi genel bir uzlaşma olarak devam etmiştir.

Hayvana dair kafa karışıklığımızı verilebilecek en akıl dışı örneklerden biri daha önce de kısaca bahsettiğimiz Ortaçağ'da kurulan hayvan mahkemeleridir. 13. ve 18. yüzyıllar arasında bazı domuzlar bu mahkemelere çıkarılmış, kimi yunuslar yargılanmıştır. Cezalarsa aforoz etme, kamusal alanda gerçekleşen şeytan çıkarma ve ölüm cezaları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tür yargılamalardan biri 1386 yılında Normandiya'da yaşanır. O zamanlar caddelerde özgürce dolaşan domuzlardan birinin yeni doğmuş bir bebeği kaparak yemeye başlaması üzerine, 9 gün süren yargılamanın sonucunda domuz yüksek kayalıklara çıkartılıp asılarak yakılmaya mahkûm edilmiştir. Asmadan önce bu dişi domuzla kadın kıyafetleri giydirilmiştir. Bu cezayı uygulayacak yüksek memur iki talepte bulunmuştur. İlki bu olayın büyük bir tablosunun kiliseye asılmak üzere yapılmasıdır. İkincisi ise çevrede yaşayan köylülerin kendi domuzlarını bu olayı izlemek üzere cezanın uygulanacağı yere getirmeleridir. Böylelikle çevredeki tüm domuzlar bu yaşanandan gerekli dersleri çıkarabileceklerdir. Bu olaydan bir süre sonra Burgonya'da da benzer bir olay

yaşanır. Kâtip olayı “(domuzun) altı yavrusuyla paylaştığı uğursuz yemek” olarak aktarır ve hayvanın “grrr grrr” şeklinde sesler çıkararak suçunu itiraf ettiğini yazar. 1596'da Marsilya limanına girerek büyük bir hasara neden olan bir yunus topluluğu, Voltaire'in bahsettiği büyü yapmakla suçlanan atlar ve nice kedi, at ve horoz da benzer şekilde yargılanan hayvanlar arasında tarihe geçmişlerdir¹²³. Bu görüşe göre tanrısal düzenin bir parçası olan hayvanlar da Tanrıya karşı insanlarla aynı ödevlere sahiptir. Başlı başına tutarsızlıklarla dolu olan bu durum bugünden bakınca anlaşılabilir olsa da şüphesiz ki o dönemin normlarına aykırı olmadığı için yüzlerce yıl sürebilmiştir.

Hayvanlar söz konusu olunca tutarsızlık ve saçmalık -içinde bulunduğumuz dönem de dâhil olmak üzere- her çağda farklı şekillerde vücut bulmuş ve normalleştirilmiştir. Hayvan mahkemelerine dair tarihsel deneyimimizden çıkarılabilecek bir sonuç vardır. Hayvana bakış zamana ve mekâna göre büyük bir farklılıklar gösterir. Hayvan değişmeden kalsa da insanın hayvanı nasıl konumlandığı sürekli değişmiştir.

Hayvana yönelik tutarsız bakışı şekillendiren karşıt görüşlerin en keskinleştiği dönemin Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan süreç olduğu söylenebilir. Bu dönemde ve sonrasında ilk olarak tespit edilmesi gereken hayvanın nesnelere dünyasına ait görülmesidir. Paradoksal şekilde o zamana kadar felsefe ve bazı dini yorumlarda ifade bulmuş, aslında varlığını antik Yunandan itibaren çok da kulak verilmeden sürdüren ve hayvanı empati sınırları içinde değerlendiren görüşün sanat alanında daha görünür hale gelmesi de bu döneme rastlar. William Hogarth'ın Zulmün Dört Aşaması (Fr. “Les quatre étapes de la cruauté”) adlı gravürleri bu eğilimin sanat alanında sembolik başlangıcı olarak adlandırılabilir. Bu gravürlerin ilkinde (“Zulmün İlk Aşaması”) Hogarth okla makatından vurulmuş bir köpeği resmin merkezine yerleştirmiştir. Köpeğe bunu yapan Tom Nero'dur.

Zulmün İkinci Aşaması'ndaysa taşıdığı faytonun altında kalan bir at ve onu kırbaçlayarak ayağa kaldırmaya çalışan bir kişi bulunur. Bu artık bir yetişkin olan Tom Nero'dur. Uyguladığı şiddetin boyutunu kırbacın demir sapıyla ata vurmasından anlarız. Bu sahnenin hemen yanında ölü bir koyun görürüz. “Sahip” de

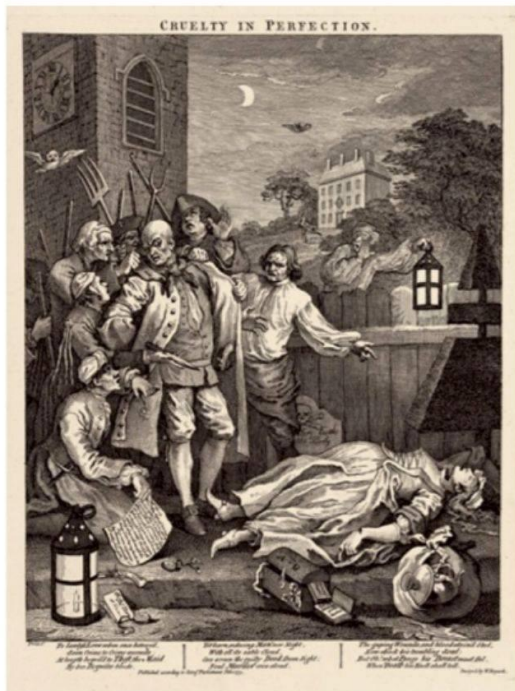
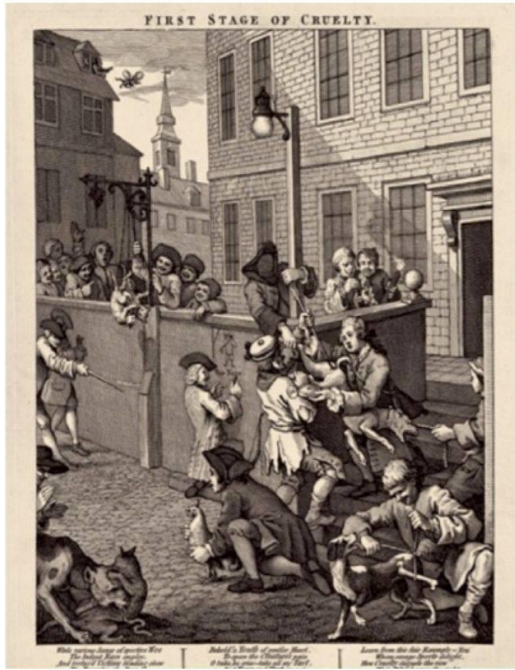
¹²³ Hélène Combis, “Truie condamnée à mort, dauphins exorcisés... les étranges procès d'animaux au Moyen Âge”, <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [20.08.2020].

ölü koyuna elindeki sopayla vurmaktadır. İleride bir eşek ağır yükü çekmeye çalışır. Bu yükün üstünde uyuyakalmış bir adam ve yükün altındaki tekerin altında ezilmek üzere olan bir çocuk vardır.

Üçüncü gravürün adıyla “Kusursuz Zulüm”dür ve bir cinayeti anlatır. Gece yarısı kilisenin dibinde az önce bu cinayeti işlemiş olan Nero’yu tutmaya çalışan insanları görürüz. Genç bir kadının cansız bedeni yere serilmiştir. Bu Nero’nun kız arkadaşı Ann Gill’dir. Korku dolu gözlerle sahneyi aydınlatan kadının feneri aynı zamanda Nero’nun ürkütücü yüz ifadesini görmemizi de sağlar.

“Zulmün Mükâfatı” isimli son gravürdeyse idam edilen Nero’nun bedeni kadavra olarak kullanılmaktadır. Ön plandaki köpeğe Nero’nun kalbini yemek üzeredir. Bu gravürler Tom Nero isimli bir çocuğun bir hırsızdan bir katile dönüşümünü anlatır. Hayvanlara edilen eziyet ileriki yaşlarda gerçekleştirilen zalimliklerin nüvesi olarak resmedilmiştir.

Şekil 6: Zulüm Dört Aşaması

Tate Museum, “Hogarth: Hogarth's Modern Moral Series, The Four Stages of Cruelty”
<https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-britain/exhibition/hogarth/hogarth-hogarth-s-modern-moral-series/hogarth-hogarth-s-4> [10.09.2020].

Emilie Dardenne'e göre 18. yüzyılda daha belirgin hale gelen hayvanlarla kurulan şefkat bağının diğer yansımalarıysa bu dönemde gençlik edebiyatında hayvanların öne çıkması, zamanla insani duyguların ideali haline gelen evcil hayvanlara yönelik şefkatin daha belirginleşmesidir¹²⁴. Bu gibi hayvanların hissedebilme kapasitesine vurgu yapan söylemlerin her alanda somutlaşmasıyla hayvanlar entelektüel ifade ve kısmen de gündelik hayatta insanın etik-empatik bakışının kapsama alanına girmeye başlarlar. Bununla birlikte 19. yüzyılda hala evcil hayvan sayısı oldukça düşüktür. Bu sayının artması ve en azından bazı hayvan türlerinin iletişim kurabildikleri kanısının yaygınlaşması için 1950'li yılları yani evcil hayvan sahibi olmak gibi aristokrasi ve burjuvaziye ait bazı alışkanlıkların orta sınıfa ait bir özellik olarak benimsenmesini beklemek gerekecektir.

3.4.2. Bilimsel Bakışa Dair

20. yüzyılda bilimsel gelişmeler ve yeni ortaya çıkan bilim dallarıyla birlikte hayvana yönelik gerek duyulan çoklu bakış ihtiyacına yavaş yavaş da olsa cevap verilmeye başlanmıştır. O döneme kadar insan için çalışan hayvan dünyası ile ilgili bilimler artık merkezine hayvanı koymaya başlar. Nitekim biyoloji, zootekni ve zooloji gibi bilim dallarının yanı sıra psikoloji gibi bilimlerin hayvana yöneldiğini, etolojinin ortaya çıktığını ve bilimsel çalışmaların hayvanı özne olarak ele aldığını görürüz. Zamanla bu bilim dalları da bilişsel etoloji, hayvan psikiyatrisi, filogenetik ve günümüzde hayvan göstergebilimi gibi alanlara yönelmiştir. CNRS'e (Le Centre national de la recherche scientifique) bağlı olarak çalışmalarını yürüten Florence Brunois-Pasina hayvana yönelik bilimsel bakışın nasıl şekillendiğini üç örnekle aktarır¹²⁵. İlk örnek Brent Berlin'in çalışmalarına aittir. Hayvanlarla ilgili yaygın kabul görmüş ilk sınıflandırma modelini Brent Berlin ortaya atmıştır. Berlin canlı dünyasını bir hiyerarşi içinde ele almış ve insan toplulukları arasında da bir hiyerarşi olduğunu varsaymıştır. Berlin'e göre canlılar dünyasını hiyerarşik bir sınıflandırmada ele almayan topluluklar insanlık ailesini oluşturan piramidin en altında yer alırlar. Bu hiyerarşik algı bir toplumda ne kadar güçlüyse topluluk varsayılan piramitte o kadar üstte yer alır. İlginç olan Berlin'in esas olarak bitkiler

¹²⁴ Emilie Dardenne, "Condition animale, sensibilité et humanité au XVIIIe siècle", https://www.fun-mooc.fr/asset-v1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Dardenne.pdf [08.08.2020]

¹²⁵ Florence Brunois-Pasina, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

üzerine çalışmış olması ve buradan bir tüme varım elde etmesidir. Araştırmacı bitkiler arasında bir hiyerarşiye rastlamamış ve bitkilerin sınıflandırmasının da yüzeysel olarak yapılabileceğini iddia etmiştir. Bu bilgiden hareketle bitkileri en aşağı hayvanları insanın altına ve insanı da piramidin en tepesine yerleştirmiştir. Bahsettiğimiz gibi bu sıralamada insanın en üstte olmasının nedeni temel olarak hiyerarşik bir sistem içinde varlığını sürdürme eğilimidir. Tahmin edilebileceği gibi insanlığın en üstünde de Batılı adam vardır. Berlin hayvanın toplumsal konumu açısından belirleyici bir isim olmuştur.

Hayvan dünyası üzerine yeni bir sınıflandırma önerisi ise Ralph Bulmer'den gelmiştir. Bulmer Yeni Gine'de Kalam Kabilesi ile çalışmış ve Berlin'den farklı olarak bitkileri değil hayvanları gözlemlemiştir. Bulmer'in yaptığı en önemli katkı hayvanlara dair çalışmaların onları doğal ortamlarında gözlemleyerek gerçekleştirilmesinin çok daha isabetli sonuçlar verdiğini kanıtlamak olur. Gözlemleriyle sınıflandırmaların yüzeysel şekilde bir hiyerarşik yapıyla açıklanamayacağını, bazı türlerin birkaç grupta birden yer aldığını ve dolayısıyla bir piramitten çok katmanlı bir yapı görmek gerektiğini ortaya koymuştur.

Brunois-Pasina üçüncü önemli aşamayı oluşturan isim olarak Peter D. Dwyer'ı işaret eder. Önce zooloji alanında çalışmalar yürüten Dwyer zamanla çalışmalarını antropoloji alanına kaydırmıştır. Dwyer, Bulmer'ın hayvanları değerlendirmek üzere yapılan çalışmaları hayvanların doğal yaşam alanına taşınmasından sonra konuya ikinci önemli bir boyut getirmiş, hayvanı sınıflandırma biçimlerinin hayvanların içinde bulunduğu insan topluluğunun yapısına göre değişebileceğini ortaya koymuştur. Dwyer bunu farklı yüksekliklerde yaşayan 4 toplumu inceleyerek yapar. Ormanda yaşayan toplulukta hayvan ve insan bir arada yaşamaktadır ve hiyerarşik konumlandırma yüzeyseldir. Bu toplumda hayvan bir kitlenin basit oluşturucusu gibi değil kendi bireyselliği içinde değerlendirilir. Araştırmacı toplumun yaşadığı yükseklik arttıkça, yani hayat şartları çetinleştikçe insanın çevresiyle olan bütünsel yaşam algısının ayrıştığını ve hiyerarşinin daha belirgin hale geldiğini ortaya koyar. Nitekim dağda, yani en yüksekte yaşayan toplulukta hayvandan yararlanma amacı ve dolayısıyla hiyerarşi çok daha belirgindir.

Hayvana dair geçmişte ortaya çıkmış bu farklı bakış açıları bize hayvanların oldukları şey olmaya istikrarlı şekilde devam ederken bizim onlara biçtiğimiz rolün nasıl değiştiğini gösterir. Özellikle Berlin'in yaklaşımı insanı evrenin merkezinde

görmek, her olguyu insanı referans olarak değerlendirmek olarak tanımlandırılabilir insanmerkezciliğin¹²⁶ ve insanı tüm diğer canlılardan üstün gören ve bu nedenle ona fazladan haklar atfeden insan istisnacılığının bilimsel dayanağı gibidir. Dolayısıyla hayvanın mutlak öteki olarak algılanışının en uç noktasını da temsil eder. Bu yaklaşım hayvanları insanın onlara uygun gördüğü yeteneklere sahip olmaları şartına uygun olarak yargılar, insani özellikleri göremediği oranda da hayvanları aşağı varlıklar olarak nitelemektir. Böylece zaten binlerce yıldır işleyen hayvanı nesneleştirme süreci bilimsel olduğu iddia edilen bu gibi kanılarla bir üstünlük dogmasının inşa edilmesini sağlamıştır. Bu da doğanın insan için var olduğunu ve insanın ondan istediği gibi istifade edebileceğini düşündürür. Berlin'in birinin diğerine olan üstünlüğü üzerine kurulan sınıflandırma modeli güçlünün koşulsuz haklılığını meşrulaştırır. Bu gibi anlayışlar sadece doğayı sömürmekle sonuçlanmaz. Aynı düşünce modeli, güçlünün öteki olarak belirlediği herhangi bir topluluğu her sömürme girişiminde tekrar eder ve dolaylı olarak onay görmüş olur. Çünkü ayrımcılık, tahakküm ve şiddet kadına, hayvana, eşcinselle ya da engelliye yönelik olarak ortaya çıkmaz, zayıf olana karşıdır. Bir defa toplumsal mutabakat ile hoş görüldüğünde ismi ne olursa olsun zayıf görülene yönelir; bu kişinin Anne Gill ya da bir köpek olması fark etmez.

Hayvanın zamanla ve bilimsel bakışa göre belirlenen rolleri diğer bir deyişle bizim dışımızdaki dünyada ve tarafsız bir gerçeklikte hayata gelen canlıyı zamana, mekâna ve bağlama göre adlandırma şekillerimiz böylesi bir değişkenlik izlemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında hayvanlara bakışımızda devrime yol açacak keşifler yaşanır. Özellikle hayvan davranışları üzerine çalışan araştırmacıların ortaya koyduğu bilimsel araştırma sonuçları hayvanların o döneme kadar sadece insana özgü görülen bazı özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaya başlar. Bu sonuçlardaki farklılık hayvanların kendi yaşam alanlarında uzun süre gözlemlenmeye başlamasıdır.

Bu tür çalışmaların öncülerinden primatolog Jane Goodall'ın araştırma sonuçlarındaki en önemli verilerden biri gözlemlendiği şempanzelerin böcekleri

¹²⁶ “Anthropocentrisme”, Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/anthropocentrisme/3885> [12.08.2020].

yakalayabilmek için çeşitli aletler yaparak bunları kullanmasıdır. Oysa daha önce alet yapımının insana özgü olduğu düşünülmekteydi¹²⁷.

Aynı türden bilimsel çalışmalar yürüten araştırmacılar da Goodall'ın ardından benzer sonuçlara ulaşmaya başlamıştır. Örneğin 80'li yıllarda Christophe et Edwige Boesch fildişi kıyısında gerçekleştirdikleri çalışmalarında şempanzelerin kabuklu yemişleri kırmak için taş kullandıklarını gözlemlemiştir¹²⁸. Şempanzelerin sadece yiyecek için değil, avlanmak, kendini korumak, kendini temizlemek gibi amaçlarla da alet kullandıkları anlaşılmıştır. Ancak muhtemelen en şaşırtıcı olan kuşların ve yunusların da bu yeteneğe sahip olduğunun anlaşılması olmuştur. Yunusların deniz tabanından yiyecek elde etmek için sünger kullanabildikleri gözlemlenmiştir¹²⁹.

Diğer yandan hayvanlarda kültürün varlığına dair gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları da yavaş yavaş kabul görmeye başlar. Bunlardan en belirleyici olanı 1999 yılında yayınlanan ve hayvan dünyasındaki, özellikle de şempanzelerdeki kültürleri inceleyen çalışmadır¹³⁰. Bu çalışmayla 9 araştırmacı gerçekleştirdikleri 151 gözlemi ve 65 hayvan davranışını ortaya koyar. Bunlardan 39 davranışın taklit ve öğrenme yoluyla aktarıldığı, yakın coğrafyalarda bile olsalar sadece bazı toplumsal gruplarda mevcut olduğu, genetik tarafından dayatılmadığı ve yokluklarının ekolojik koşullarla açıklanamadığı görülür.

Goodall'ın ve onu takip edenlerin çalışmaları şempanzelerin alet kullanmasına dair keşfin yanı sıra başka bir gerçeği de ortaya çıkarır. Goodall Tazmanya'da şempanzeleri uzun yıllar gözlemlemiş, onların davranışlarını kayda geçirmiş, birbirleriyle kurdukları ilişkileri anlamış, hayatlarında iz bırakan olayların kaydını tutmuş ve böylece her birinin farklı olan yaşam öykülerini ortaya çıkarabilmiştir. Bu sayede şempanzeler kitle olmaktan ve anonimlikten çıkmış, her bir şempanze kendi tekilliğinde değerlendirilmiş ve bu araştırmalarla hayvanın karakter özellikleri ve duygusal varlığı anlaşılabilmiştir. Neticede hayvanlarda alet kullanımı ve kültürel aktarımın tespiti bilim insanlarını hayvanlarda his, duygu ve bilincin olup olmadığını sorgulamaya itmiş ve bunları ölçmek için en uygun yollar bulunmaya çalışılmıştır.

¹²⁷ Florence Brunois- Pasina, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

¹²⁸Sabrina Krief, "Préserver la biodiversité demain", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

¹²⁹Élise Huchard, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

Günümüzde bu araştırmalar pek çok hayvan türünde denenmektedir. Örneğin Saint-Etienne Üniversitesi'nde çalışmalarını yürüten Marilyn Beauchaud Dascyllus balıklarında iletişim üzerine çalıřır¹³¹. Araştırmanın sonuçları bu balıkların birbirleriyle iletişim kurduklarını ve ayrıca çoklu bir iletişim modeline sahip olduklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle Dascyllus balıkları fiziksel temas, ses, kimyasal ve görsel işaretler yoluyla birbirleriyle iletişim kurmaktadır. Bu iletişim kur yapma, alanını koruma ya da sadece sosyal etkileşim amacıyla gerçektelebilmektedir.

Hayvan davranışları üzerine yapılan çalışmalar hayvanın içinde yer alabileceği bir etik anlayışa ihtiyaç olup olmadığı konusunda yol gösterici olmaları anlamında birkaç temel kavram etrafında düşünülür. Bu kavramlar his, duyu ve bilinçtir.

INRAE'de (Institut national de la recherche agronomique) araştırmalar yürüten Béatrice Laffitte çeşitli çiftliklerde gerçekteştirdiği çalışmasıyla hayvanlarda duyguların varlığı konusu üzerine çalışır. Laffitte yetiştiricilerinin hayvanla kurdukları bağı çeşitli sorularla ölçmektedir. Hayvana dokunan, onunla iletişime geçen insanların çiftliklerinde hayvanın bulunduğu noktaya bir insan yaklaştığında hayvanın kaçış mesafesinin daha az olduğu fark edilir. Hayvan insan ilişkisi ne kadar azsa çiftlikteki hayvan insanlardan o kadar korkmaktadır. Ayrıca insan ve hayvan arasında bir bağın geliştiği çiftliklerde ineklerin çok daha sakin olduğu gözlemlenmiştir.

Hayvanların etik çembere dâhil edilip edilmemesi anlamında etkili olacak konulardan biri hayvanlarda bilincin işareti sayılabilecek bilişsel kapasiteyle ilgilidir. CNRS'e bağlı olarak araştırmalarını yürüten Valérie Dufour kargagillerin bilişsel kapasiteleri üzerine çalıřmaktadır¹³². Yaptığı deneyler sonucu bu kuşların alet yapıp kullanabildiklerini, stratejik davranışlar gösterebildiklerini ortaya koyar. Örneğin yapılan deneyde bir kuş başka bir kuş tarafından izlendiğini biliyorsa bu kuşun kendi yiyeceğinin potansiyel bir hırsız olduğunu anlıyor ve izini kaybettirmek istercesine yemeğini tekrar ve tekrar saklıyor. Bu davranış karganın hem bilişsel kapasitesi, hem dış hayat algısı hem de belleği hakkında bize fikir vermektedir.

¹³¹ Marilyn Beauchaud, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

¹³² Valérie Dufour, "Vivre avec les autres animaux", <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

Birkaç örneğini verdiğimiz hayvan davranışlarıyla ilgili yürütülen çalışmalarda sayıca büyük bir artış yaşansa da unutulmamalıdır ki sadece memeli hayvan türlerinin sayısı 5500, kuş türlerinin sayısı ise en az 10.000 civarındadır¹³³. Doğal olarak hayvanların his, duygu ve bilinç kapasitelerine dair veri elde etme ve bu verilerin anlamlandırılması konusunda oldukça işin başında olduğumuz ortadadır. Diğer yandan özellikle bilinç konusunda yapılabilecek çalışmalar hayvan dünyası ile aramızda bulunan doğal farklılıklar nedeniyle de çeşitli engellere gebe dir. Her hayvan türünün ihtiyaçları doğrultusunda sahip olduğu tepkileri otomatik olarak değil tahminler yoluyla anlamaya çalıştığımız için yürütülen çalışmalar yanlış anlamalara açıktır. Örneğin hayvanlarda kendilik bilincini ölçmek için ilk yapılan deneylerden biri köpeklerin aynada gördüklerinin kendileri olduğunu anlayıp anlamayacaklarına dair bir deneydir. Köpekler aynada gördüklerinin kendileri olduğunu anlamamışlardır. Bu nedenle de uzun süre bir kendilik bilincine sahip olmadıkları düşünülmüştür. Ne var ki daha sonra yapılan deneylerde köpeklerin kendi kokularını mükemmel şekilde fark ettikleri anlaşılmıştır¹³⁴. Bu hayvanlarda öncelikli duyu görme değil koku alma olduğu için kendilik bilinci de bu kritere göre ölçülebilir. Dolayısıyla hayvanlar hakkında yargıda bulunurken eksiğin hayvanda değil bizim onları algılayışımızda olabileceği hesaba katılmalıdır.

3.4.3. Hukuki Bakışa Dair

Hayvana dair bütüncül ve tutarlı bir bakıştan yoksun algımız hayvanla ilgili yasalara da yansır. *Vegan ! Le choix de la vie*¹³⁵ kitabının yazarı hukukçu Catherine Hélayel Fransız Yasaları'nda bulunan ve evrensel norm halini almış olan tutarsızlık sorununu dile getirmektedir¹³⁶. Hélayel hayvan hukuku konusunda Fransa'da beş önemli aşama yaşandığını belirtir. Bunlardan ilki 1850 yılında hayata geçen Grammont yasasıdır. Jacques Delmas de Grammont o dönem yaşamış bir general ve aynı zamanda milletvekilidir. Sokaktaki hayvanların, özellikle de atların acılarını görmeye dayanamayınca mecliste bu konuda bir yasa çıkarılmasına ön ayak olur ve kamusal alanda hayvana kötü muamele yapılamayacağına karar verilir. Bu adım bir ilk olması nedeniyle önemlidir fakat Hélayel'in belirttiği gibi amacın hayvanları değil incinen

¹³³ David M. Armstrong, "Mammal", <https://www.britannica.com/animal/mammal> [15.10.2020].

¹³⁴ Eva Meijer, *age*, 55.

¹³⁵ Catherine Hélayel, *Vegan ! Le choix de la vie* (Paris: La maison d'éditions LME, 2013)

¹³⁶ Catherine Hélayel, "Les animaux ont-ils des droits ?", https://www.ted.com/talks/catherine_helayel_les_animaux_ont_ils_des_droits/transcript?language=fr [15.08.2020].

insan duygularını korumak olduğu anlaşılacaktır. Kapalı alanlarda da hayvana kötü muamelenin yasaklanması ise 100 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. 1959'daki yeni bir kanunla kapalı ya da açık alan fark etmeksizin hayvana kötü muamele etmek yasaklanır. Böylelikle Michelet Kararnamesi ile hayvanlar hayvan hakları adına kötü muameleye karşı koruma altına alınmış olurlar. 1963 yılındaysa hayvana canice muamele etmek kabahat olmaktan çıkıp suç kapsamına alınır. 1976 yılında Çevre Hukuku çerçevesinde ve L214-1 maddesi kapsamında ilk defa hayvanların duyarlılık sahibi canlılar olduğunun kabul edilmesi de yaşanan önemli aşamalardandır. Bu karar devrimsel bir nitelikte olmakla birlikte en azından şimdilik somut sonuçlar doğurmamıştır. Son önemli gelişme ise 2015 yılında gerçekleşir ve medeni kanun tarafınca da hayvan duyarlılık sahibi canlı olarak tanınır ve evcil hayvanların bakımlarından “sahipleri” sorumlu tutulur. Buna aykırı davranışlar suç kapsamına alınır. İlk bakışta tutarlı bir ilerleme kaydediyor gibi görünse de bu kanunlar – Hélayel Fransa'dan bahsetse de durum aşağı yukarı her yerde aynıdır- büyük boşluklar barındırır ve kaotik bir durum yaratır. Örneğin hayvanlar bazı ülkelerin yasalarında duyarlı canlılar olarak kabul edilseler bile yasaların öngördüğü koruma tüm hayvanları kapsamaz; duygusal olarak kültürel inşamızda yer bulabilmiş olanlar göreceli olarak daha fazla korumaya sahiptir. Örneğin bir evcil hayvan ve doğada yaşayan aynı tür söz konusu olduğunda yaptırımlar farklılaşır. Doğadaki hayvanı avlayarak öldürebilirsiniz fakat evcil hayvanı öldürmek suçtur. Hélayel tavşan örneğinden yola çıkar ve evcil bir tavşana zarar vermenin cezalandırılmasından ve bir deney tavşanını ise esaret altında tutmakta sakınca görülmemesinden bahseder. Gerçekten de kobay olarak seçilen bir tavşan acılı deneylere tabi tutulabilir, deney bitiminde hayatta kalmayı başarsa bile yaratacağı besleme maliyetleri nedeniyle *uyutulabilir*. Bir Ankara tavşanıysa bağlanıp ayık halde tüyleri yolunabilir ve sonra bir kafeste aynı işlem yeniden uygulanabilecek miktarda tüye sahip oluncaya kadar bekletilebilir. Bu üç-dört defa tekrarlandıktan sonra da yine ya *uyutulur* ya da sadece çöpe atılır. Tahmin edilebileceği gibi bazı tavşanlar da yenebilir. Evde beslediğimiz tavşan ve kobay olarak adlandırdığımız tavşan arasında bu farklı muameleyi haklı çıkarabilecek ne tür bir farklılık vardır?

Tutarsızlık ve çifte standart dünyanın her yerinde bulunmaktadır. Ülkemiz kanunlarındaysa hayvanlar henüz hisseden canlılar olarak bile tanımlanmamıştır ve bir insana *ait* bir hayvana zarar verirsiniz mala zarar vermekten para cezası alırsınız.

Dolayısıyla bir sokak hayvanına zarar vermeniz durumunda bu hayvan kimseye ait olmadığı için ceza almanız söz konusu olmaz. Denilebilir ki tahakküm üreten tutarsızlık burada da mevcuttur.

Buna bir başka örnek 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'ndan verilebilir. Kanun metninin ilk maddesi kanunun amacını “hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamak” şeklinde tanımlar¹³⁷. Dolayısıyla metnin devamında tüm hayvanları şiddetten koruyacak bir söylemin ifade bulacağı düşünülür. 4. madde ise bu konuda bir soru işareti doğurur: “Bütün hayvanlar eşit doğar ve bu Kanun hükümleri çerçevesinde yaşama hakkına sahiptir”. Bu ifadenin çok can alıcı olduğunu belirtmek gerekir. Bütün hayvanların, yani bir ineğin, bir köpeğin, bir koyunun, bir balinanın, bir kedinin, bir kuşun ya da bir farenin eşit doğduğunu söyler. Ne var ki yaşama hakkı bu kanunda belirtilen sınırlara göre tanınacak ya da tanınmayacaktır. Hayata gelişinde diğerleriyle eşit olan hayvan ancak insanın belirlediği ölçülere göre yaşamını devam ettirme hakkına sahip olacaktır. Nitekim kanun metninin başında bazı terimler ve bunların tanımlamalarına yer verilir ve tutarsız bakış giderek *normalleştirilir*: “evcil hayvan”, “sahipsiz hayvan”, “güçten düşmüş hayvan”, “yabani hayvan”, “ev ve süs hayvanı”, “deney hayvanı”, “kesim hayvanı” gibi terimlerle karşılaşırız. Belirtilen “deney” teriminin tanımından da anlarız ki her hayvan eşit doğsa da yasada yazılı olduğu şekliyle ifade edersek “herhangi bir hayvanın acı, eziyet, üzüntü veya uzun süreli hasara neden olacak deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması” mümkün görülür. Çünkü hayvanın doğuştan getirdiği eşitlik hakkı insanın çizdiği sınırlarda sona erer. Doğal olarak bu bakış ilk maddede belirtilen, hayvanın yaşayabileceği ıstırapın önüne geçme ilkesine de ters düşer. Kısacası hayvanlar deneylerde kullanılmaları ya da kesilmeleri gerekmediği, güçten düşmüş olup artık iş göremez hale gelmedikleri sürece yaşama hakkına eşit şekilde sahiplerdir.

Bu durum evrensel değerlerimizin o kadar da evrensel olmadığını gösterir. Akıl dışı olansa evrensel ilkeleri benimsediğimizi söylerken ve benimsemiş gibi yaparken açık açık bunların tersini savunabiliyor oluşumuzdur. Ardına “ama” eklenen, belli

¹³⁷ Hayvanları Koruma Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf> [09.10.2020].

gruplara özgü kılınan haklar imtiyazdır; onların evrensel olduğunu iddia etmemiz, tüm kurumlarımızı ve toplumsal organizasyonlarımızı bu iddiaya göre şekillendirmemiz onları ancak evrensel olduğu iddia edilen imtiyazlar haline getirir. Gerçeği değiştiremeyiz ama hakikatimizi *miş* gibi yapmak üzerine inşa edebiliriz. Antroposen bu parçalı bakışın sonucudur. Kayıp göndergeleştirilen hayvan, etrafına cehalet duvarı örülen canlı kendini iklim krizi, hastalıklar, şiddete eğilim, savaşlarla dolu bir dünya olarak hatırlatmaktadır.

Her ülkenin hayvan hakları bağlamında kendine özgü sorunları olduğunu ve hiçbir ülkenin tam anlamda negatif hakları (negatif hakları temel olarak zarar görmeme olarak adlandırabiliriz) dahi tanıyacak bir sistem kurmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca coğrafi olarak farklılaşan sorunlara farklı çözümler bulma gereği de göz ardı edilemez. Kimi ülkede sokak hayvanlarına uygulanan şiddet en önemli sorunken diğer ülkede bu bir tür için verilen av izni ya da hayvan deneyleri konusundaki uygulamalar olabilir. Fakat öne çıkan sorunlar değişse ve bazı ülkelerde hayvanların durumunu iyileştirmek üzere önemli adımlar atılmış olsa bile hayvan meselesi hiçbir yerde ideale yakın düzeyde iyileştirilebilmiş değildir.

3.4.4. Hayvan Hakları Örgütleri Açısından Hayvan

Dünya genelinde ve ülkemizde hayvan hakları için çalışan pek çok kuruluş bulunmaktadır. Kanada'dan Bolivya'ya, Mısır'dan Tayland'a ve Pakistan'a dünyanın her yerinde hayvanların durumunun iyileştirilmesi için çok sayıda insan çaba göstermektedir. Ancak bu konuda da tutarsızlık devreye girmiş gibi görünür. Bu durumu anlamak için hayvan hakları konusunda çalışan iki kuruluşun manifestolarından bir bölümü karşılaştıralım. World Society for the Protection of Animals (WSPA)'in resmi web sitesinde yer alan amaçlarına dair metinden bir bölüm şöyledir¹³⁸:

“Misyonumuz hayvanlar için daha iyi bir dünya yaratmaktır.
Hayvanların gereksiz acılarına son veriyoruz
Karar vericileri hayvanları küresel bir gündem maddesi yapmak için yönlendiriyoruz
Dünyanın hayvanların hepimiz için ne kadar önemli olduğunu görmesine yardımcı oluyoruz
(...)”.

¹³⁸ “About Us”, World Animal Protection, <https://www.worldanimalprotection.org/about-us> [15.08.2020].

Dünya genelinde hayvan meselesiyle ilgilenen organizasyonların en önemlilerinden biri 6,5 milyon üyesiyle PETA'dır (People for the Ethical Treatment of Animals). Bir de PETA'nın resmi web sitesinde paylaştığı amaçlarına göz atalım¹³⁹:

“PETA, insan üstünlüğü yanlısı bir dünya görüşü olan türcülüğe karşı çıkar ve en fazla sayıda hayvanın en uzun süre boyunca ve en yoğun şekilde acı çektiği dört alana odaklanır: laboratuvarlardaki, gıda endüstrisindeki, giyim ticaretindeki ve eğlence endüstrisindeki hayvanlar. Ayrıca kemirgenlerin, kuşların ve genellikle "zararlı" olarak kabul edilen diğer hayvanların acımasızca öldürülmesi ve evcilleştirilmiş hayvanlara zulüm de dâhil olmak üzere çeşitli başka sorunlar üzerinde de çalışmalarımız sürmektedir”.

Hayvan meselesi üzerine çalışan bu iki büyük organizasyonun amaçlarını tanımlarken gösterdikleri farklılığın altını çizmek isteriz. İlk metinde “gereksiz acılarına son vermek”, “hayvanların hepimiz için ne kadar önemli olduğu”, “hayvanlar için daha iyi bir dünya” gibi muğlak ve insanı merkeze koyan ifadeler kullanılmıştır. Bu durumda hangi acıların gerekli olduğu sorusunu sormak gerekir. Diğer yandan savımızı hayvanların bizim için taşıdıkları önem mi sağlamlaştıracaktır? Çünkü durum buysa hayvan, karar vericiler için bir nedenle daha az önem taşıdığına (hayvan deneylerini hatırlayalım) bu iddiamız anlamını yitirecektir. İkinci metindeki amaçların niteliği ise hayvanlara yönelik etik bir tutumu ve saygıyı merkeze koyar. Türcülüğe karşı tavır alır. Böcek ve kuşları da doğal olarak şefkat sınırlarının içine almış olur ve bu açıdan ayırım yapmadığını bu konudaki çalışmalarından da bahsederek dolaylı olarak aktarır.

(PETA eleştiri alan bir topluluktur fakat biz çalışmamızda hayvanın şartlarını iyileştirmek ve hayvana demokratik bir bakış geliştirmek arasındaki farkı ortaya koymak için bu grubun kendileri hakkındaki beyanını esas aldık).

Hayvan hakları için çalışan grupların sayısı oldukça fazladır ve etki alanları ve aktivizm yöntemleri de farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar hayvan meselesi söz konusu olduğunda ortaya çıkan yaklaşım farklılıklarının sonucudur. Burada üç temel bakış söz konusudur: Hayvan Hakları, Hayvan Refahı ve Hayvan Özgürlüğü. Belirtmemiz gerekir ki amacımız gösterilen çabanın değerini azımsamak değildir. Amacımız detay gibi görünen tanımlama farklılıklarının pratikte yaratabileceği büyük farkları ortaya koymaktır. Bu fark öyle büyük tutarsızlıklara yol açar ki araştırmamız sırasında pek çok mezbahe sistemi üreticisi firmanın web sayfalarında hayvan haklarına saygı duyduklarını ve hayvan refahına önem verdiklerini beyan ettiklerini gözlemledik.

¹³⁹ “Our Mission Statement”, About Peta, <https://www.peta.org/about-peta/> [20.08.2020].

Hayvan konusuyla ilişkilendirilebilecek örgütlere baktığımızda isimlerinin bile bu farklılığı yansıttığını görürüz: Australia for Dolphins (Tr. Yunuslar için Avustralya), BirdLife International (Tr. Uluslararası Kuş Yaşamı) ve Compassion in World Farming (Tr. Hayvancılık Dünyasında Şefkat), vb. Bir grubun özel olarak yunusların tutulduğu akvaryumlarla ya da fok avcılığıyla mücadele etmesinde bir sakınca olduğu söylenemez. Ne var ki bu farklılıkları görmek hayvan meselesinin, hakkında bölümlere ayrılmış olan bilgimizi bütüncül bir yaklaşıma dönüştüremediğimiz bir konu olduğunu göstermesi açısından önem taşır.

Hayvan hakları savunuculuğu genel anlamda hayvanların durumunda bir iyileşme yaratma, hayvanın daha önce negatif haklar olarak sözünü ettiğimiz vücut bütünlüğü hakkı, işkence görmeme ve doğal alanından koparılmama gibi temel haklara sahip olmasını hedefler. Özel olarak dile getirilmese de bahsedilen bazı hayvanlardır çünkü bir tavuğa ancak yaşam hakkı elinden alındıktan sonra gıda şekli verilebilir. Hayvan refahı ilk olarak Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü tarafından 2002 yılında ortaya atılmıştır. Hayvan haklarından daha ileride bir kavramsal zemine sahip olduğu düşünülen hayvan refahı kavramı gerçekten de hayvan haklarını daha fazla hayvan türünü kapsayacak şekilde genişletir. Fakat hala hayvanı ilişkili gördüğümüz alanlara göre değerlendirir; hayvanı ona tayin ettiğimiz bağlam içinde konumlandırır. Bu noktada hayvan refahı kavramının içi boşaltılarak kimi alanlarda hayvana yönelik şiddeti meşrulaştırma aracına dönüştürüldüğünü anlarız. Bu da hem hayvan haklarını savunup hem de onu kesmek üzere mezbaha sistemleri kurmayı mümkün kılar. Hatta hayvan refahı üzerine çalışan Humane Slaughter Association (İnsani Kesim Derneği) adlı bir örgüt (daha niceleri gibi) bulunmaktadır ve 3-4 Kasım 2020 tarihlerinde şöyle bir sempozyum düzenlemektedir: Online Symposium – Humanely Ending the Life of Animals (Hayvanların Hayatına İnsani Şekilde Son Vermek- Çevirimiçi Sempozyum)¹⁴⁰. Hayvana tayin ettiğimiz bağlamı değil de hayvanın var oluşunu merkeze koyduğumuzdaysa antitürcülüğü benimsemiş oluruz.

Ülkemizde hayvan hakları konusunda çalışan yüzlerce sivil inisiyatif bulunmaktadır. Dünya’da sivil toplum kuruluşları bağlamında yaşanan çelişki burada da aynı şekilde devam eder. Ülkemizdeki hayvan hakları savunucularının bir kısmı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde sadece hayvan refahına ve bazı hayvanların yaşam hakkına

¹⁴⁰ Humane Slaughter Association, “Symposium”, <https://www.hsa.org.uk/news-events/fsvo-ufaw-hsa-online-symposium-a-humanely-ending-the-life-of-animals> [10.10.2020].

odaklanırlar. Bu gruplar hayvan haklarının iyileştirilmesi için çalışan, doğal olarak tüm hayvanlara karşı duyarlı olduğu tahmin edilebilecek fakat antitürücü olarak tanımlanamayacak gruplardır. Ülkemizde bu konudaki yayınların kısıtlı olduğu ve terimsel ve kavramsal bir uzlaşma bütüncesi olmadığı düşünülürse hayvanlar için çalışan pek çok kimsenin antitürücülük hakkında bilgi sahibi olmadığı tahmin edilebilir. Dolayısıyla bu iyi niyetli ve değerli çabalar genellikle köpek ve kedi gibi daha ziyade evcil hayvan olarak algıladığımız hayvanların durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak gerçekleşir.

Hayvan hakları için çalışanların bazılarıysa türçülüğe karşı hareket ettiğini bilinçli şekilde dile getirir. Yaptığımız çalışmada ilk olarak dikkat çeken bu kimselerin ve bu tür kolektif yapıların kendilerini genelde vegan olarak tanımlamasıdır. Burada kastedilen etik veganlıktır ya da diğer bir deyişle veganlığın asıl anlamıdır. Ülkemizdeki çok sayıdaki bireysel ve kolektif inisiyatif, sivil toplum kuruluşlarından öğrenci kulüplerine, mahalle gruplarından sosyal medya tanınmışlarına kadar çeşitlilik gösteren bir ağ oluşturur. Gözlemlerimize göre oldukça fazla sayıdaki bu gruplar ve insanlar ister hayvan refahı anlayışına sahip olsunlar ister antitürücü olsunlar tek bir çatı altında toplanmamışlardır. Toplumsal bilincin henüz hayvan refahı ya da türçülük arasındaki ayrıma aşına olmadığını belirtsek de tüm bu çabaları hayvan haklarını kapsayan bir çerçevede ele alırsak bu konuda yükselen bir hassasiyetin oldukça dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz. Kendini etik vegan ya da antitürücü olarak niteleyen bireylerin ve hayvan hakları kuruluşlarının sayısı da her gün artmaktadır.

Etik veganlık anlamında bireysel ve dijital aktivist inisiyatiflerin öne çıktığının altını çizmek gerekir. Dijital ortamda yaptığımız araştırma sonucu kolektif anlamda işleyen tespit edebildiğimiz dijital aktivizm örneklerinin dağılımı aşağıdaki gibi oldu.

Türkçe Facebook Grupları:

- Veganlar Arası İş Paylaşımı;
- Veganistanbul;
- Vegan Bakım;
- Vegan Market;
- Gezen Vegan;
- Çalışan Vegan.

Web sayfaları:

- tvd.org.tr;
- veganlik.org;
- abolisyonistveganhareket.org;
- www.veganoluyorum.com;
- www.veganizma.com;
- vegandunyasi.wordpress.com;
- www.onlyplanetb.com;
- yeryuzuneozgurluk.wordpress.com
- www.etiksecimler.com/.

Bloglar:

- <https://hayvanozgurlugukutuphanesi.com/>
- <https://ankaradaveganlik.weebly.com/>
- <https://veganlik.wordpress.com/2017/03/10/vegan-olmanin-zorluklari/>
- <https://blog.veganoluyorum.com/>
- <https://gronveganlife.wordpress.com/>
- <https://vegivitality.com/>
- <https://vegandiyetisyen.com/blog/>
- <https://veganlik.wordpress.com/category/veganlik/>
- <http://vegancaseyler.com/>

Sadece Instagram üzerinde yaptığımız araştırma bile bize 600'ün üzerinde bireysel Türkçe Instagram hesabının etik veganlık/ antitürücülük üzerine sistematik şekilde paylaşımlarda bulunduğunu gösterdi. Burada çalışmamız odağında olmaması sebebiyle tek tek paylaşmasak da etik veganlıkla ilgili pek çok alışveriş web sitesinin, çeşitli sosyal medya mecralarında çok sayıda hesabın ve konuyla ilgili Ekşi Sözlük'te¹⁴¹ açılan pek çok başlığın bulunduğunu belirtmenin yararlı olabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca Işıl Karaelmas ve Melike Dirikoç tarafından hazırlanan Türlerin Yaşam Hakkı adında bir radyo programı da Açık Radyo'da dinleyicilerle buluşmaktadır. Bu veriler hayvan meselesi etrafındaki tüm kafa karışıklığıyla birlikte konuyu evrensel değerler ve adalet bağlamında ele aldığı söylenebilecek antitürücülük etrafında bir bilinçlenme hareketinin giderek hızlandığını bize göstermektedir.

¹⁴¹ Ekşi Sözlük, "Veganlık", <https://eksisozluk.com/veganizm--1604402?nr=true&rf=vegan1%c4%b1k> [19.10.2020].

Sonuç olarak çeşitli alanlarda hayvanın nasıl algılandığına bakarken amacımız bu alanların her birinde hayvanı olduğu gerçeklik çerçevesi içinde görememe ve ona yönelik bütüncül bir bakış gerçekleştiremediğimizi tespit etmektir. Bu parçalı bakışın konumunu -ister bilimsel araştırmalar, ister hukuk, isterse hayvan hakları açısından bakalım- istikrarlı şekilde koruduğunu görürüz.

3.4.5. Kobay Doğulmaz Kobay Olunur

Wageningen Üniversitesi'nde hayvanların politik eylemleri üzerine çalışmalarını yürüten Eva Meijer “(...) insan olarak ne yaparsak yapalım insani bir bakışa sahibiz. Boşluktaki bir görüş açısından her şeyi gözlemleyebildiğimiz tarafsız bir gerçekliğe erişimimiz yok” demişti¹⁴². Çalışmamızın başında belirttiğimiz gibi insan anlamak için yorumlar, bölümlere ayırır, sınıflandırır, adlandırır. Bunları pek çok değişik şekilde yapmak da mümkündür, çünkü bu sınıflandırmalar ve bölümlenmeler doğaya içkin değildir; insanın dünya yorumunun bir sonucudur; yaşamın insan tarafından yapılan çevirisidir. Cronin insan ve canlı yaşam arasında çeviri bağlamında inşa edilen ilişkiselliği şöyle ifade eder¹⁴³:

“(...) insan / insan-olmayan arasındaki bağlantılılık ile ilgili bir hikâyeye karşı karşıyayız. İnsan, insan olmayan ötekinin yokluğunda düşünülemez. Bu bağlantılılık her halükarda çeviri pratiği temellidir. Dünyamızı anladığımızı ve üstünde yaşamakta olan varlıklara erişimimiz olduğunu iddia ediyoruz. Bu varlıklar ilettikleri bilgiyi bir dile çevirebilme kapasitemiz yoluyla dünyayı oluşturan ve onun üzerinde yaşam süren varlıklardır. Yaşamı anlamamızı sağlayan bu dil matematiğin, kozmik fiziğin, moleküler kimyanın ya da deniz biyolojisinin dili olabilir”.

Anlamadığımızı fakat anlamak istediğimizi kendi dilimize çeviririz. Yaşadığımız hayat ve kültür bu çevirinin sonuçları üstüne kurulmuştur. Hem bireysel hem de kolektif düzeyde dünyayı yorumlar, onun çevirisini yapar ve buna göre onu yeniden yaratırız. Örneğin Cronin'in belirttiği gibi (Morin'in daha önce bahsettiğimiz hayatı dil ile ve dilde yeniden yaratmak sözlerini de hatırlayabiliriz) kullandığımız özne-fiil-nesne kalıbı bile dünyayı nasıl bir egemen ve boyun eğen hiyerarşisinde yeniden ve yeniden yarattığımıza bir örnektir¹⁴⁴.

Bu bakışla hayvan meselesini düşündüğümüzde hayvana atfettiğimiz rolün giderek daha fazla insan tarafından sorgulandığı söylenebilir. Bununla birlikte bu bilinçlenme sürecinin henüz büyük dönüşümler yaratmadığı da açıktır. Bu yargının oluşmasında

¹⁴² Eva Meijer, **Hayvanlar Konuşa Konuşa: Hayvan Dilleri Üzerine Yeni Bir Tez**, çev. Gül Özlen (İstanbul: Kaplumbaa Yayınları 2019).

¹⁴³ Michael Cronin, **age**, 70.

¹⁴⁴ **age**, 70-71.

problemin oldukça büyük ve çetrefilli oluşunun atılan ciddi adımların bile ideale yaklaşmakta yetersiz kalmasına neden olduğu gerçeği de etkilidir. Hayvanın durumunu rakamlarla ele aldığımızda bu daha iyi anlaşılacaktır. Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün verilerine göre saniyede 2000 hayvan öldürülmektedir. Bu yılda yaklaşık olarak 65 milyar hayvanın et endüstrisi için öldürüldüğünü gösterir. Balıklar ve kuşlar da bu hesaba dâhil edildiğinde yılda tahminen 150 milyar hayvanın hayatını kaybettiği sonucuna ulaşılır. Bir yılda yalnızca 56 milyon hayvan kürkleri için öldürülür. Bunlardan %5'i tüm yaşamlarını 60 cm ve 1 metre arasında değişen kafeslerde geçirir. Yaşadıkları stres dolayısıyla çoğu kendi kendilerine zarar verir. Hayvanların bir kısmı ise avlanarak insanlar tarafından öldürülür. Kullanılan avlama yöntemleriye korkunç olarak nitelenebilir çünkü çoğu düzenek hayvanı hemen öldürmez, hayvan genellikle yavaş yavaş boğularak ölür. Bu tuzaklar kimi zaman da evcil hayvanları ya da nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan hayvanları da *yanlılıkla* avlar. Hayvanlar ekonomik çıkar amacıyla yasal olarak kullanılmalarının dışında bir de zaman zaman ayıp kapsamında zaman zaman da suç kapsamında görülen insan şiddetine maruz kalırlar. Bu şiddet sokak hayvanları ya da evcil hayvanlar söz konusu olduğunda gündemde belki yer bulabilir.

Hayvanları evcilleştirdiğimiz günden bugüne hayvana dair algımızı düşünelim. Hayvanın koşullarının ve toplumsal rolünün zamanın ve mekânın oluşturucularına göre şaşırtıcı şekilde değişkenlik gösterdiğini görürüz. Bu oluşturucular yani inançlar, felsefe, bilim ve sanatlar, ekonomik, teknik, toplumsal yenilikler hayvan insan ilişkisini yeniden ve yeniden tanımlamaya zemin hazırlamıştır. Böylelikle denilebilir ki hayvanın rolünü belirleyen insandır. İnsanın dünya vizyonu her değiştiğinde bu rol ve tanım da değişmiştir. Bu değişiklik kimi zaman kronolojik kimi zaman mekânsal, kimi zamansa bağlamsal bir düzlem izlemiştir.

Bizi çevreleyen dünyayı anlamak için giriştiğimiz sınıflandırma ve tanımlama çabası insan filtresinden geçmiş bir dünya yorumu ortaya çıkarır. İnsan kendi ilişki türlerini, kendi özelliklerini ve var oluş şeklini yorumladığı yaşama dayatmaktadır. Bu alışkanlığımızın en büyük mağduru inşa ettiğimiz dünya algısına sıkışmış olan hayvandır; bu mağduriyet ona biçilen roldür. Av hayvanı, denek hayvanı, sokak hayvanı gibi tanımlamalar dünya yorumumuzu hayvanlara nasıl dayattığımızı gösterir. Bir hayvan dünyaya hayvan olarak gelir, onu deney hayvanı olarak gören bizim çarpık bakışımızdır. Dolayısıyla hayvana yönelik bugünkü normlara uyan

tutumumuzun yarın nasıl değerdendirileceğini bilemeyiz fakat bu rol ve tutumu şekillendirme gücüne sahibiz. Onlara dair hakikatimizi ve anlamlandırma olanaklarımızı nesnel verileri temel alarak oluşturmakla işe başlayabiliriz. Ancak bu yolla hayvan meselesi etrafında üretilen cehaletten ve onunla özdeş gördüğümüz örtüşen tahakkümlerden özgürleşebiliriz.

Hiçbir hayvan sahipsiz hayvan, ev ve süs hayvanı, deney hayvanı, kesim hayvanı gibi etiketlerle dünyaya gelmez. Bizim ona yönelik bakışımız, ona dayattığımız dünya onu bu olmaya zorlar.

4. ANTROPOSEN ÇAĞINDA MÜDAHİL ÇEVİRİ

4.1. Türcülüğe Dair Farkındalık

Günümüzde gerek bilimsel gelişmelerin hayvanların bilinç sahibi canlılar olduğunu doğrulaması, gerekse beklenen çevresel yıkımı önleme kaygısı nedeniyle ekolojik anlamda bir bilinçlenme sürecine girildiği gözleniyor. Gerçekten de son 50 yılda felsefe, tarih, ekonomi, antropoloji, edebiyat ve hukuk gibi alanlarda yapılan ve insan-hayvan ilişkilerini konu alan çalışma sayısının tek haneli rakamlardan binlere ulaştığı görülmektedir. Biz de çalışmamız kapsamında yaptığımız taramada “insan-hayvan ilişkisi” anahtar kelimesiyle bu konuda yapılan Türkçe tez sayısına ulaşmak istedik. Bununla birlikte bu konuda gerçekleştirilmiş bir tez çalışmasına ulaşamadık. Makale olaraksa felsefe, antrozooloji, hayvan sağlığı, psikoloji, ilahiyat ve turizm alanlarında yapılmış toplam 49 çalışmaya ulaşabildik¹⁴⁵. Bunlar dışında Yök Tez Merkezi üzerinden yaptığımız araştırmada “anti-türcülük”, “türcülük”, “veganlık”, “vejetaryenlik”, “vegan” ve “vejetaryen” anahtar kelimeleriyle hayvanlara yönelik etik bir bakış çerçevesinde gerçekleştirilmiş çalışmalar olup olmadığını öğrenmek istedik. Taptığımız araştırmaya göre şöyle bir tablo oluşturduk.

Tablo 2: Konuyla İlgili Tez Çalışmaları

Anahtar Kelime	Gerçekleştirilen Çalışma Sayısı	Öğrenim Derecesi	Çalışma Alanı
Antitürcülük	1	Yüksek lisans	Sosyoloji
Türcülük	4	Yüksek lisans	Batı Dilleri ve Edebiyatı, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji
Veganlık	0		
Vejetaryenlik	2	Yüksek lisans, Doktora	İngiliz Dili ve Edebiyatı, Antropoloji

¹⁴⁵ “İnsan hayvan ilişkisi”, https://scholar.google.com/scholar?start=0&q=%22insan-hayvan+ili%C5%9Fkisi%22&hl=fr&as_sdt=0,5 [19.08.2020].

Vejetaryen	9	Yüksek lisans: 6 Doktora: 2 Tıpta Uzmanlık: 1	Beslenme ve Diyetetik, Psikoloji, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Ekonomi, Sosyoloji, Aile Hekimliği, Ziraat
Vegan	6	Yüksek lisans: 4 Doktora:1 Tıpta Uzmanlık:1	Diyetetik, İletişim Bilimleri, Sosyoloji, Antropoloji, Turizm

“Ulusal Tez Merkezi”, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> [19.08.2020].

Görüldüğü gibi, hayvan meselesinin çok yönlülüğü ülkemizde yapılan akademik çalışmalarda da birbirinden oldukça farklı alanlarda bu konuyla ilgili çalışmalar yapılması sonucunu doğurmuştur. En eski tarihli çalışmanın 2014 yılında yapıldığını da belirtmek gerekir. Bu veriler bize konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma olduğuna dair bir fikir verse de hayvanlara yönelik etik-empatik bakışın beslenme ve tüketim alışkanlıklarına yansımaları oldukça hızlı şekilde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yankı uyandırmaktadır. Peki, Cronin’in Antroposen Çağı çerçevesinde işaret ettiği sorumluluklar bağlamında, baskı ve sindirme kültürü ile semiren ortak tahakkümlerin gölgesinde ve cehaletin kültürel üretimiyle durumun olduğu haliyle muhafaza edilmesi istenirken bir bilimsel çalışma alanı olarak çeviri ne yapabilir?

4.2. Çeviri ve Hayvanlar

Yaşanan anlam krizi çerçevesinde etik-empatik bakışımızı hayvanları da kapsayacak şekilde yeniden kurgulama gerekliliğinde cehaletbilim ve antitürçülükle işbirliği yapacak bir çeviri mümkün müdür? Bundan kayıp göndergeleştirme ve cehaletin kültürel üretimi süreçlerini geriye döndürecek bir çeviri anlayışını kastediyoruz.

Şüphesiz ki hayvan meselesi ekseninde gerçekleşecek bir çeviri Morin’in bahsettiği gibi disiplinlerarası hatta disiplinlerin ötesine geçen bir bakış açısından yararlanmalıdır. Cronin Antroposen Çağı’nda çeviriyi ele aldığı çalışmasında ekoçeviriyi “İnsani nedenlerle gerçekleşen çevresel değişimden kaynaklanan çetin zorlukları bilinçli bir şekilde ele alan her tür düşünce ve çeviri eylemi” olarak

tanımlamıştı¹⁴⁶. Bu durumda yabancı dilde yayınlanan ekoloji ile ilgili bir raporu çevirmek doğal olarak bir ekoçeviri ürünü olarak görülecektir. Ne var ki Cronin çevirinin ufkunu olabildiğince genişletir ve Antroposen Çağı'nda çeviribilimin katkı sunabileceği üç önemli alanı işaret eder: Hayvan Öznenin İyileştirilmesi, Farklılıkları Anlamak, Türlerarası Aracılık.

Biz de Adams'ın teorisinin ısrarla altını çizdiği bağlantıları yeniden kurma ve onları fark etme işlevini ve Proctor'ın cehaletbilimin bir diğer tanımı olarak önerdiği unutturulmuş ve kayıp olanın bilgisini hatırlama amacını Morin'in bütünlüklü bilginin hayatiliğini dile getiren bakışı ile ekoçeviri bağlamında özdeşleştirdik. Saha çalışmamızda da ekoçeviriye gerçekleştirmek üzere cehalet ve tahakküm üreten toplumsal ve dilsel mekanizmaları ve bunlara yaklaşımları Cronin'in bahsettiği çevirinin katkı sunabileceği üç alanı göz önünde bulundurarak irdeledik.

4.2.1. Dillerarası Çeviri

Hayvan konusunu antitürcü bir bakışla ele alan, bu felsefenin temelini oluşturan ve okuyucuyla ilk olarak farklı dillerde buluşan pek çok önemli temel eser bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden bazıları olarak niteleyebileceğimiz Carol J. Adams, *Etin Cinsel Politikası*; Jeffrey Moussaieff Masson, *Tabağındaki Yüz*, Gary L. Francione ve Anna Charlton tarafından kaleme alınmış *İnsan Neden Vegan Olur*; Jonathan Safran Foer, *Hayvan Yemek* ve antitürcülüğün temeli sayılabilecek başka pek çok kitap (Gary L. Francione, Tom Regan ve Peter Singer'ın kitapları) dilimize çevrilmiştir. Bunun dışında hayvan davranışları üzerine çalışan araştırmacıların da çalışmalarının bir kısmı popüler bilim kapsamında yine Türkçeleştirilmiştir. France de Waal, Eva Meijer gibi araştırmacıların kitapları ve bu çalışmanın kaynakçasında yer alan pek çok eser buna örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki büyük bir kitapçıya gittiğimizde bile hayvanlarla ilgili çalışmalara ve eserlere ayrılmış özel bir bölüm bulmak hala mümkün değil. Yine de bu alanda zayıf olan Türkçe literatürün her geçen gün zenginleşmekte olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili çeviri eserlere Türkçede yazılmış olanlar da yavaş yavaş eklenmektedir. Bu konuda yazılan ilk kitap *Veganizm: ahlakı, siyaseti ve mücadelesi* adlı Zülal Kalkandelen ve Can Başkent'e ait eserdir ve 2013 yılında basılmıştır. Etik veganlığı sağlık açısından ele alan Doktor Murat

¹⁴⁶ Michael Cronin, *age*, 2.

Kınıkoğlu'nun kitapları da takip eden yıllarda okuyucuyla buluşmuştur. Farklı açılardan etik veganlığı ele alan kitaplar da yavaş yavaş literatüre eklenmektedir. Veganlığı bir beslenme şekli olarak ele alan Türkçe yazılmış bazı kitapları antitürücü bir bakış açısını yansıtmadıkları için bu kapsamda değerlendirmedimizi belirtelim.

Çalışmamız boyunca referans kaynaklarının eksikliğinin sosyal medyadaki bilgi paylaşımlarıyla giderilmeye çalışıldığını gördük. Bu bilgi alışverişi vegan tariflerden evdeki böcekleri öldürmeksizin evden uzaklaştırma yöntemlerine, hangi besinlerin tüketilerek hangi vitamin ve minerallerin alınabileceğine uzanan bir paylaşım yelpazesinde gerçekleşir. Amaç etik veganların gündelik yaşamda karşılaşılabilecekleri problemleri kolaylıkla aşmalarını sağlamaktır. Buna ek olarak konunun felsefi yanına değinen ve hem tartışma ortamı yaratan hem de bilgilendirme işlevi gören web sayfaları, sosyal medya hesapları ve bloglar da bulunmaktadır. Bu tartışma platformlarının -zayıf külliyat hesaba katılacak olursa- kavramsal ve terimsel anlamda uzlaşımsal bir dilin yaratılması için tek aracı oldukları söylenebilir.

Bilgi paylaşımı sağlayan en dikkat çekici dijital platformlardan biri çalışmamız çerçevesinde bizim de görüşlerine başvurduğumuz ve Cem Çobanoğlu'nun moderatörlüğünü yaptığı "Hayvan Özgürlüğü Çevirileri" adlı blog sayfasıdır¹⁴⁷. Bu blog dünyada vegan aktivizmle ilgili yaşanan gelişmelere dair haberlerin çevirilerini takipçilerle paylaşmaktadır. Dillerarası çeviri bağlamında bilgi paylaşımı yaratması açısından çevirinin hayvanlar için yapabileceklerine en iyi örneklerden biridir. Çobanoğlu yaptığı çevirilerle gerçekleştirdiği bilgi paylaşımının yanı sıra konuya dair terimleri ve kavramları da Türkçeleştirmektedir.

Konunun felsefi, akademik ve toplumsal yönlerinin sağlıklı bir zeminde tartışılabilmesi için ortak bir terimce ve kavramlar bütününden yola çıkmanın daha doğru olacağı söylenebilir. Özellikle kavramların tutarlı bir çevirisinin yapılması konuyla ilgili tartışmaları daha verimli kılacak, ekoloji ve hayvan meselesi söz konusu olduğunda kaçınılmaz olan farklı çalışma alanlarının işbirliğini kolaylaştıracaktır. Aksi takdirde özellikle hissedebilirlik, duygulanım ve bilinçlilik gibi bazı özelliklerin kanunda yer alırken eksik ya da hatalı aktarımı uygulamada amaçlanandan farklı sonuçlar doğmasına neden olabilir. (Bkz. Hayvan Refahı kavramının eğilip bükülmesi ve içinin boşaltılması.)

¹⁴⁷ Hayvan Özgürlüğü Kütüphanesi, <https://hayvanozgurlugukutuphanesi.com/> [15.09.2020].

Biz de hayvan meselesi etrafında üretilen cehalet ve tahakküme karşı çevirinin rolünü düşünürken dillerarası bağlamda kavramların dilimize nasıl aktarıldığı ya da aktarılmadığı üzerinde durduk.

Bu kavramlardan ilki “türcülük” oldu. Türcülük kavramının hayvan haklarıyla ilgili pek çok web sayfasında açıklandığını görüyoruz. Ayrıca bu konuda Türkçe bir Vikipedi sayfası da bulunmakta¹⁴⁸. Ne var ki Türcü kelimesinin TDK’da yer bulamadığını görüyoruz. Bunun dışında Google arama motorunda türcülükle ilgili her hangi bir konuda yapılan aramalarda türcü kelimesi bir yazım yanlışı olarak kabul edilerek asıl yazmak istediğimizin “türkü” olup olmadığı sorulmakta. Arama motoruna “dilimizdeki türcü ifadeler” yazıldığında ilk 100 sonuçtan sadece üçünün gerçekten türcülükle ilgili olduğu görülmekte¹⁴⁹. Buna karşın sosyal medyada türcülük etiketiyle yapılan pek çok paylaşım bulunmakta. Gördüğümüz gibi türcülük sadece dilimize değil Türkçe düşün dünyasına da yeni yeni girmektedir. Ne var ki sosyal medya kullanıcıları uluslararası dolaşıma girmiş olan bu kavramı daha yakından tanımaktadır.

Peşine düştüğümüz diğer kavramlarsa “veganlık” ve “vegan” sözcükleri oldu. TDK’nın bu sözcükleri de sözlüğüne eklememiş olduğunu gördük. TDK’da yer alan tek sözcüğün “vejetaryenlik” olduğu görüldü. Bununla birlikte araştırmamız sonucunda TDK’nın 2018 yılında veganlık sözcüğünü sözlüğe dâhil ettiğini, Türkçesi için “vejanizm” sözcüğünü önerdiğini öğrendik. “Vejanizm” şu şekilde tanımlanmıştır: “et, süt, yumurta, bal gibi tüm hayvansal kökenli gıdaların; deri, yün, tüy, inci, mercan ve sünger gibi her türlü hayvan maddesinin ve hatta hayvanlar üzerinde denemeler yapılarak üretilmiş tüm ürünlerin tüketimine ve kullanımına karşı olan görüş, katı vejetaryenizm”. Fakat şu anda bu sözcüğe TDK web sitesinden ulaşmak mümkün değil. Bu anlamda kullanımının kabul görmediği düşünülebilir.

Fransızcada hayvansal kökenli ürünleri tercih etmemenin safhalarını ifade etmeye yarayan ve sıkça kullanılan üç tanım bulunur. Bunlar “végétarien”, végétalien” ve

¹⁴⁸ Türcülük, Vikipedi,

[https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk#:~:text=T%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk%2C%20k%C4%B1saca%2C%20canl%C4%B1%20bireylere%20sadece,da%20ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1%20u%C4%9Frat%C4%B1lmas%C4%B1%E2%80%9D%20C5%9Feklinde%20tan%C4%B1mlamaktad%C4%B1r. \[05.09.2020\].](https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk#:~:text=T%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk%2C%20k%C4%B1saca%2C%20canl%C4%B1%20bireylere%20sadece,da%20ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1%20u%C4%9Frat%C4%B1lmas%C4%B1%E2%80%9D%20C5%9Feklinde%20tan%C4%B1mlamaktad%C4%B1r.)

¹⁴⁹ “Dilimizdeki Türcü İfadeler”,

[https://www.google.com/search?q=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk+ifadeler&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&oeq=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk+ifadeler&aqs=chrome.0.69i59j69i60l2.4321j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 \[22.08.2020\].](https://www.google.com/search?q=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk+ifadeler&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&oeq=dilimizdeki+t%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk+ifadeler&aqs=chrome.0.69i59j69i60l2.4321j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8)

“végan” sözcükleridir. “Végétarien” Türkçede kendine yer bulmuş ve aynı anlamıyla dilimize geçmiştir: vejetaryen, et yemeyen kimse. “Végétalien” ise beslenme listesinde hiçbir hayvansal ürün bulunmayan kimseye verilen addır. Bu sözcüğün dilimize çevrilmediği görülür. “Végétalien” “bitki temelli beslenme” olarak düşünülebilse de aslında bitki temelli beslenme İngilizcede bulunan “plant based diet” (Fr. alimentation à base de plantes) ifadesinin Türkçeleştirilmesidir ve söz konusu olan daha fazla bitkisel gıda tüketmektir. Bu tür bir beslenme hayvansal kökenli gıdayı nadiren de olsa içerebilir. Bir “végétalien” et yememekle birlikte hiçbir hayvansal kökenli ürünü beslenme amacıyla tüketmez. “Végan” ise gıda, kozmetik, giyim gibi ihtiyaçlarının hiçbirini hayvansal ürünlerle karşılamayan kimseye denir ve Türkçeye “vegan” olarak çevrilmiştir. Bu kimsenin antitürücü olduğu da söylenebilir. Türkçe’de gündelik kullanımda sadece “vegan” ve “vejetaryen” sözcükleri dolaşımdadır ve “vegan” kelimesi anlam karmaşası nedeniyle bir beslenme şekli gibi de görülebilir.

Konuyla ilgili bazı sözcük ve kavramların dilimize Türkçeleşmeden geçtiğini fark ettik. Örneğin “cruelty-free” teriminin dilimize ödünç terim olarak geçtiği görülmektedir. Bu da konuyla ilgili bilgi kirliliğinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır. Zihinlerde bu ifadenin ne anlama geldiğiyle ilgili bir fikir vermesi açısından ekşi sözlükte “cruelty-free” tanımı için yapılmış şu yorumu paylaşmak isteriz: “(...) uygun şartlarda, uygun ürünlerle (mesela hayvanlardan elde edilen hammadde kullanılmadan) üretilmiş ürünlerin üzerinde bu ibare yer alıyor”¹⁵⁰. Biz “cruelty free” için “eziyetsiz ürün” ifadesinin tercih edilebileceğini düşünüyoruz. Eziyetsiz ürünler sanılanın aksine tüketim nesnesinin hayvansal ürün içermediğini garanti etmez. Burada sözü geçen eziyet hayvan deneylerinden kaynaklanan eziyettir. Dolayısıyla hayvanlar üzerinde test edilmemiş bir ürünü işaret eder. Ne var ki bu ürün hayvansal kökenli bir madde içerebilir.

Dilimize yapılan çevirilerde çok başarılı şekilde kabul görenler de vardır. Bunlara örnek olarak “accidently vegan” teriminin dilimize “kazara vegan” olarak çevrilmesini gösterebiliriz. Yaptığımız araştırmada bu ifadenin mucidini bulamasak da internet ortamında ilk defa 2014 yılında kullanıldığını görüyoruz¹⁵¹. Bu

¹⁵⁰ “Cruelty free”, <https://eksisozluk.com/cruelty-free--1039681> [20.08.2020].

¹⁵¹ “Kazara vegan”,

https://www.google.com/search?q=kazara+vegan&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&biw=1280&bih=648&sxsrf=ALeKk02OGj-

kullanımın oldukça benimsendiği, vegan gruplarda gündelik hayatta sıklıkla kullanıldığı söylenebilir.

Üzerinde durmak istediğimiz üç önemli ifade bulunmaktadır. Genel olarak Fransızca ve Türkçe kaynakları takip ettiğimiz bu çalışmamız boyunca gerekli olan yerlerde “cause animale” ifadesini hayvan meselesi, “condition animale” ifadesini ise “hayvanın yaşam koşulları” olarak çevirdik. Bunun dışında Fransızcada “animaux non-humains” tanımlaması için “insan dışı hayvanlar” ifadesinin kullanılabilirliğini gördük. Biz çalışmamızda bağlantılılığın altını çizme fikrini benimsediğimiz için olabildiğince farklılıklara değil ortaklıklara dayalı bir dil kullanımı benimsemeye çalıştık. Bu nedenle de “insan olmayan hayvanlar” ifadesini tercih ettik.

Hayvan hakları açısından yaşanan gelişmeler hayvanda üç temel özelliğin kabulüyle yaşanmıştır; bilimlerin de bu üç özellik üzerine çalıştığından bahsetmiştik. Bunlar sırasıyla Fransızca olarak “sensibilité”, “émotion” ve “conscience” olarak sayabileceğimiz kavramlardır. Bu sıralama hayvanın birey olarak tanınması açısından bu önem sıralamasını takip eder: his/duyum, duygu ve bilinç. Hayvanlar ilk olarak duyarlı canlılar olarak tanımlanmıştır. Ne var ki hayvanların bazı yasalar tarafından duyarlı canlılar olarak tanınmaları duygu ve bilinç sahibi olduklarının kabulünü getirmemiştir. Duyguların kanıtlanmasıyla bilincin tartışılmasını önlememiştir. (Bu nedenle hayvanlara nasıl davranacağımız konusunda farklı görüşler belirtenler hala hayvanlarda bilincin varlığı konusunda şüphelerini dile getirirler. Bilimsel verilerin güvenilirliği açısından ve bu araştırmaları yapan bilim dallarının saygınlığı açısından tartışmalar yapılmalıdır. Üzerinde düşünülmesi gerekirse bu tartışmanın sürdüğü uzun yıllar boyunca milyarlarca canlıyı ilgilendiren ve onlar için hayati önem taşıyan bir konuda acil önlemler alınması gerekliliğinin bir tarafa atılmasıdır.)

Hayvanlar için kullanılan sıfatlardan “sensibilité” duyarlılık yani bir organizmanın dış ya da iç uyaranlara karşı tepki verme yeteneği olarak açıklanabilir¹⁵². Bu kavram hayvan meselesinin merkezinde yer alır. Çünkü kabulü hayvanlarda duygu ve bilinç araştırmalarını mümkün kılmıştır. Bilinç ve duygularla ilgili kesin bir fikir vermez

tbO9230oRJyISWpa_SxNVHw%3A1598700398886&source=Int&tbs=cd%3A1%2Ccd_min%3A1%2F1%2F2000%2Ccd_max%3A12%2F31%2F2020&tbm=[16.08.2020].

¹⁵² “Sensibilité”, Larousse,

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/sensibilit%20c3%a9/72107?q=sensibilite#71304> [29.08.2020].

fakat hayvanın dış ve iç uyaranlara tepki verme kapasitesini ortaya koyarak onu nesnelere dünyasından ayrı bir yere koyar.

Bugün, yapılan çalışmalar sayesinde hayvanların duygulara sahip olduğunu ve bir duygusal dünyalarının bulunduğunu biliyoruz. Bu da bizi diğer önemli kavrama yönlendirir: hayvanlarda duygu olgusunun varlığı. Hayvanlarda öfke, neşe, korku, keder gibi basit duyguların ya da şefkat, kıskançlık ve pişmanlık gibi daha karmaşık olanların varlığı kanıtlanmıştır. Biz bu anlamda üretilen metinlerde hayvanlardan “duygusal varlıklar” ve “duygulu varlıklar” olarak bahsedildiğini gözlemledik.

Hayvanların bireyliğini tanıma yönündeki diğer önemli kavramsa “conscience” yani bilinç kavramıdır. Bu durumu nitelendirmek için de zaman zaman “bilinçli canlılar” zaman zaman da “bilinç sahibi canlılar” ifadelerinin kullanıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda denilebilir ki hayvanların birey olarak tanınmasını savunan Türkçe metinlerde ve hukuki temelli girişimlerde hayvanların nesnelere farklı olduklarını ifade etmek üzere kullanılacak olan bazı sıfatların seçimi oldukça önem taşımaktadır. Çünkü seçilen sıfatlar dikey hiyerarşi ile düşünmeye alışık zihinlerimizde hayvanı nereye konumlandıracağımızı belirler. Duyarlı bir canlı ve bilinç sahibi bir canlı arasında etik sınırlara dâhil etme anlamında bir sınır çizilebilir ve örneğin sadece duygu sahibi olduklarına vurgu yapan bir kavram “hayvan refahı” kavramına benzer bir şekilde Truva Atı’na dönüşebilir.

Hayvanın statüsünü bu kavramsal karmaşadan kurtarmak üzere ortaya atılan ve üzerinde durduğumuz başka bir sıfat bulunmaktadır. İngilizcede sıkça kullanılmaktayken hayvan hakları bağlamında Fransızca gibi çeşitli dillere de geçen “sentience” kavramı hayvanın hem hissedeni, hem duyguları olan hem de bilinç sahibi bir varlık olarak alımlanmasını sağlamaktadır. Hayvanlara dair yürütülen bilimsel çalışmalar artık hayvanı “sentient” sıfatı ile tanımlama aşamasına gelmiştir çünkü “sentience” duyarlılık, duygular ve bilinç gibi farklı aşamaları kapsar niteliktedir. Latincedeki “sentiens” sözcüğünden türemiş olan bu sözcük duyular yoluyla anlaşılabilen demektir. Kendine ve çevresinde olup biteni öznel olarak algılayabilmeyi, yaşam deneyimlerine sahip olabilmeyi kasteder¹⁵³.

Çalışmamızda hayvanların şu sıfatlarla nitelendiklerini gördük: “hisli”, “hassas”, “hisseden”, “duyum sahibi”, “duyarlı” vb. Fakat bu kavramların hangisinin

¹⁵³ Free Dictionary, “Sentient”, <https://www.thefreedictionary.com/sentient> [10.10.2020].

duyarlılık, hangisinin duygular hangisinin bilinç için kullanıldığıysa net değildir. Kimi zaman yabancı dillere aşına olanlar tarafından “sentient” anlamında kullanıldıkları da tahmin edilebilir.

Guillaume’a göre “sentient” sözcüğü tanımı çok geniş bir yelpazeyi ifade eder ve en az beş duygusal seviye içerir. “Sentient” sıfatı başkalarının eylemlerini kendisiyle ve başkalarıyla ilişkili olarak değerlendirebilen; eylemlerini ve bunların sonuçlarını hatırlayan; riskleri ve faydaları değerlendirebilen; hisleri olan; değişen derecede bilince sahip olan varlıklara özgüdür¹⁵⁴. Guillaume “sentience” sözcüğünün Fransa’da bir süre duyarlılık anlamına gelen “sensibilité” sözcüğüne karşılık olarak kullanıldığını fakat bu sözcüğün duyarlılık anlamına gelmediğinin anlaşılmasının çok önemli olduğunu söylüyor. Aynı eğilim dilimizde de bulunmaktadır.

Cem Çobanoğlu’yla görüşmemizde kendisi “sentient” sıfatını “his ve duyguları olan canlılar” şeklinde kullandığını belirtti. Biz de bu tanımın yukarıda bahsettiğimiz diğer kullanımlara göre anlamı daha iyi karşıladığını düşünüyoruz. Dolayısıyla çalışmamızın devamında da “sentient” ifadesini “his ve duyguları olan” ile karşıladık.

Bu noktada duyarlılık ve his sahibi olma ve bilinçliliği bir arada toplayabilecek yani “sentience” anlamını karşılayacak sözcüğün uzlaşımsal olarak kararlaştırılmasının ve ısrarla kullanılmasının önemini belirtmek isteriz. Bu gereklilik terimsel ve kavramsal bir bütünce oluşturma açısından da aynı derecede mevcuttur. Hayvanlarda duyarlılığın kabulü yasalarda ve uzlaşımsal metinlerde hayvan refahı olarak somutlaşmıştır. Politik doğruculuk için olsa bile hayvan refahı ilkelerinin itirazsız kabul gördüğü söylenebilir (Takip edilmese de!). Hayvanın bilişsel ve duygusal kapasitesiyle ilgili bilimsel verilere sahip olduğumuza göre bunu ifade edecek kavramın dilimizde de yer bulması gerekir. Böylelikle en azından söylemsel anlamda sonrasında hayatlarımızda somutlaşacak bir değişim mümkün olacaktır.

Yaşanacak dönüşümler dilde ifade bulduklarına göre “sentience” da dilimize anlaşılır şekilde çevrilmeli, toplumsal düzenlemelerimizde, uzlaşma metinlerimizde kıstas bu son bilimsel veriler ışığında diğer dillerde somutlaşmış kavramlar olmalıdır.

¹⁵⁴ Astrid Guillaume, “Les animaux, ces êtres doués de sentience”, <https://theconversation.com/les-animaux-ces-etres-doues-de-sentience-82777> [29.08.2020].

Bahsettiklerimiz dışında hayvan meselesi etrafında giderek zenginleşen bir sözcük haznesi, terim ve kavramlar bütünü bulunmaktadır. France de Waal'ın ortaya attığı “anthropodéni” (“Anthropodéni” hayvanlardaki duygusal ve bilişsel kapasitenin insan tarafından inkârı anlamında kullanılır. Etoloji alanında çalışan saygın isimlerden olan Waal'ın çalışmaları ilk başlarda insanbiçimci olmakla eleştirilmişti. Daha sonra çalışmalarının saygınlığı kanıtlanınca bunun hayvanda olan bir davranışı insanbiçimci şekilde yorumlamak olmadığı anlaşıldı. Hayvanlarda etik davranışlar üzerine çalışan Waal de ortaya “insani inkâr” olarak çevirebileceğimiz bu kavramı attı), “végaphobia” (etik veganlara yönelik ayrımcı bakışı ifade eder) gibi pek çok örnek verilebilir.

Dilin düşüncelerimiz ve dünyaya bakışımızla ilgili önemli bir belirleyiciliği vardır. Kayıp gönderge görmezden gelerek de ortaya çıkabilir. Bu anlamda bu kavramların anlamlarının bilinerek sıkça kullanılması konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edecek ve dillerarası bağlamda gerçekleşen çeviri etkinlikleri hayvan meselesinin anlaşılmasına ve Antroposen Çağı'nda hayvanlara yönelik ortaya konması zorunlu olan etik-empatik bakışın gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bu amaçla dillerarası çeviri bağlamında atılacak en önemli adımlardan biri disiplinlerarası çalışmalar gerçekleştirerek ve çalışma grupları oluşturarak burada kısıtlı örneklerini tartışabildiğimiz tüm kavramlar ve terimler konusunda açık ve net, tanımlı ve kaynakları belirtilen bir bütüncü oluşturulmasıdır.

4.2.2. Diliçi Çeviri

Carol J. Adams dili nasıl kullandığımızın önemine dair şöyle yazmıştı:

“Dil güçlü bir araçtır. Seçtiğimiz kelimeler bir şeyleri adlandırmak ya da tarif etmekten fazlasını yaparlar; statü ve değer atfederler. Dolayısıyla insan olmayan hayvanlardan bahsederken seçtiğiniz ifadelerle dikkat edin; zira onlar hakkındaki önyargıları muhafaza eden ifadeler kullanıyor olabilirsiniz”¹⁵⁵.

Cehalet ve tahakküm dilden önce söylemde yaratılır. Protein eksikliği, acı çeken insanlara öncelik verme gerekliliği, vegan beslenmenin pahalı oluşu, hayvanların acı çekmediği, asıl problemin endüstriyel hayvancılık olduğu, bitkilerin de canlı olduğu

¹⁵⁵ Noreen Mola ve Blacker Ailesi, **Animals' Agenda**, c. 6, s. 8 (1986): 18'den aktaran Carol J. Adams, **Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram**, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013) 141.

gibi cümleler hayvana ait olanı almamaya karar vermiş insanların çevresinde bir toz bulutu gibi onları takip eder.

Biz de Adams'ın bahsettiği tercihlerin öneminin farkında olarak diliçi çeviriyi iki başlık altında inceledik. İlki türcü ifadeleri içeren, çoğunlukla farkında olmadan kullanılan dil yapıları oldu. Türcü ifadeler atasözlerinden, deyimlerden, sıfatlardan, argo yakıştırmalardan ya da bir sözcük takısının yarattığı anlamdan kaynaklanabilmektedir. Bu ifadelerin tespit edilip farklı şekilde söylenip söylenemeyeceğini, diğer bir deyişle antitürcü bir dile çevrilip çevrilemeyeceğini değerlendirmeye çalıştık. Bu süreç aynı zamanda cehaletin kültürel üretimi ve örtüşen tahakkümlerin yaratımı süreçlerinin tersine çevrilmesini ifade eder. Bu amaçla da diliçi çeviri bağlamında ele aldığımız türcü ifadelerle ilgili olarak çevirimiçi sözlükler üzerine çalıştık. Bunlar Kirpi Sözlük, Vegan Sözlük ve Türcü Sözlük oldu.

Çevirimiçi sözlükleri incelemeye geçmeden önce bir not düşmek istiyoruz. Çevirimiçi platformların çoğunda görüldüğü gibi etkileşime dayalı sözlükler olan Kirpi Sözlük'de ve Vegan Sözlük'de Türkçe karakter kullanımına dair eksiklik dikkat çekmektedir. Biz yapılan yorumu olabildiğince değiştirmeden aktarmak için yazım kurallarına uymasa da yorumu yazıldığı şekliyle çalışmamıza dâhil ettik.

Kirpi Sözlük¹⁵⁶ format itibariyle Ekşi Sözlük'ün antitürcü hali olarak düşünülebilir. Bu sözlük¹⁵⁷ hedefinin dili türcü ifadelerden arındırmak olduğunu net şekilde ifade etmektedir. Sadece türcü dilsel ifadeler üzerine yoğunlaşması nedeniyle, incelediğimiz diğer çevirimiçi sözlük olan Vegan Sözlük'ten ayrılmaktadır. Türkiye Vegan Derneği inisiyatifinde kurulmuş bir platform olma özelliği taşır. Dolayısıyla kullanıcı sözlüğün sosyal medya hesaplarına tıkladığında TVD'nin hesaplarına yönlendirilir. Yaptığımız çalışma sonucunda Kirpi Sözlük'ün isim tercihi konusunda resmi bir bilgilendirmeye erişemedik. Fakat sözlüğün eleştirel yapısı düşünüldüğünde saldırı anında kendini dikenler atarak savunan bu hayvanın neden tercih edildiği anlaşılabilir. Sözlüğün kurucusu olan Türkiye Vegan Derneği'nin resmi web sayfasında sözlükle ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Bu sayfada yer alan metinde dilin gerçeklik algımızı şekillendirici gücünün altı çizilmiş ve Kirpi Sözlük'ün hakkını savunamayan hayvanların hak etmedikleri aşağılayıcı

¹⁵⁶ Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/> [20.08.2020].

¹⁵⁷ Veriler 20.08.2020 tarihi itibariyle sistemden alınmıştır.

ifadelere yeni öneriler getirme amacı taşıdığı aktarılmıştır¹⁵⁸. Ayrıca sözlükten yer alacak ifadelerden oluşan bir kitap yayınlama niyetleri de ifade edilmiştir. Sözlüğün istatistiksel verileri paylaştığı bir bölümü de bulunmaktadır¹⁵⁹. Bu sayfaya göre sözlüğün üye sayısı 59, başlık sayısı 32, beğenilen entry sayısı 53, beğenilmeyen entry sayısı 0, takip edilen başlık sayısı 1, başlık okunma sayısı 21856'dır. En çok "entry" yazan üye : ebruaa'dır ve yazar sayısı 16 olarak belirtilmiştir. Sayfanın tasarımı itibariyle her yorumun başında "araştır" seçeneği mevcuttur ve bu seçenek kullanıcıyı türcü ifadeyle ilgili çevirimiçi ortamda yer alan bilgilere yönlendirir. Sözlükte hakkında başlık açılmış türcü ifadelerin büyük çoğunluğunun deyimler ve atasözlerinden seçilmiş olduğu söylenebilir. Bu sözlüğe üye olunarak türcü bir ifadeyi içeren yeni bir başlık önerilebilir ve daha önce açılmış olan bir başlığa antitürcü bir alternatif önerilebilir. Ayrıca bu başlıklara sadece yorum da yapılabilir. Başlıklar popülerlik sırasına göre ya da güncellik sırasına göre okunabilmektedir. TVD'nin sosyal medya hesaplarına olan ilgiyle karşılaştırdırca dönüşümü dilde yaratmaya çalışan bu sayfanın daha az ilgi gördüğü söylenebilir. Sözlükte yer alan başlıkları ve bunlara yapılan dikkat çekici önerileri bir tabloda topladık.

Tablo 3: Kirpi Sözlük ve Diliçi Çeviri Örnekleri

Türcü İfadeyi İçeren Başlık	Yorum Sayısı	Antitürcü İfade (İfadenin Yazarı Parantez İçinde Belirtilmiştir)
"bir taşla iki kuş vurmak"	9	"bir taşla iki şişe devirmek" "bir avokadoyla 2 puding yapmak (tam muz-avokado pudingi yapacaktım da :))"
"köpek giren eve melek girmez"	7	"kötek giren eve melek girmez."
"Kuşbaşı"	6	"zaten küçük olan hayvanın yine küçük olan uzuvlarından biri kadar, yanında da 'kesmek, doğramak' eylemlerini bulundurduğu için yine mide bulandırıcı, zorba ve zalimce çağrışımları bulunur."
"tavşan kanı (çay)"	6	"demli çay!" "çay gibi çay veya animalist'in dediği yakut (gibi) çay"
"kuş beyinli"	5	"boş beyinli" "akıl yoksunu"

¹⁵⁸ "Sözlük Hakkında", Kirpi Sözlük, <https://tvd.org.tr/2017/12/kirpi-sozluk-hakkinda/> [26.08.2020].

¹⁵⁹ "İstatistikler", Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/istatistikler.php> [20.08.2020].

“dananın kuyruğu kopacak”	5	“ipler kopacak” “pandora'nın kutusu açılacak” “büyük olaylar baş gösterecek”
“hayvanlık etmek”	5	“halt etmek” “insanlıktan çıkmak veya insan gibi davranmamak”
“köpeğe atsan yemez”	4	“aç versen yemez” (animalist) “toprağa gömsen kabul etmez” (ebruaa)
“aç ayı oynamaz”	4	“aç dayı oynamaz” (ebruaa) “boş bidon çabuk yuvarlanır” (ebruaa)
“öküz gibi bakmak”	4	“yapış yapış bakmak” (animalist)
“hayvan oğlu hayvan benzeri tüm ikilemeler”	4	“insan dölü” (ebruaa)
“kedi nankördür”	3	“İnsan bakankördür” (serodero) “kedi kişilik sahibidir, yalaka değildir, egosu şişkin insan bunu bi yerinden uydurmuştur.” (serodero)
“yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek”	3	“adım adım ilerlenmiş bir işi bitirmeye çok yaklaşmış olmak anlamındadır. (maalesef genel sanının aksine suda yüzme eylemini değil deri yüzme eylemini kast eder.)” (itirka)
“Tilkinin dönüp dolaşp geleceği yer, kürkçü dükkânıdır”	3	“her şey özüne döner” (admin) “fruteryanın dönüp dolaşğ gideceği yer semt pazarıdır :)” (mutlu vegan)
“geçmişe mazi yenmişe kuzu (demek)”	3	“geçmişe mazi yenmişe pazı (demek.)” (itirka)
“eşek sudan gelinceye kadar”	3	“manasız sozlerden biri daha! hayvanları böylesine mutena teşbihlerinize malzeme yapmamanız için ben de ayaküstü bir söz uydurayım: şubat 29 çekene dek” (ebruaa) “bu deyimın fiziksel şiddetin miktarını belirtmek dışında bir kullanım alanı yok sanırım; aynı anlamda alternatif oluşturmaya gerek yok, onun yerine farklı anlamda alternatif yapalım, mesela kediyi mırlatana kadar ya da köpeklerin kuyruklarını sallatana kadar” (mutluvegan)
“deveyi havuduyla yutmak (havut: semer)”	3	“karpuzu kabuğuyla yutmak” (ebruaa)

“köpek gibi geleceksin (aşağılama yolu)”	3	“tıpış tıpış geleceksin” (admin)
“Kurt gibi aç olmak”	2	“kurt gibi aç olmak” (veganslx2015)
“Eşek hoş laftan (doğrusu "hoşaf" değildir) ne anlar”	2	“bir konunun derinliğini ve doğrusunu öğrenmeye niyeti olmayana hiçbir çaba fayda etmez, bilgisiz kişi konunun derinliğini anlayamaz” (zzulald)
“attan inip eşeğe binmek”	2	“mercedes'ten inip tofaş'a binmek” (canolina)
“kurt kocayınca köpeğin maskarası olur”	2	“saygı değer biri yaşlandığında gençlerin diline düştüğü zamanları olur” (kumrumutlu)
“it dövüldüğü yere kaçar”	2	“iti dövmeye yeltenen ite kurban olsunur” (serodero)
“eşeğe altın semer vursalar eşek yine eşektir”	2	“zontaya smokin giydiren, zonta yine zontadır” (animalist)
“kulu köpeği olmak”	2	“paspası kilimi olmak” (itirka)
“tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır”	2	“hayır burada sorun ne?” (veganslx2015)
“her koyun kendi bacağından asılır”	2	“her üzüm kendi salkımında sallanır / salınır.” (itirka)
“hayvan herif! (aşağılama yolu)”	1	“insan herif! (daha aşağılayıcı)” (yağmuresendemir)
“atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler”	1	“ne münasebet!”(ebruaa)
“kürk hayvanı”	1	“hayvan” (ebruaa)
“yılan dilli (aşağılama yolu)”	1	“sivri dilli” (admin)
“et hayvanı”	1	“hayvan” (ebruaa)

Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/> [15.08.2020].

Kirpi Sözlük'te açılan başlıklar ve bu başlıklara yapılan yorumlar genel olarak dört eğilimi yansıtmaktadır. İlki açılan başlıkta yer alan türcü ifadenin nasıl başka şekilde ifade edilebileceğine dair yeni bir antitürcü ifadedir. “Yılandilli” deyimini yerine önerilen “sivri dilli” ifadesi buna gösterilebilecek örneklerdendir. Diğer eğilimse bir öneri yapmak yerine türcü ifadeyi eleştirmek üzere yazılan yorumdur. “Kuşbaşı” sözcüğüne yazılan yorum bu eğilime bir örnektir. Bu başlıklarda rastladığımız diğer yorum şekli ise sözlük üyesinin türcü dil kullanımına örnek olarak önerilen ifadeyi türcü bulmaması ve bunu belirtmesidir. “Kurt gibi aç olmak” deyimini için yorum yapan “veganslx2015” adlı kullanıcı başlığın altına türcü olduğu düşünülen ifadeyi

değiştirmeden yazmıştır. Türcü ifadelerin hayvanı aşağılayan bir anlama sahip oldukları düşünülürse kurt gibi aç olmanın olumsuz bir yanı olmaması nedeniyle bu tepki anlaşılabilir. Bu gibi interaktif katılımlar üyelerin birbirlerini de sorguladıklarını gösterir. Son olarak da türcü ifadeye bir öneri getirmeksizin onun anlamının yazıldığı görülür. “Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur” için yazılan yorumlardan biri “saygı değer biri yaşlandığında gençlerin diline düştüğü zamanları olur” şeklindedir¹⁶⁰. Herhangi bir başlığın altına yazılan yorumlar bu dört eğilimden ikisini de barındırabilir.

Diğer çevirimiçi sözlüklerde görülen mizahi dil Kirpi Sözlük’te de bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar kimi zaman vegan beslenmeye özgü olan yanların altını da çizer. Örneğin “1 avokadoyla iki puding yapmak” ifadesi öneriler arasındadır. Alışılmış beslenme şekillerinde puding yapmak için avokado pek kullanılmadığından bu tür göndermeler konuya uzak olanlara anlaşılması güç gelebilir¹⁶¹.

Yapılan önerilerin türcü ifadeyle aynı anlama gelmediği de gözlemlenebilmektedir. Örneğin “dananın kuyruğu kopacak” ve “ipler kopacak” ifadeleri kimi zaman aynı sonucu kastediyor olabilirse de her zaman aynı anlama gelmeyebilirler. Bu ifadelerden ilki beklenmekte olan olumsuz sonucun patlak vermesi ve gerçekleşmesini işaret ederken ikincisi daha çok iki insan arasındaki bağın kopması anlamına gelmektedir.

En ilginç önerilerden biri “eşek sudan gelinceye kadar” ifadesi için yapılan öneridir. Bu deyim genelde şiddet içeren bir durumu çağrıştırdığından, aynı anlamı taşıyacak yeni bir öneri yapmak yerine bir işi son raddesine kadar ilerletmek, yapmaya devam etmek anlamına gelecek şekilde “kediye mırlatana kadar” ya da “köpeklerin kuyruklarını sallatana kadar” önerilmiştir¹⁶². Böylelikle ifade yalnızca türcülüğten değil şiddet içeriğinden de arındırılmış olur.

Kirpi Sözlük’te verilen türcü örneklerde deyimler ve atasözlerinin ağırlığı dikkat çekmektedir. Bunun başlıca nedeninin atasözleri ve deyimlerin eğretilmeler yoluyla anlatma eğilimini doğal olarak barındırması ve bu eğretilmelerin insan hayvan ilişkisinde var sayılan üstünlük sanrısının yaygın olarak somutlaştığı kullanımlar olmasıdır. İnsanın tarih boyunca hayvanı mutlak bir öteki olarak görme eğiliminden

¹⁶⁰ Tabloda belirtildiği gibi bilgiler <https://tvd.org.tr> adresinden Kirpi Sözlük’te yapılan yorumlardan alınmıştır.

¹⁶¹ “Kirpi Sözlük Yorum”, <http://sozluk.tvd.org.tr/entry/3> [15.08.2020].

¹⁶² “Kirpi Sözlük Yorum”, <http://sozluk.tvd.org.tr/baslik/esek-sudan-gelinceye-kadar> [15.08.2020].

bahsetmiştik. Öğreneceği ahlaki dersleri, ibret hikâyelerini, yapacağı eleştirileri hayvan dünyasından örneklerle dile getirme alışkanlığı atasözü ve deyimlerde de hayvan eğretilmeleri olarak kendini gösterir.

Çalışmamız bağlamında 26.08.2020 tarihinde sözlüğe başlık açma önerisinde de bulduk: “avcılık sporu: oksimoron”. Bu önerinin kabul edilip sözlükte görünür hale gelmesi için admin tarafından onaylanması gerekmektedir. Sözlük henüz bu onayı vermemiştir.

İncelediğimiz diğer çevrimiçi sözlük Vegan Sözlük¹⁶³ oldu. Vegan Sözlük katılımın yoğun olduğu bir platform özelliği sergilemekte. Kirpi Sözlük’te bir güncellik sorunu görülmekle birlikte Vegan Sözlük’ün daha dinamik bir çevrimiçi platform işlevi gördüğü söylenebilir. Kirpi sözlükle karşılaştırıldığında Vegan Sözlük’e en çok katkı yapan yazarlardan yalnızca “nomore”un toplamda 577 yorum yaptığı ve başlık açtığı görülmektedir¹⁶⁴. Bu anlamda Vegan Sözlük’ün oldukça ilgi görmekte olduğu ve etkileşime açık bir yapı sergilediği gözlemlenebilir.

Bu iki çevrimiçi sözlük arasındaki diğer farksa Vegan Sözlük’te veganlıkla ilişkili her konuda başlık açabilmenin mümkün olmasıdır. Bu başlıklar antitürcü bir radyo programıyla, pek çok hayvan hakları savunucusunun haberdar olduğu kurtarılmış hayvanlara yaşama alanı sunan bir barınakla ya da veganlıkla ilgili dünyada yaşanan son gelişmelere dair olabilmektedir. Vegan yaşama biçiminin ortaya çıkardığı gündem maddelerinin başlıklara yansıdığı da görülmür. Bunlardan bazıları “Naveganlarla iletişim”¹⁶⁵, “Evcil hayvan sektörü”¹⁶⁶, “yakın dostların et yedirme çabalarına kökten çözüm”¹⁶⁷ gibi başlıklardır. Mizahi yaklaşım bu sözlükte de dikkat çekicidir. Ayrıca hayvansal kökenli gıdaların ikamesi olarak kullandıkları popüler ürünlerle ilgili de başlıklar açılmaktadır. Antitürcü bir tavır sergilemeyen bazı hayvan hakları dernekleri yoğun eleştiri almaktadır. Bunun dışında üyeler birbirlerini bilgilendirme konusunda da sorumluluk almışlardır. Örneğin “lanolin” gibi isminden hayvan kullanımı sonucu elde edildiği anlaşılmayan fakat navegan olan maddelere karşı birbirlerini uyarırlar. Bunun dışında vegan giyim markaları gibi pratik hayatta

¹⁶³ Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/> [03.08.2020].

¹⁶⁴ Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/nomore> [19.09.2020].

¹⁶⁵“Vegan Sözlük Yorum”, <https://vegansozluk.com/naveganlarla-iletisim> [20.08.2020].

¹⁶⁶“Vegan Sözlük Yorum”, <https://vegansozluk.com/evcil-hayvan-sektoru> [20.08.2020].

¹⁶⁷“Vegan Sözlük Yorum”, <https://vegansozluk.com/yakin-dostlarin-et-yedirme-cabalarına-kokten-cozum> [20.08.2020].

kolaylık yaratacak bilgiler de paylaşılmaktadır. Film önerilerinde bulunulmakta, vegan film festivalleri hakkında duyuru yapılmaktadır.

“Dijital aktivizmde dikkat edilmesi gerekenler”, “vegan twitter bot” (Twitter’da gündem olan hashtaglerin altına veganlıkla ilgili istatistiklerin paylaşılması yoluyla gerçekleşecek dijital aktivizm örneği) gibi başlıklar sözlüğün aktivist yönüne örnek olarak verilebilir. Ülkemizde bulunan vegan toplulukların kısa tanımlarının yer aldığı başlıklar ve bu başlıkların altında bu grupların sosyal medya hesaplarına ulaşım bilgisi de sözlükte paylaşılır. Ayrıca Vegan Sözlük yazarları arasında kavramsal tartışmalar yapılmakta olduğu da gözlemlenebilir. Dolayısıyla hem gündelik hayat pratiklerine yönelik hem de konunun kavramsal yanına yönelik paylaşımlar yapılır.

Sözlük (Kirpi Sözlük gibi) popüler çevrimiçi sözlüklerle aynı formata sahiptir. Sayfanın üstünde belli konu başlıkları hashtagler ile belirtilmiştir. Bu başlıklar şöyle sıralanmaktadır: “#genel”, “#giyim”, “#gıda”, “#kozmetik”, “#hayvan hakları”, “sağlık”. Ayrıca başlıkları güncellik ya da popülerlik sırasına göre görmek de mümkündür. Vegan Sözlük’te sözlüğe dair istatistiksel verileri bulabileceğimiz bir seçenek bulunmamasıyla birlikte bazı sayısal verileri edinebileceğimiz başlıklar bulunur. Bu başlıklardan biri “yazarların meslekleri” olarak açılmıştır¹⁶⁸. 26.08.2020 tarihindeki verilere göre bu başlığa yorum yapan 26 yazardan 6’sı üniversite öğrencisi (2 alanlarını belirtmemişler; 2 hukuk bölümü, 1 hemşirelik, 1 tıp), 2 kişi restorasyon uzmanı, 2’si avukat, 1’i işsiz, 1’i aile işletmesi çalışanı, 1’i insan kaynakları uzmanı, 1’i kütüphaneci, 1’i kafe sahibi, 1’i mimar, 1’i eski finans müdürü yeni spor eğitmeni, 1’i aşçı (aynı zamanda phd öğrencisi), 1’i hemşire, 1’i eski edebiyat öğretmeni, 1’i psikolog, 1’i kimyager, 1’i editör ve redaktör, 1’i yazılım uzmanı, 1’i matematik öğretmeni, 1’i sivil toplum kuruluşunda koordinatördür. Bu dağılım vegan topluluklardaki sosyo-ekonomik çeşitlilikle ilgili kısıtlı da olsa bir fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir.

Vegan Sözlük kullanıcılarının farklı bakış açılarını dile getirdiği örneklerle sıkça karşılaşılır. Örneğin bazı hayvan barınakları hayvanları para karşılığı kurtarmaları nedeniyle eleştirilebilmektedir. Bu eleştirinin nedeni kurtarılan her yeni hayvanın yerine hayvanın eski “sahibinin” yeni bir hayvan koyacak olması gösterilir. Dogmalardan uzak, farklı düşüncelerin dile getirildiği, eleştirel bakışa dayalı bir

¹⁶⁸ Vegan Sözlük”, <https://vegansozluk.com/yazarlarin-meslekleri> [20.08.2020].

tartışma ortamının varlığı gözlenir. Eleştirilerde popüler çevrimiçi sözlüklerden farklı olarak uygunsuz yorumlara oldukça az rastlandığı söylenebilir. Bu anlamda özgeciliğin, dayanışmanın ve eleştirel ifade yeteneğinin birlikte bulunduğu, normları sorgulayan ve kendi normlarını inşa etme sürecinde olan bir toplulukla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır.

Ayrıca Etin Cinsel Politikası'na aşina olanların medyada yer almış haberlerden örnekleri paylaştıkları da görülmektedir. Örneğin “kaçma vururum” şeklinde açılmış başlıkta bir gazetenin manşeti eleştirilmektedir. Bu gazete kesilmekten kaçmaya çalışan bir danaya silahını doğrultmuş bir kişinin “Kaçma Vururum” ifadesini manşete taşımışken manşetin hemen yanına büyük bir görselle mayolu poz vermiş bir kadın resminin koyulduğu görülür. Modelin eli silahı tutanın sırtına gelecek şekilde sayfaya yerleştirme yapılmıştır. Bu manşetle ilgili yorum “etin cinsel politikası kitabının bir özeti gibi okunabilir¹⁶⁹” olmuştur.

Diliçi çeviri bağlamında incelediğimiz türcü dil de Vegan Sözlük'te başlık olarak karşımıza çıkar: “dilimizdeki türcü ifadeler”. Başlık 06.11.2019 yılında açılmıştır. Yazarlardan “vegandunya” şu yorumu yapmıştır: “insan dışı diğer hayvan türlerini aşağılayıcı, dışlayıcı anlamlar taşıyan ifadeler bütünü”¹⁷⁰.

Çalışmamız kapsamında biz de sözlükte “skopsko” ismiyle bir hesap açtık ve başlıklar ekleyip açılmış bazı başlıklara yorumlar getirdik. “I214” ve “ytü vegan vejetaryen topluluğu” açtığımız başlıklar, “etin cinsel politikası” ve “vegan siyasi partiler” de yorum yaptığımız başlıklar oldu. Bu başlıklara ya da yorumlara görsel de eklenebilmektedir. “dilimizdeki türcü ifadeler” başlığına da türcü ifadelerin gerçekliğimizi yaratmadaki gücünü anlatan bir kitap sayfasının resmini ekledik.

Vegan Sözlük'ün etkileşimin oldukça yüksek olduğu bir sosyal medya hesabı da bulunmaktadır. Admin Vegan Sözlük'te yapılan dikkat çekici yorumları buraya taşımaktadır. Seçilenler arasında “hissedebilirlik” ve “vegafobi” hem kavram olarak yeni hem de bir çeviri önerisi olmaları anlamında dikkat çekici gönderilerden olmuştur.

“Hissedebilirlik” başlığının daha önce bahsettiğimiz “sentience” kavramıyla ilgili olduğu görülür. Sözlük yazarı “plantlove” “hissedebilirlik” ile anlamın

¹⁶⁹ “Kaçma Vururum”, Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/kacma-vururum> [26.08.2020].

¹⁷⁰ “Vegan Sözlük”, <https://vegansozluk.com/dilimizdeki-turcu-ifadeler> [15.08.2020].

aktarılamadığının farkındadır. Bu anlamda popüler alanlarda dolaşıma sokulması ve tartışılması önemlidir. Kavramın tanımlamasını antitürcü çerçevede gerçekleştirecek bir dillerarası çeviriyi ele alırken yapmıştık. Bu bağlamda “hissedebilirlik” bizim “sentience” için önerdiğimiz çeviri değildir çünkü bu sözcüğün sadece duyumsama ve duyarlılık kapasitesini içerdiği ve bilinç ile duyguları dışarıda bıraktığı söylenebilir. Ne var ki hayvan meselesi söz konusu olunca sezgi, duygu, farkındalık ve duyarlılık kavramlarının karıştırıldığına oldukça sık rastlandığı anlaşılmaktadır. Sözlükte yer alan yorumlar da bunu doğrular niteliktedir. Yine de kavramın etrafındaki kafa karışıklığının netleştirilmeye çalışıldığı görülür. “Plantlove” hissedebilirlik kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“(…) hissedebilirlik (sentience), aslında sürekli kullandığımız kelimeler olan sezgi, duygu ve farkındalık sahibi olmak anlamlarına gelir. veganlar olarak etik anlayışımızın temeli de buraya dayanıyor. 'bitkiler de hissediyor onlar da canlı' görüşünün ortaya atılma sebebinin de temeli bu kavramın farklı anlaşılmasından kaynaklanıyor. bu kavram veganlıkla ilgili bir durum açıklanırken daha anlamlı ve açıklayıcı olması için öz farkındalık (self-awareness) anlamında kullanılmalı. bir uyarana tepki vermek söz konusu şeyi canlı yapar evet ama hissedebilir ve farkındalık sahibi yapmaz. farkındalık sahibi canlı uyarana hisseder, kendi içinde onun için (istek, ret, kaçma-kaçınma, yaklaşma gibi) bir karar oluşturur ve bu davranışı uygular. bu yüzden etki-tepki ile, bilinçli bir davranışı ayırt etmeliyiz. bu farkı oluşturan şey ise bildiğimiz gibi sinir sisteminin varlığıdır. çünkü bu sistem ile canlı bir uyarı aldığımızda, kendini ayırt etmeye başlar, dış dünya ve 'kendi olma' durumlarını algılayabilir. şu an tüketmekte olduğumuz bitkisel besinlerin kendilerine ait bir farkındalığı yok, buna (bkz:bitkilerin acı çektiği yalanı) bu görüşü ortaya atan naveganların da inandığını düşünmüyorum. ancak ailenin ne olduğunu, sevmeyi, utanmayı, keyfi bilen insan dışı hayvanlar için durum böyle değil. bu konu çok fazla dile getirildi ancak özet ve basit bir açıklama yapmak istedim. hayvanlar kendilerini bilen ve tanıyan güzeller güzeli varlıklar. bitkiler de mükemmel güzellikler ancak kendilikleri yok”¹⁷¹.

İncelediğimiz diğer bir antitürcü sözlük girişimiye bir blogda yer almaktadır. Sözlük maddelerine geçilmeden önce şöyle bir başlık verildiği görülür: “TÜRCÜ SÖZLÜK – Hayvanları Aşağılamakta Kullanılan Kelimeler, Deyimler, Atasözleri”¹⁷². Blogun sahibi Abdullah Onay tarafından hazırlandığı anlaşılan sözlük incelediğimiz diğer iki çevirimiçi sözlükten farklı olarak interaktif bir görünüm sergilemez. Sözlüğün maddelerine geçilmeden önce cinsiyetçi ve ırkçı söylemlerle türcü dil arasında bir bağlantı kurulduğu bir giriş yazısıyla paylaşılmıştır. Yazıda ayrıca türcülüğe karşı bir bilincin henüz oluşmadığı, maalesef hayvan haklarını önemseyenlerin bile zaman zaman bu dilsel kullanımlara yöneldikleri belirtilmiştir. Daha önceki sözlük incelemelerimizde yer verdiğimiz için bu sözlükte bir farklılık yaratmadığı sürece

¹⁷¹ Vegan Sözlük, “Hissedebilirlik” <https://vegansozluk.com/hissedebilirlik> [07.08.2020].

¹⁷² “Türcü Sözlük”, Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

atasözü ve deyimlerde yer alan türcü ifadelere yer vermedik. Blog formatındaki bu sözlükte her bir maddenin altına her isteyen kendi açıklamasını eklemesi söz konusu olmadığı için klasik sözlüklere daha yakın bir nitelik sergilediği söylenebilir.

Tablo 4: Blog- Türcü Sözlük

Türcü İfade	Yorumu
“Ata Et İte Ot Vermek”	“Kişilere işlerine yaramayan şeyleri vermek. Danalara etlerden yapılan yemler vermenin sonucunda Deli Dana hastalığının çıktığını hatırlayalım yeri gelmişken!”
“Bıldırcın”	“Kız ya da kadın. Bkz. Carol J. Adams”
“Buraya İşeyen Eşektir – Buraya Çöp Döken Eşektir.”	“O bölgeye çöp dökülmesini istemeyen civarda oturanların, bunu engellemek için kullandıkları bir duvar yazısı. Hangi insan Eşek yerine konulup aşağılanmak ister ki, haliyle çöp dökmeyi bırakır.”
“Derisini Yüzmek”	“Bir kimsenin elindekini zorla almak, işkence ile öldürmek. Kürk endüstrisinde hayvanlara yapılan!”
“Deve Yapmak”	“Almak, ortadan kaybetmek, çalmak. İnsan marifetleri.”
“Havlamak”	“Kimi hoşla gitmeyen konuşmalar için söylenir. Havlamak köpeklerin dili malum.”
“Hayvanlık”	“İnsanın her tür işlediği suç için kullanılan sıfat.”
“İtlaf”	“Hayvanlar ölmez, öldürülmez, o insana mahsustur; itlaf edilir, telef olurlar. Kökenine bakarsak “mal” olduklarının kabulünü görürüz.”
“Kadının Sırtından Sopayı, Karnından Sıpayı Eksik Etme”	“Cinsiyetçilik ile türcülük el ele, hep beraber tribüne.”
“Köpek”	“İnsana en yakın hayvan, binlerce yıldır evcilleştirilmiş, insana hizmet etmiş. Ama insanlar arasında kullanıldığında hakaret içeriyor. Her tür şiddeti doğallaştırıyor.”

“Kuşbaşı”	“Küçük bir kuşun başı büyüklüğünde doğranmış et. Vahşete ad ver demişler...”
“Öküz”	“Kaba ve aptal. İnsanın bu derece ağır yükünü çekmiş bir hayvan, eski dönemlerde tarımın temel gücüydü. Ama insanın nankörlüğü sınır tanımıyor. Heykelini dikeceği hayvanlara hakaret ediyor.”
“Süs Köpeği”	“Sınıfsal bir tepki içerir, üst sınıf mensuplarına hizmet edenlere söylenir, ama olan küçük cins köpeklere olur.”
“Telef Olmak”	“Hayvanların ölmesi, (“Çam ağaçları ile kaplı ormanlık alandaki kovanlarda bulunan binlerce arı da telef oldu.” Milliyet 7.9.2017)”

“Türcü Sözlük”, Hayvanların Aynasında,
<https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

Tablodan anlaşıldığı üzere dilde türcü ifadelerle sıkça karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte dil kullanımında bir bilinçlenme sürecinin ilk adımlarının atıldığı da söylenebilir. Nadir de olsa yapılan haberlerde türcü dile hassasiyet gösterildiği görülmektedir. Özellikle telef sözcüğünün sık sık tepki çektiğini biliyoruz. Fakat bu hassasiyetin bir ilkeye dönüşmediğini ve toplumsal anlamda da henüz yaygınlaşmadığını da biliyoruz. Hayvan Hakları İzleme Komitesi'nin Youtube'da paylaştığı videodan iki haber görüntüsünü bilinçlenme sürecine birer örnek olarak paylaşıyoruz.

Şekil 7: Türcü Dil Gazete Haberleri

“Hayvanlar Medyaya Senseseydi”,

<https://www.youtube.com/watch?v=s7dxFTXycXk&feature=youtu.be> [22.08.2020].

Bu videonun başlığı “Hayvanlar Medyaya Seslenseydi...” olarak seçilmiştir. Video için seçilen başlığın tekrar hatırlattığı gibi hayvan hakları alanında çalışanlar “voiceless” yani sesi çıkmayan, dilsiz sıfatını hayvanlar için oldukça sık kullanmaktadırlar. Biz de çalışmamız bağlamında çevirinin hayvanların özne olarak tanınması sürecinde önemli bir rolü olduğunu söylemekteyiz. Cronin başta olmak üzere yararlandığımız tüm araştırmacıların önerilerini takip eden bir çeviri anlayışının da hayvanlara ses vereceğini, daha doğrusu hayvanların var olan seslerini duyulur kılacağını düşünmekteyiz.

Bahsettiğimiz sözlüklerde yer bulamamış bir türcü dil ve söylem örneği de dilsel ifadelerde oksimoronlara başvurmadır. Dilsel kullanımlarda oksimoronları yaygınlaştırmak sağduyuyu hipnotize etme işlevi görür ve antitürcülük bağlamında tahakküm ve cehaletin yaratılmasına iyi bir örnek teşkil eder. Bu konuda avcılık ile ilgili örnekler konuyu netleştirebilir. Bu konuda karşılaştığımız ilk oksimoron bazı avcılık derneklerinin isimlerinde karşımıza çıktı. Avcılık derneklerinin “... Avcılık Derneği” şeklinde biten isimlerinin başına kimi zaman “Yaban Hayatı ve Doğayı Koruma” ibaresini ekledikleri fark edildi. Hangi tür bir koruma zevk için öldürmeyi içerebilir? Hangi tür bir koruma herhangi bir nedenle öldürmeyi içerebilir? Ne var ki oksimoronları bu derece fütursuzca yan yana getirmek açıklanamaz olanı açıklamadan, onun zihinsel süreçte sorgulanmasının önüne geçerek kabul edilebilir hale gelmesini sağlar.

Ayrıca “Avcılık sporu” da sık kullanılan oksimoronlardandır. Fark edileceği gibi tüm spor dallarında müsabakalara katılanların karşılıklı rızası gerekir ve beklenir. Kendi yaşam alanında hayatta kalmaya çalışan bir canlıyı öldürmeye çalışmak, kimi zaman başka bir hayvanı manipüle ederek ona saldırtmak bu tanımlamanın dışında kalmaktadır. Bu gerçeği örtmek için gerekli oksimoron sadece dilsel birimlerde değil söylemde de ifade bulur. Nitekim yerel bir haber sitesinde bir avcılık derneği başkanının şu sözleri yer almıştır:

“Belki çok garip gelecek ama avcılar dünyanın en merhametli insanlarıdır. Bizler doğanın dengesini koruyan bir koluz. Bizimki öldürmekten çok spor yapmaktır. Bana deseler 'Gezmeye çıkalım' bir adım yürümem. Ama tüfeğimi omuzuma taktığımda tek mermi atmadan kilometrelerce yürürüm. Bizler her zaman doğada sürdürülebilir bir avcılık yapıyoruz. Doğaya karşı çok saygı duyar ve sahip çıkarız. Vurduğumuz hayvana çok kibar ve nazik davranırız”¹⁷³.

¹⁷³ <https://www.haberler.com/avcilar-dernegi-baskani-vurdugumuz-hayvana-nazik-3426384-haberi/> [27.08.2020].

Çok sevgiden öldürmek bu olsa gerekir. Bu ifadede avcı ve merhamet, öldürmek ve spor gibi oksimoron niteliğinde pek çok sözcük yan yana gelmiştir. Bunlar dışında dengesini korumak; saygı duymak; sahip çıkmak eylemleri de öldürmenin olduğu yerde bulunamaz. Bir insanın vurduğu bir canlıya kibar ve nazik davranmasının nasıl mümkün olabileceğiye izaha muhtaçtır fakat en olmadık sözleri söyleyerek inandırıcılık inşa etmenin mümkün olduğunu pek çok tarihsel örnek zaten göstermektedir. Umutmayalım ki cehalet kayıtsızlıktan ve aptallıktan istifade edilmesi, bilgi kirliliği oluşturulması, demagoji yapılması yoluyla inşa edilir.

Adams'dan yola çıkarak örtüşen tahakkümlerin altını çizmiştik. Tahakküm görünürde tek bir grup üstünde kurulmuş izlenimi yaratabilir. Bununla birlikte diğer tahakküm şekilleri de aynı kaynaktan beslenir. Avcılıkla ilgili pek çok çevrimiçi forum bulunmaktadır. Bunlardan birinde av yasaklarıyla ilgili aşağıda yer verdiğimiz tepki (yorumu bilinçli olarak yazım hatalarını değiştirmeden paylaştık) örtüşen tahakkümlerin adeta bir refleks gibi dilde ifade bulunduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir:

“belgeli belgesiz avbis siz kaçak maçak her türlü hakkım olanı avlarım, onların saçma kurallarını köçek bile takmaz. hodri meydan ben meralardayım av zamanı, avımda avlağımıda doğamıda habitatımda onlardan daha iyi tanıyor ve kendimce daha çok seviyor ve dahada koruyorum en azından. saygılarımla,..”

Eril dilin türcü dille kesişimi ve bunun cehaletin kültürel üretimi olmaksızın mümkün olmayacağı net olarak bu örnekle anlaşılabilir.

Gerçeği saklamak ve tahakküm oluşturmak üzere kullanılan oksimoronlara bir örnek de deneylerde kullanılan hayvanlarla ilgili metinlere dair bir gözlemdir. Bu metinler hayvan deneyleri yapan kuruluşlar tarafından yazılırlar ve “etik” ve “hayvan refahı” kavramlarından sıkça bahsederler. Bu durum mezbaha sistemi üreticilerinin web sitelerinde hayvan haklarına ne kadar önem verdiklerini belirttikleri misyon ve vizyon beyanlarını akla getirir. Hayvan refahı kavramının hayvanları korumaktansa onları öldürmek üzere alınan bir toplumsal onayın aracı haline geldiği görülmektedir. Bu sözcük adeta hayvan sömürsünün bir işaretçisi haline gelmiştir. Hayvan refahı bir göz boyamanın, gerçeği örtbas etmenin enstrümanı olmuştur.

Hayvanların kullanıldığı her sektöre ait kelime dağarcığı bu bağlamda incelenebilir. Örneğin Fransızca hayvancılık terimlerinden “soins aux porcelets” (Tr. Domuz yavrusu bakımı) hayvanın kuyruğunun kesilmesinin sektörel ismidir ve bu sektörü tanımayanlar açısından şiddetten oldukça farklı bir işlemi çağırıştırır.

Çalışmamızda, diliçi çeviri olarak ele alınabilecek dilsel kullanımların diğer ayağını Teknokratik Dil oluşturdu¹⁷⁴. Bu dil hayvanı bir makine gibi gören ve buna göre tarif eden dildir. Tercih edilen sözcükler öylesine tekniktir ki zihinlerde hayvana empati yapmamızı sağlayacak tüm referans noktalarının üzeri örtülür; empati imkansızlaşır.

Cronin teknokratik dil ve çeviri ilişkisini şu şekilde tanımlamıştı¹⁷⁵:

“Elbette, çevirinin hayvanlara ses olmak için değil onları susturmak üzere zaten kullanılmakta olan bir yönü de var. Bu, özellikle, hayvanlara yapılan muamelenin gerçekliğinin oldukça soyut, araçsallaştırılmış, teknokratik bir dil aracılığıyla aktarıldığı bir diliçi çeviri biçimidir”.

Teknokratik dili anlamak için hayvan deneylerinde kullanılmak üzere hayvan ticareti yapan bir firmanın benimsediği dilden örnek vermek istedik. Bu firmanın web sayfasının üst kısmında “ürünlerimiz” başlığı bulunmaktadır. Firmanın arz ettiği ürünler şunlardır: “Laboratuvar Hayvanı Modelleri; Curvet Rat Training; Kafes Setleri; Taşıma Kutusu ve Su Jeli; Laboratuvar Hayvanı Yemleri; Laboratuvar Hayvanları Altlıkları; Deney Hayvanı Laboratuvarı Ekipmanları; Diğer Ekipmanlar”¹⁷⁶. “Hayvan modeli” ifadesi duyguları bertaraf eder. Görüldüğü gibi hayvanlar ürün kategorisinde yer almışlardır ve bir hayvan ve taşıma kutusu aynı kategoriye aittirler. Ayrıca “Laboratuvar Hayvanı Modelleri” kısmına tıkladığında karşımıza şıçan, hamster, tavşan gibi hayvan türleri çıkar. “Hayvan modeli” araba modelleri gibi yenisi piyasaya sürülebilen bir şey muamelesi görür.

Bu sektörde faaliyet gösterenlere ise “deney hayvanı üreticisi ve tedarikçisi” denmektedir. Canlıya karşı hissedebileceğimiz tüm etik-empatik sorumluluk hissi bu teknokratik dille budanır. Nesneleştirme birebir dil yoluyla yaşanır. Çok sözü edilen hayvan refahı ise bu sektörlerde deneyler esnasında tutma, taşıma, bakma-besleme koşullarından ibarettir. Burada da amaç hayvanı değil sermayeyi korumaktır.

Hayvanın kesildikten sonra parçalara ayrıldığı bölüm olan “Demontaj hattı” da bu işlemin uygulandığı şeyin canlı mı cansız mı olduğunu muğlaklaştırmaya başka bir örnek dilsel kullanımdır. Asıl süreçleri perdelemeleri açısından teknokratik dil anlamında gerçekleşen diliçi çeviriye iyi bir örnektir.

¹⁷⁴ Michael Cronin, *age*, 84.

¹⁷⁵ Michael Cronin, *Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene* (Abingdon ve New York: Routledge, 2017) 84.

¹⁷⁶ “Kobay Hayvanları”, <https://www.kobay.com.tr/#> [01.09.2020].

4.2.3. Türlerarası çeviri

Cronin, Caron'un "Anti-türçüler hayvanların çevirmenleridir" sözlerini anımsatır şekilde türlerarası aracılıktan bahseder¹⁷⁷. Antroposen Çağı'nda insanın devrimsel anlamda yaşayacağı bir değişimin bizi çevreleyen yaşamın başlıca oluşturucusu olan hayvanların anlaşılabilir kılınmasıyla mümkün olacağı söylenebilir. Cronin bu anlamda dünyayı işaret ederek *çevirmezssek* dönmez diyen çevirinin önüne iddiasına yakışır bir meydan okuma koyar.

Cronin'in bahsettiği üç sorumluluk alanını hatırlayalım: Hayvan Öznenin İyileştirilmesi, Farklılıkların Tanınması ve Türlerarası Aracılık. Şu Afrika atasözü bu üç keşif alanının sınırlarını çizer gibidir: "Sahici bir dialog ötekine hem benzerliğini hem de ötekiliğini teslim etmeyi gerektirir"¹⁷⁸. Hayvanlarla kuracağımız sahici bir iletişim için bu anlayışı gerektiren hassas dengeyi sağlayacak bakışı kolektif bilinçte yaygın kılmak şüphesiz ki zaman alacaktır. Bundan kastımız her hayvan davranışını insanbiçimci bir anlamlandırma sürecinden geçirmemek ya da insani bir inkârla bizim için şimdilik belli oranda anlaşılmaz olanı mutlak anlaşılmaz ilan etmemektir. Bunu yapmak için elimizde yeterli kanıtımız bulunuyor.

Meijer, Cronin'in belirlediği etik sorumluluğu hatırlatırcasına şu sözleri ediyor:

"Hayvan dili ise henüz pek gün ışığına çıkmamış bir alan; biyoloji ve etoloji dışında hayvanlar ve dilleri ile ilgili araştırma yapılmıyor. Bu üzücü bir durum; zira dil hayvanları kavramamıza, hayvanlarda dili ve kendimizi anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca hayvan dillerinin incelenmesi, bizim onlara (*hayvanlara*) bakışımızı değiştirebilir ve bu yeni tavır onların günümüzde içinde buldukları berbat siyasi pozisyonlarının değişmesi açısından bazı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir"¹⁷⁹.

Hayvanların birbirleriyle ve bizlerle iletişim kurması pek çok kişi için hala tuhaf bulunan bir durumdur. Bunda insanmerkezci bakışın etkili olduğu da söylenebilir. Bilinçli iletişim deyince buna yetkin olan tek canlının insanın olduğu yanılması ağır basar. Ne var ki pek çok dilde, hayvanların iletişim kurduklarına dair kolektif kanının bir sonucu olarak yansımalarla (Fr. onomatopée) karşılaşırız. Her ne kadar hayvan iletişimini yansımalara indirgemiş olsak da bunları hayvan iletişiminin varlığını anladığımızı dair nadir işaretler olarak da görmek mümkündür. Örneğin ötmek ve şakımak algımızda farklı olayları temsil ediyor. Ya da bir anlamda farklı türlerin farklı iletişim şekillerine sahip olduğunu geleneksel seviyede kabul ederiz:

¹⁷⁷ Aymeric Caron, *Antispéciste. Réconcilier l'humain, l'animal, la nature* (Paris: Don Quichotte Editions, 2016) 252.

¹⁷⁸ Anonim.

¹⁷⁹ Eva Meijer, *age*, 10.

kükremek, ötmek, tıslamak, miyavlamak, havlamak, vızıldamak, melemek, kişnemek, anırmak. Peki, bu konuda yapılmış deneyler bize ne diyor?

Türlerarası çeviri söz konusu olunca incelediğimiz ve etologlar tarafından yürütülen çalışmalarda iki türlü bir sorgulama tespit ettik. İlk soru “Hayvanlar insan dilini öğrenebilirler mi?”, ikinci soru da “Hayvanların kendi dilleri olabilir mi?” olmuştur. Bu soru şöyle de formüle edilebilir: Hayvanların anlam oluşturacak şekilde bir iletişim kurduğu tespit edilebilir mi ve edilirse bu iletişimin prensipleri ortaya konulabilir mi?

Hayvanların iletişim yeteneklerine dair çalışmaları incelediğimizde karşımıza şaşırtıcı örnekler çıkar. İnsan dilinin hayvanlara öğretilmeye çalışıldığı pek çok deney yapılmıştır. Bunlardan biri de Harvard Üniversitesi’ne bağlı olarak çalışmalarını yürüten Irene Pepperberg’in Alex adlı papağanla gerçekleştirdiği deneydir¹⁸⁰. Bu deneye kadar papağanların sadece duydukları sesleri taklit ettikleri düşünülüyordu. Sürecin sonunda Alex 150 sözcükle konuşuyor ve 50 nesneyi tanıyor hale gelmişti. Konuşuyordu kelimesini özellikle kullanıyoruz çünkü Alex ne söylediğinin farkındaydı. Büyük ve küçük, aynı ve farklı gibi kavramları tanıyor ve bazı nesnelerin işlevlerini anlıyordu. Kurduğu iletişim basit bir ödül için gösterilen davranışsal tepkinin ötesindeydi. Örneğin aynı büyüklükte iki cisimden hangisinin daha büyük olduğu sorulduğunda “hiçbiri” cevabını verebiliyordu.

İnsan dışındaki memelilere insan dilinin öğretilip öğretilmeyeceği 20. yüzyılın ilk yarısında araştırılmaya başlandı. Araştırmacılar şempanzeleri kendi evlerine aldılar ve onlara insan gibi davranmaya başladılar. Gua, Viki, Washoe, Kermit, Darrel, Sarah, Keeli, Ivy, Harper, Emma, Sheba, Bobby bu şempanzelerden bazılarıdır. Gua insan dilini öğrenemedi. Viki ise dört sözcük telaffuz etmeyi başardı. Washoe’nın hikâyesi ise farklı ilerledi. Alex ve Beatrice Gardner, Washoe’yi işaret dili konusunda eğitmeyi denediler¹⁸¹. Onu bir insan gibi yetiştirdiler. Giysiler giydi, yemeği aileyle aynı masada yedi, oyuncakları oldu, çiftin çocuklarıyla oyun vaktinde bahçeye çıktı. Washoe işaret dilini kullanmayı oldukça iyi öğrendi. Kullandığı dil muhakeme yeteneğiyle ilgili de fikir veriyordu. Örneğin su ve kuş sözcüklerini kuğu sözcüğünü ifade eden işaretleri öğrenmediği için kuğu demek üzere kullandı. Basit

¹⁸⁰ Iren Pepperbeg, <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674008069&content=reviews> [11.10.2020].

¹⁸¹ Eva Meijer, *age*, 21.eg,

şekilde cümleler de kurabilmişti. Beş yaşına gelince çift onu evlerinde tutmak istemedi ve Washoe ölene dek orada yaşamak üzere bir laboratuvara gönderildi.

Goriller insan dilinin öğretilmeye çalışıldığı diğer memeliler oldu. Koko ve Michael bu deneylerde yer alan en bilinen gorillerdir. Koko 1000'den fazla goril işareti biliyordu, 2000 insan sözcüğünü anlıyordu ve bir kedisi vardı. Şüpheli araştırmacılar onun hareketlerinin anlamak istenildiği şekilde yorumlandığını söylemekle birlikte kedisi arabanın altında kalan Koko buna tepki vermiş, işaretlerle de bunu ifade etmişti: “üzücü, kötü, üzücü”¹⁸².

Michael ise 600 goril işareti biliyordu. Deneydeki en ilginç an Kamerun'da avcılar tarafından öldürülen annesinden bahsetmesiyle yaşandı. Yani iletişim bellek ile destekleniyordu. Geçmişe dair bir anlatım gerçekleştirebiliyordu¹⁸³. Diğer bir deyişle hisleri ve duyguları olan bir canlı olarak bir biyografiye sahipti.

İnsan dilini öğrenmesi için üzerlerinde çalışılan diğer tür Yunuslar oldu. Yunus Peter araştırmacı Margaret Lovatt ile her gün insan dili üzerine çalıştı. Lovatt ve Peter hazırlanan su altı evinde tüm zamanlarını birlikte geçirdiler. Fakat Peter anatomik yapısı nedeniyle sesleri çıkaramıyordu. Örneğin “M” harfi için suyun altında baloncuklar çıkarıyordu. Anlam üreten bir şekilde iletişim kurduğu ise anlaşılmıştı. Deneyin diğer yürütücüsü kanuna aykırı şekilde yunusların uyarıcı maddelere verdiği tepkiyi ölçmek isteyince deneye son verildi. Bir süre sonra Peter intihar etti¹⁸⁴.

Bizim burada sınırlı sayıda örneğine değindiğimiz insan dilini ya da insan tarafından hayvanların öğrenmesi için oluşturulan bir dili hayvanların öğrenip öğrenemeyeceğine dair gerçekleştirilen çalışmaların dışında hayvanların kendi aralarında konuşup konuşmadığına dair de yürütülen pek çok araştırma vardır.

Bugün yunusların işaret dili öğrenebildiklerini, insan dilini konuşmasalar da kendi aralarında oldukça karmaşık bir dil kullandıklarını biliyoruz. Denise L. Herzing de yunusların iletişim yetenekleri konusunda çalışan araştırmacılardan biri ve dijital teknoloji yardımıyla yunusların dilini insan diline çevirmeyi deniyor. 28 yıl boyunca

¹⁸² age, 21-47.

¹⁸³ Eva Meijer, age, 28.

¹⁸⁴ “The Dolphin Who Loved Me: The Nasa-Funded Project That Went Wrong”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jun/08/the-dolphin-who-loved-me> [10.09.2020].

Bahamalar'da yunuslarla çalışan Herzing ve ekibi ilk olarak bir tür yosunu ifade eden “sargassum” sözcüğünü insan diline çevirmeyi başardı¹⁸⁵.

Hayvan iletişimi ile ilgili diğer bir önemli araştırmaysa 1999 yılından bu yana yürütülen *Elephant Listening Project* adlı projedir. Bu proje kapsamında fillerin sadece bilgi paylaşımı yapmadıkları, aynı zamanda duygularını ve niyetlerini de ifade ettikleri ortaya konmuştur. Yani iletişim sadece pratik nedenlerle değil sosyal etkileşim için de gerçekleşmektedir¹⁸⁶.

Balinaların şarkılarıysa bağlı oldukları topluluğa göre değişir. Papağan gruplarının diyalektleri farklılık gösterebilir ve bir papağan birden fazla grubun diyalektiğini konuşabilir¹⁸⁷.

Tüm bu veriler özellikle teknolojinin yardımıyla zorluğu azaltılabilecek türlerarası aracılığın mümkünlüğüne dair umut vericidir.

Bu noktaya kadar örnek verdiğimiz araştırmalar genelde hayvan davranışları üzerine çalışan araştırmacıların yürüttükleri araştırmalara dair verilerdir. Peki dil üzerine çalışan bilimler ve çeviribilim bu konuda ne yapmaktadır?

Bu konudaki en önemli araştırmacılardan biri çalışmamızın başında kendisinden alıntı yaptığımız Astrid Guillaume'dur. Biz de tezimiz boyunca yakından takip ettiğimiz çalışmalarına türlerarası çeviri bağlamında yer vermek istedik¹⁸⁸.

Hayvan Göstergibilimi üzerine çalışan Guillaume çalışmamızın çıkış noktalarından olan bir felsefeyle, canlı zekâsını ve dillerini insanmerkezcilikten arındırma anlayışıyla çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Hayvan sözlükleri, hayvan dilleri ve lehçeleri çalışma alanlarından bazıları olarak sayılabilir. CIRET (Le Centre International de Recherches et études Transdisciplinaires) Genel Sekreteri, Sorbonne University Press koleksiyon direktörü, LFDA (La Fondation Droit Animal, Éthique et Sciences) Bilimsel Komitesi Üyesi gibi pek çok ünvana sahip olan Guillaume, Fransız Hayvan Göstergibilimi Topluluğu'nun kurucusudur. Topluluğun üyeleri

¹⁸⁵ “The Wild Dolphin Project”, <http://www.wilddolphinproject.org/> [20.08.2020].

¹⁸⁶ “The Elephant Listening Project”, <https://www.birds.cornell.edu/ccb/elephant-listening-project/> [15.08.2020].

¹⁸⁷ Eva Meijer, *age*, 115-131.

¹⁸⁸ Astrid Guillaume ve çalışmasıyla ilgili bilgilerin kaynağı için: <http://societefrancaisedezeosemiotique.fr/astrid-guillaume/> adresinde bulunan çeşitli konferanslarıdır. [15.08.2020].

arasında göstergebilim, sinirbilim, veterinerlik, etoloji, çeviribilim, dilbilim, bilişsel psikoloji gibi farklı alanlardan uzmanlar bulunur.

Guillaume akademik disiplinlerde bir yenilenme yaşanmasından yana olduğunu ve dil üstüne çalışan bilimlerin yenilikçi bir şekilde bilimsel, sanatsal ve etik-politik alanlara yönelmesi gerektiğini dile getirir. Tüm hayvanların gerek ses, gerek hareketler ya da sadece sessizlik aracılığıyla çoklu bir iletişim modeliyle iletişim kurduklarını belirtir. Teknolojik gelişmeler önceden göremediğimiz ve duyamadıklarımızı görmemizi ve duymamızı diğer bir deyişle hayvan dünyasıyla ilgili daha isabetli gözlemler yapabilmemizi sağlamıştır. Guillaume'a göre zoobiyojoloji ve etoloji bu ilerlemelerden istifade edebilmiştir. Bu noktada kendi çalışma alanına bir eleştiri getirir ve sosyalbilimler ve dilbilimin bu anlamda paralel bir ilerleme kaydedemediğini, sosyalbilimlerin dezavantajlı grupların her zaman haklarını savunduğunu fakat hayvanlar konusundaki tutumunun bu gelenekle çeliştiğini söyler. Guillaume bu durumu bilimsel türcülük olarak adlandırır.

René Descartes ve Nicolas Malebranche'dan örneklerle hayvana tayin edilen rolü irdeler ve yaygın kanının ve dolayısıyla dünyayı üzerine inşa ettiğimiz hakikatlerimizin hayvanı "tat almadan yemek yiyen, bilmeden inanan, acı çekmeden ağlayan, hiçbir şey bilmeyen bir varlık" sınırları içine sıkıştırdığından bahseder. Düşünmek, hayal etmek, acı çekmek ve hissetmek bilinçle birlikte insana tanınmış bir imtiyaz olarak görülmüştür.

Guillaume sosyalbilimlerde hayvanı kendisi için çalışmanın bir edebi metinde ya da sanat eserinde temalar çerçevesinde hayvanı ele almıyorsanız profesyonel bir risk taşıdığını -bu alaya alınmak ya da saygınlığını tamamen kaybetmek olabilir- belirtir. Buna karşın hayvanları etik-empatik çerçevede ele alan düşünürlerden söz açar ve Emile Zola'nın şu sözünü hatırlatır: "Hayvan meselesi kendimi küçük düşürme endişesinin önüne geçiyor". Guillaume ve öğrencisi Pauline Delahaye Fransa'da bulunan sayılı hayvan göstergebilimi araştırmacıları olarak çalışmalarını yürütmektedirler.

Guillaume türlerarası çeviriyi Tayland'da şebekler üzerinde yapılmış bir çalışmayla örneklendirir. Bu şebekler arasında boom: yırtıcı yok; hok: dikkat, kartal; krak:

dikkat, leopar; hok-oo: yukarıda bir şeyler var; krak-oo: dikkat, tehlike anlamına gelmektedir¹⁸⁹.

Guillaume hem hayvanlar arasında gerçekleşen iletişimin prensiplerini anlamaya hem de bu alandaki kavramsal boşlukları doldurmaya çalışmaktadır.

Yüzünü sadece insana dönmüş türcü bir terminoloji anlayışının değiştirilmesi ve hayvan dilbilimi, hayvan göstergebilimi ve hayvan sözlükbilimi üzerine çalışan bir terminoloji komisyonu kurulması gerekliliklerini dile getirir. Hayvan meselesi 27 dilde Avrupa Komisyonu'nda tartışılmakta olduğundan denilebilir ki bu tüm dillerde üzerine eğilinmesi gereken bir konudur.

Her ne kadar dili “iletişimi sağlayan göstergeler toplamı” olarak kabul eden Guillaume’un belirttiği gibi alanın önemli isimleri –örneğin Émile Benveniste- “langage” terimini hayvanlar için kullanmanın bu terimi suiistimal etmek olduğunu söylese de Guillaume’un ve pek çok başka araştırmacının çalışmaları belli sonuçlara ulaşmaktadır. Örneğin 2020 yılında Larrousse’un hem “sentience” hem de “langage animal” sözcüklerini içeriğine dâhil ettiğini belirtmek gerekir.

Guillaume net olarak türlerarası çeviri bağlamında ele aldığımız iki soruya cevap verir: hayvanlar kendi aralarında da ve bizle de iletişim kurarlar.

4.3. Ortak Tahakkümün Çevirisi

Marjorie Spiegel *Ürkütücü Karşılaştırma* adlı eserini kaçak bir köle olan Paul Lawrence Dunbar’ın *Sempati* adlı şiirinin mısralarıyla açar: “Kafesteki kuşun ne hissettiğini bilin”. Çünkü nesneleştirme ancak empati olmadığında mümkündür. Coğrafi Keşiflerin sonrasında yaşanan köleleştirme hareketlerinin de bu nedenle yerli halkları sessizliğe mahkûm etmek üzerine inşa edildiği söylenebilir. Sessizliğe mahkûm ederek nesneleştirmek köleliği o dönem için kabul edilebilir kılmıştır. Morin’in de konu ettiği İspanyol tarihçi ve din adamı Bertolomé Las Casas, Coğrafi Keşifler’in ardından başlayan köleleştirme sistemini ilk eleştirenlerdendir. Las Casas’ın çevresindekileri ikna etmeye çalıştığı düşünce yerlilerin de bir ruha sahip olduğuydu. Şüphesiz Las Casas empati uyandırmayı deniyordu. İlginç şekilde insanların hayvanlara yönelik tutumlarını haklı çıkarmak için kullandıkları savların

¹⁸⁹ Astrid Guillaume, “Les dictionnaires des animaux: langages, langues, dialectes animaliers” <https://www.youtube.com/watch?v=w4b9m0y9Fyc> [15.05.2020].

aynılarını köle sahipleri köleler için kullanıyorlardı. Afrikalıların akılsız olduklarını, daha ilkel oldukları için topluluklarından ayrıldıklarında daha az acı çektiklerini, *medeni* insanlara göre fiziksel acıya daha az duyarlı olduklarını, onların beyazlar için yaratıldıklarını iddia ettiler. Köle pazarları kuruldu, bebekler annelerinden alındı, şiddet gördüler, yaşam alanlarında avlandılar, inanılmaz koşullarda taşınırken bazıları hayatlarını kaybetti ve yapamayacakları kadar iş yapmaya zorlandılar, tecavüze uğradılar¹⁹⁰. Kölelerin sesi konuşamadıkları için değil, beyaz adam onları dinlemediği için duyulmamıştı.

Yerli halklar üzerinde her türlü sömürünün gerçekleştiği bu süreç en şok edici noktasına insan hayvanat bahçeleri ile ulaşmıştır. Yüzyılın başında Londra, Paris, Oslo ve Hamburg gibi şehirlerde pek çok insan hayvanat bahçesi kurulmuştur. Örneğin son insan hayvanat bahçesi 1958’de Belçika’da açılmıştı.

Geleneksel tanımıyla köleliğin yasaklanması ise 19. yüzyılda tüm itirazlara rağmen gerçekleşmiştir. Köleliğin yasaklanmasının ardından yüzyıllardır olduğu gibi ileri ve geri adımlar ve bazen de duraklamalarla insanlık etik çemberini en güçlüden zayıfa doğru genişletme mücadelesine devam etmiştir. Günümüzde savunulması düşünülemez olan Afrikalıların köleleştirilmesi ve hayvan sömürüsü arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir ve bu bağlantı zincirine dair bize bir fikir verebilir. Örtüşen tahakküm tüm dezavantajlı gruplarda benzer süreçlerden geçmiştir. Bu bağlantılılığı Eva Meijer şöyle açıklıyor¹⁹¹:

“Hayvanların dili ile ilgili olarak düşünmek kimilerine abartılı gelebilir; bizim iletişim biçimimizle onlarınki arasında büyük bir fark olduğu, insan dilinin çok üstün olduğu ve hayvanların oraya hiçbir zaman ulaşamayacağı düşünülebilir. Benzer bir şekilde, kadınların makul ve mantıklı düşünemedikleri için siyasette başarılı olamadıkları yaklaşımının değişmesi de uzun zaman önce olmadı. Yine işgalcilik dönemlerinde batılı olmayan halklar da ciddiye alınmazdı.”

Peki, saydığımız dezavantajlı gruplar nasıl özgürleşebilmiştir? “Ötekine” dair devrim niteliğinde bir değişimin mümkün olduğunu Amerika yerlilerinin, Afrikalıların ya da kadınların zaman içinde değişmiş toplumsal rolleri kanıtlar. Cronin, Roberto A. Vald on’ın *Translation and the Spanish Empire in the Americas* adlı eserinden yola çıkarak ancak bireysel anlatılarını ifade edebildikleri ölçüde yerlilerin özgürleşebildiklerini ve haklarını savunabildiklerini anlatır. Caron da benzer bir hikâye ile kendini ifade edebilmenin özgürleştirici gücünün altını çizer ve

¹⁹⁰ Marjorie Spiegel, *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery* (Londra: Heretic Books, 1988) 30-60.

¹⁹¹ Eva Meijer, *age*, 14.

köleliği konu eder; böylelikle doğrudan çevirinin hayati rolüne işaret eder. Bu Amistad Gemisi'ndeki Afrikalı kölelerin hikâyesidir. Küba sahillerinden hareket eden gemide daha önceden köleleştirilmiş olanlar da bulunmaktadır. Özgürlük talep eden köleler isyan çıkarırlar. İsyancıların çıkarıldıkları mahkemede kendilerini savunmaları ancak eski kölelerin onlar ve Beyazlar arasında çeviri yapmasıyla mümkün olur. Böylece isyan çıkaran köleler serbest kalırlar ve özgürlüklerini elde ederler. Caron, Afrikalı kölelerle aynı kaderi paylaşan hayvanların sözcülüğünü yapmaya çalışan antitürcüleri hayvanların çevirmeni olarak niteler¹⁹².

Bu sessizleştirmenin nasıl somutlaşabildiğine bir örnek olarak Guillaume'un söz ettiği "Dictionnaire des sciences animales"den örnek verilebilir¹⁹³. Bu tarım, botanik, beslenme, avcılık, zooloji gibi pek çok alandan 32137 maddeye sahip bir sözlüktür. Sözlükte hayvanların iletişimine dair çok az maddeye yer verildiği anlaşılmıştır. Oysa hayvanların anlam üreterek kurdukları iletişimi kanıtlayan pek çok bilimsel araştırmadan bahsetmiştik. Hayvanları sessizleştirmenin somutlaşması gündelik hayatımızdan kurumlarımıza, dilimizden ticari faaliyetlerimize her alanda tutarlı şekilde devam eder.

Kölelerin, kadınların, engellilerin ve tüm dezavantajlı grupların iletişim kapasitelerini görmezden gelmek onların politik varlıklarını da yok etmektir. Onlara ses vermekse özgürlüğe giden yolu açmıştır ve açacaktır. Bu hemen her zaman çeviri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hatırlanabileceği gibi Cronin da hayvan meselesinin iyileştirilmesini çeviribilim sorumluluklarından biri olarak nitelemiştir.

Caron bağlantılılığı hayvan meselesi özelinde şu şekilde ortaya koyar: "(...) Her türden şiddet birbiriyle bağlantılıdır; kötülüğe olan eğilimleri aynı kökten beslenir"¹⁹⁴. Caron bu bağlantılılığı geçmişe hızlı bir bakışla ortaya koyar. Homo sapiensleri birbirlerine göre üstün ya da aşağı gören yasalar ancak yakın zamanda ortadan kaldırılmıştır. Yunanlılar ve Romalılar'dan itibaren var olan köleliğin yasaklanması iki asırdan daha kısa bir süre önce mümkün olmuştur. 1948 yılında Evrensel İnsan Hakları Beyannameşi ile yasaklanmış olsa da şekil değiştirerek devam ettiği söylenebilir. Ne var ki en azından köleliği (İnsan köleliğini) açıktan savunmak günümüzde imkânsızdır. Kadınlar oy kullanma hakkını pek çok ülkede

¹⁹² Aymeric Caron, *age*, 252.

¹⁹³ Astrid Guillaume, "Les dictionnaires des animaux: langages, langues, dialectes animaliers" <https://www.youtube.com/watch?v=w4b9m0y9Fyc> [15.05.2020].

¹⁹⁴ Aymeric Caron, *age*, 231.

20. yüzyılın ortalarında elde edebilmiştir. Aile reisi kavramı pek çok yasayla yine 20. yüzyılda ortadan kalkmıştır (en azından bazı ülkelerde). Irkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi uzun yıllar norm olarak yaşanmıştır ve bazı ülkelerde hala aşılabilmiş değillerdir. Önce Yunanlılar sonra da Romalılar için tüm diğerleri barbar olmuştur. Yabancılar etik çembere alındıysa da Afrika kökenliler bundan yararlanamamıştır. Engelliler sirklerde teşhir edilmiştir. Örtüşen tahakkümlerin ne kadar geniş bir grubu kapsayabileceğini ve insanın dünya yorumuna göre farklı grupları etkileyebileceğini görüyoruz.

Caron'un bahsettiği ve kölelik ve hayvan sömürüsü yanlılarının kullandığı savları inceleyelim¹⁹⁵:

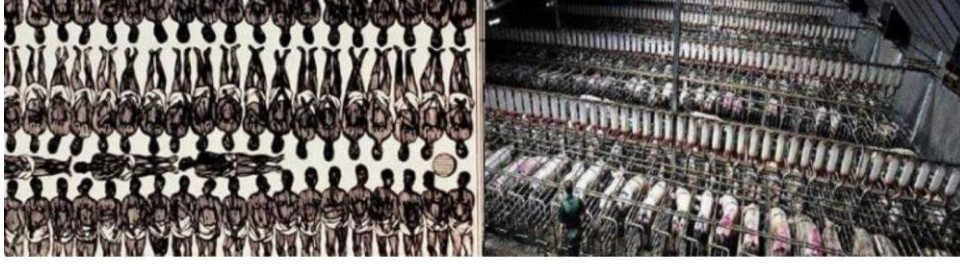
- Kölelik her zaman var olmuştur - insan her zaman hayvanları yedi.
- Kölelerin kendilerine bakma yetenekleri yoktur - hayvancılık olmasa hayvanlar uygun yaşam alanlarına sahip olamazlardı.
- Sahibi olmadan köle hayatta kalmaz - yemek için hayvan üretilmese hayvanlar var olmazdı.
- Özgür insanların hayatı kölelerden çok daha zor – hayvancılık hayvanlara barınak ve yemek sağlar.
- Köleliği yasaklamak bir kan gölüne sebep olacaktır çünkü sahipleri kölelerini serbest bırakmayı asla kabul etmez - hayvancılık yasaklanırsa bu birçok insanın işsiz kalmasına neden olur ve kaos çıkar.
- Kölelik yasaklanırsa eski köleler suç işlerler ve toplumsal düzen bozulur - hayvan sömürüsü ortadan kalkarsa sokaklar ve caddeler hayvanlarla dolar ve kaos çıkar.
- Köleliğe son vermek gerçekdışı ve ütöpik; tartışmaya değmez - ideal bir dünyada yaşamıyoruz bunlar romantik fikirler. O zaman bitki de yemeyelim...
- Köleliği yasaklamak yerine işleyişini denetlemek gerekir. Kölelere iyi davranıldığından, beslendiklerinden emin olmak yeterlidir - sorun endüstriyel hayvancılıktır; hayvanın kullanılmasına son vermeden şartlarını iyileştirmek yeterlidir.

Caron şunu sorar: “(...) hayvanlar dilimizi konuşmuyor ve onların ne dediklerini duymamak üzere kendimizi koşullandırıyoruz. (...) Yaşama arzularını insanların sözcükleriyle açıklayabilselerdi, onlara kötü muamele etmeye ve onları bu şekilde öldürmeye nasıl cüret edecektik?”¹⁹⁶.

¹⁹⁵ age, 253-254.

¹⁹⁶ Aymeric Caron, age, 252.

Şekil 8: Kölelik ve Hayvan Sömürüsü

“Slavery and animals”,

https://www.google.com/search?q=+slavery+and+animals&tbm=isch&ved=2ahUKEwjAzMqvmcHsAhXBIBQKHTXRCagQ2-cCegQIABAA&oeq=+slavery+and+animals&gs_lcp=CgNpbWcQAzoGCAAQCBAeOgQIABATogYIABAEeBNQnmZYgY4BYJuPAWgBcAB4AIABhgGIAY0OkgeEMC4xNZgBAKABAaoBC2d3cy13aXotaWInwAEB&sclient=img&ei=I8-NX4CvK8HBULWip8AK&bih=610&biw=1280&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908 [15.10.2020].

Filozof Florence Burgat ve hukukçu Jean-Pierre Marguénaud, Le Monde'da yayınlanan bir makalede bağlantılılığı şöyle açıklamaya çalışırlar:

“Hayvan hakları konusunda yaşanan hukuki ilerlemeleri ve hayvanlara haklar tanınması fikrini insanların çektikleri sefaletle bir hakaret olarak görenlere, insan sefaletinin, sömürden ve en zayıf olanın acılarına karşı gösterilen kayıtsızlıktan kaynaklandığını; bunun insanlara bir hakaret olmanın aksine kendilerinden daha zayıf varlıkların acılarına karşı ortaya çıkan zalim kayıtsızlığı reddetmek olduğunu söylemek gerekir. (...) Hayvanların ve en dezavantajlı gruplarda yer alan insanların korunması, zarar görmeye en açık olanlara yardım etmek üzere gerçekleştirilen aynı değerli Hak mücadelesinin parçasıdır”¹⁹⁷.

Örtüşen tahakkümleri, dezavantajlı gruplar arasındaki haksızlık temelli ilişkiselliği pek çok düşünür farklı şekillerde dile getirmiştir. Theodor W. Adorno “Auschwitz biri bir mezbahaya bakıp ‘ama onlar sadece hayvan’ dediği an başlar” der¹⁹⁸. Alphonse de Lamartine ise “Biri hayvan ve biri de insan için çarpan iki kalbimiz yoktur. Kalbimiz ya vardır ya da yoktur” demiştir¹⁹⁹.

Bu noktada Luce Irigaray'nin sorusunu hatırlamak işimizi kolaylaştırabilir: “İnsan olmak ne demektir? Kendimle ilişkimde olduğu kadar, doğayla, dünyayla, başkasıyla, başkalarıyla ve insan varoluşuna nispetle muhtemel olan bir aşkınlıkla ilişkimde, insanlığımı nasıl gerçekleştirebilirim?”²⁰⁰.

Dünya ve evrenle birlikte devinen barışçıl bir insanlık yaratmanın ilk koşulu olarak kendi cehaletimizin farkına varmak üzere, cehaletin hayatlarımızda nasıl tezahür ettiğini gözlemlemekle işe başlayabiliriz. Irigaray'nin bahsettiği türden bir insanlık yaratmak için yaşamın tek yapıcısı olma hırsının en küçük bedeli olarak bu gerçeği kabullenmeli ve bunun bizim dışımızdakilere neye mâl olduğunu anlamalıyız. Kafesteki kuşu hatırlamalıyız. Bu sorumluluk bizindir.

4.4. Yeni Bir Toplum Sözleşmesi Arayışı

Amerikalı fütürist Alvin Toffler. 21. yüzyılın cahilleri okuma yazma bilmeyenler değil, öğrenmeyen, öğrendiği yanlışlardan vazgeçmeyen ve yeniden öğrenmeyenler

¹⁹⁷Le Monde, “Les animaux ont-ils des droits ?”, https://www.lemonde.fr/idees/article/2010/07/15/les-animaux-ont-ils-des-droits_1387965_3232.html [12.06.2019].

¹⁹⁸ Gordon Hodson, Kimberly Costello, “The link between devaluing animals and discrimination”, <https://www.newscientist.com/article/mg21628950-400-the-link-between-devaluing-animals-and-discrimination/> [10.09.2020].

¹⁹⁹ Alphonse de Lamartine, “Citations”, <http://www.oiseau-libre.net/Animaux/Droits-des-animaux/Citations.html> [19.10.2020].

²⁰⁰ Luce Irigaray, Yeni Enerji Kültürü, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011) 9.

olacak” demişti²⁰¹. Bizi çevreleyen yaşama bakışımız bireysel reddedişler dışında hayvan insan ilişkisinde kurduğumuz hiyerarşik düzeni doğal kabul eden ve zayıf olana karşı kurulan tahakkümü onaylayan bir görünüm sergilemektedir. Bu onlara dair gözlemlerimizden değil onlara dair öğrendiklerimizden kaynaklanmaktadır.

Artık hayvanlarda duygu ve bilincin varlığı ciddi bilimsel verilerle kabul ediliyor. Özellikle etoloji alanında yapılan araştırmalar, hayvanların uzun zamandır sadece insana atfedilen özellikleri taşıdığını kanıtladı. Bazı hayvan türleri için yapılan deneyler onların epizodik bir belleğe, kendilik farkındalığına, diğerine dair bir kavrayışa sahip olduğu, hatta etik davranabildiğini ortaya koydu. Hayvanlar alet kullanabiliyorlar, kültürel aktarım yapabiliyorlar, oyun oynuyorlar ve empatik davranabiliyorlar²⁰². Bunun yanı sıra karakter özellikleri taşıyorlar, psikolojik bir şekillenmeye sahipler, diğer bir deyişle kendi hayat hikâyelerine sahipler²⁰³.

Bu bilimsel veriler şu soruları sormamızı gerektiriyor: şimdiye kadar olageldiği gibi güçlünün haklı olduğu bir sistemle mi devam etmek istiyoruz yoksa duygusal zekâmız ve etik yanımızla teknolojik gelişmişliğimizi yakalamak mı istiyoruz? Gerçeğe dayalı bir hakikat inşa etmek ve eski bildiklerimizi yenileriyle değiştirmek niyetinde miyiz yoksa bilişsel obezliklerimizi öznel yargılarla semirtirken farkına varmadan gezegene veda mı edeceğiz? Dünyayı anlamlandırırken bizi yönlendirecek kanıları nesnel verilerden yola çıkarak oluşturabilecek miyiz?

Hayvanların birey olarak tanınmasının sonuçları olacaktır. Hayvanlara bugünkü gibi içi boşaltılmış kavramların ötesine geçerek temel haklar tanımak gerekecektir. Bu anlamda da saygı temelli bir hayvan-insan etkileşimine dayalı yeni uzlaşım sal metinler üretilmelidir. Bu metin türlerinden bazıları toplum sözleşmeleri, manifestolar ve hak temelli bildirgeler olabilir.

Bu konuda bizi yönlendirebilecek bazı önemli metinler dünya kamuoyuyla paylaşılmış durumda. Bunlardan ilki hayvanları korumak üzere imzaya sunulmuş, Türkiye’nin de imza attığı 15 Ekim 1978’de UNESCO Merkezi Paris’de ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir. Pek çok gelişmiş ülke tarafından tanınan

²⁰¹ “Alvin Toffler”, <http://libertytree.ca/quotes/Alvin.Toffler.Quote.3872> [19.10.2020].

²⁰² Claude Béata, “L’attachement, un lien unique”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/courseware/a8f655af3143476aa4cc1c2c72438481/a62229910de244348a35e0078eae4a5c/> [18.08.2020].

²⁰³ Florence Burgat, “Nous et les autres animaux demain: approche philosophique”, https://www.fun-mooc.fr/assetv1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Burgat.pdf [03.08.2020].

ve uluslararası düzeyde hayvan hakları konusunda yazılmış en önemli metinlerden biri olan bu beyannamenin bazı önemli maddeleri şöyledir²⁰⁴:

“(…) insanın hayvanlara yönelik duyduğu saygının insanın bir diğer insana gösterdiği saygıdan ayrı tutulamayacağı göz önünde bulundurularak, ilan edilir ki;
Madde 1: Tüm hayvanlar biyolojik denge kavramı çerçevesinde var olma açısından eşit haklara sahiptir.
Madde 2: Tüm hayvanlar saygı duyulma hakkına sahiptir.
Madde 3: 1. Hayvanlara kötü muamele yapılamaz; zalimce davranışlarda bulunulamaz.
(…)”.

Bu bildirge ayrıca vahşi hayvanları da etik çembere dâhil eder ve avlanmalarını, tutsak edilmelerini reddeder. Pek çok açıdan henüz erişilememiş bir seviyeyi işaret etmekle birlikte bu maddelerin yasalara yansımaları olarak görülebilecek hayvanların duyarlı canlılar olarak tanınması hayvanların yaşam şartlarından oldukça kısıtlı bir değişim yaratmıştır.

Kronoloji sırayı takip ettiğimizde geleceğin dünyasını belirleyeceği söylenebilecek önemli metinlerden diğeri ise 2012 yılında kaleme alınmış Cambridge Bilinç Bildirgesi'dir. Antitürçülük bağlamında paylaştığımız gibi hayvanda bilincin varlığını onaylar ve bu bildirgeye katkı sunanlar dünyanın önde gelen bilim insanlarıdır.

Değirmek istediğimiz diğeri ise 29 Mart 2019 yılında hayvanlara yasal statü tanınması gerekliliğine dair Toulon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hocaları tarafından ilan edilen bildirgedir. Bu metnin dilimize çevirisi gerçekleşmediği için metnin Türkçe çevirisini paylaşmayı gerekli görüyoruz²⁰⁵:

“Toulon Bildirgesi

İlan Edilme Tarihi 29 Mart 2019 - TOULON - FRANSA
(Hayvanların tüzel kişiliği konusu ile ilgili düzenlenen sempozyum üçlemesi sonucunda ortaya çıkan Toulon Bildirgesi, hukukçu bilim insanları tarafından 7 Temmuz 2012 tarihli Cambridge Bilinç Bildirgesi'ne bir yanıt olarak düşünülmüştür).

GİRİŞ

Hukuk alanında çalışan bilim insanları olarak Toulon Üniversitesi'nde hayvanların tüzel kişiliği üzerine düzenlenen sempozyum üçlemesine katılmış bulunmaktayız. Diğer disiplinlerde, özellikle sinirbilim alanındaki araştırmacılar tarafından yapılan araştırmaları dikkate almaktayız. Araştırmacıların "insanların bilinci oluşturan nörolojik yapıya sahip olma konusunda benzersiz olmadığı" sonucuna vardıkları 7 Temmuz 2012 tarihli Cambridge Bildirgesi dikkate alındığında, insanların bu özellikleri "insan olmayan hayvanlar" ile paylaştığı anlaşılmıştır.

²⁰⁴ “Universal Declaration of Animal Rights”, UNESCO, <http://www.la.utexas.edu/users/bump/Universal%20Declaration%20of%20Animal%20Rights.htm> [09.09.2020].

²⁰⁵ “Déclaration de Toulon”, Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].

Yasaların bu ilerlemelerden hayvanlarla ilgili yasal bütüncede köklü değişiklikler meydana getirmek için yararlanmamasını üzüntüyle karşılıyoruz.

Çoğu yasal sistemde, hayvanlar hala mal olarak kabul edilmektedir ve onlara canlı varlıklar olmalarından kaynaklanan hakları verebilecek tüzel kişilikten yoksunlar.

Bugün, hukukun, hayvanlara yönelik tutumu iyileştirebilecek olan bilimsel gelişmeleri ve şimdiye kadar gerektiği ölçüde kullanılmamış olan bilgi bütününe görmezden gelemeyeceğini düşünmekteyiz.

Son olarak, ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinin mevcut tutarsızlığının eylemsizliği hoş göremeyeceğini ve insan olmayan hayvanların duyarlılığını ve zekâsını hesaba katmak üzere değişimi başlatmanın önemli olduğunu belirtiriz.

Burada beyan ederiz ki,

Hayvanlar evrensel anlamda nesne değil, kişi olarak tanınmalıdır.

Egemen nesneleştirme eğilimine acilen son verilmelidir.

Mevcut bilgi, hayvanlarla ilgili yeni bir yasal bakış açısı gerektirmektedir.

Sonuç olarak, hayvanlar, terimin hukuki anlamıyla kişiler olarak tanınmalıdır.

Böylelikle insanlara yüklenen sorumlulukların ötesinde, hayvanlara kendi hakları tanınacak ve çıkarlarının dikkate alınması sağlanacaktır.

Hayvanlar, insan olmayan tüzel kişiler olarak düşünülmelidir.

İnsan olmayan tüzel kişilerin hakları, insan olan tüzel kişilerin haklarından farklıdır.

Hayvanların tüzel kişiliğini tanımak, hukuk sistemlerinin tutarlılığını sağlamaya yönelik önemli bir adımdır.

Bu hareket, sadece ulusal değil, uluslararası hukuksal mutabakatın bir parçasıdır.

Yalnızca tüzel kişileştirme yolu herkes için tatmin edici ve uygun çözümler sunabilir.

Biyolojik çeşitlilik ve gezegenin geleceği üzerine düşünceler insan olmayan kişileri de içermelidir.

Bu şekilde, canlılar topluluğu ile bağlantının altı çizilir; hukuki bir yorum oluşturulabilir ve oluşturulmalıdır.

Kanun önünde hayvanların hukuki durumu, statülerini tüzel kişiliğe yükseltmekle değişecektir.

SON

Toulon Bildirgesi, 29 Mart 2019 tarihinde Louis Balmond, Caroline Regad ve Cédric Riot tarafından Toulon Üniversitesi (Fransa) Hukuk Fakültesi'nde düzenlenen Hayvanların Yasal Kişiliği (II) konulu sempozyumda resmen ilan edildi”.

Bunun yanında henüz dünyanın hiçbir yerinde kanunlara yansımaya da tüm canlı yaşamın bünyesine dâhil edildiği yeni toplum sözleşmeleri önerilmektedir. Bunlardan biri siyasalbilimciler Sue Donaldson ve Will Kymlicka tarafından yazılmış *Zoopolis, Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı* adlı eserdir. Bu çalışma hayvan haklarına yeni bir bakış açısı ile yaklaşır; negatif ve pozitif haklardan bahseder. Negatif haklar birine ait olmama, öldürülmeme, hapsedilmeme, işkence görmeme veya ailesinden/ topluluğundan ayrılmama hakkı olarak sayılabilir. İnsan ve hayvan ilişkisini etik bir düzleme oturtan politik bir teori öneren bu eser bazı pozitif hakların ne olabileceğine dair de akıl yürütür. Örneğin hayvanların yaşam alanlarına saygı duyma, binalarımızı, yollarımızı ve mahallelerimizi hayvanların ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde tasarlama, insan faaliyetlerinden kasıtsız olarak zarar gören hayvanları kurtarma, kültürel süreç içinde bize bağımlı hale gelmiş

hayvanların bakımını gerçekleştirme bizlere düşen yükümlülükler ve hayvanlara tanınabilecek pozitif haklar olarak önerilir. Bahsedilen bir çeşit Yeni Dünya Toplum Sözleşmesidir. Bu defa toplum hisseden tüm canlıların paydaşlığında tanımlanır.

Bu bağlamda dikkat çekeceğimiz diğer bir konuya hem Morin, hem Caron ve hem de Guillaume'un çalışmalarında karşılaştığımız yeni bir hümanizma arayışıdır. Guillaume bunu "humanimalisme" olarak adlandırır. Guillaume'a göre "humanimalisme" hümanizma ve animalizmin birleşimidir ve bu birleşim insan ve hayvan toplulukları biri diğerini dışlayarak var olamayacağından hayati önem taşır.

"Humanimalisme" kavramının "antitürcü hümanizma"²⁰⁶, "çoğulcu hümanizma" ya da "hümanimalizm" olarak Türkçeleştirilebileceğini düşünmekteyiz. Bu yeni düşünce biçimi Hippolyte Varlin başta olmak üzere pek çok ismin sunduğu katkıyla bir manifesto ile ifade bulmuştur. Metne katkı sağlayanlar arasında Guillaume da yer alır. İngilizce, Almanca, İspanyolca, Arapça, İbranice, İtalyanca çevirilerinin yayınlanması planlanmaktadır.

Guillaume hümanimalizmin/ antitürcü hümanizmanın/ çoğulcu hümanizmanın insanları kendi aşırılıklarından korumayı da amaçladığını belirtir. Biz de çalışmamız bağlamında bu metnin çevirisini gerçekleştirdik.

His ve Duyguları Olan Varlıkların Hakları Bildirgesi²⁰⁷

Giriş:

His ve duyguların yanı sıra hissedilen ve ifade edilen acının değerini kabul ederek ve bunların insan ve insan olmayan hayvanları bir his ve duyguları olan varlıklar topluluğunda birleştirdiğini düşünerek;

İnsanların etik seçimler yapma ve dolayısıyla şiddeti reddetme yetilerini göz önünde bulundurarak;

İnsanların birbirlerine ve diğer his ve duyguları olan türlere karşı uygulama kapasitesine sahip olduğu sınırsız şiddeti dikkate alarak;

Denetime tabi şiddetin, duvarların ardına gizlenerek gelenek, din veya damak tadıyla maskelenmiş bile olsa, şiddet olduğunu ve kendinden büyük şiddetlerin nedeni olduğunu düşünerek;

Gezegemizin biyolojik çeşitliliğine yönelik tehditleri göz önünde bulundurarak ve her canlıya onlara saygıyla yaklaşan bir gezegen paydaşı statüsü tanıyarak;

Et ve süt ürünlerine dayalı üretimin ve beslenmenin inkâr edilemez şekilde taviz vereceği bir hedef olan insanlığı koruma ihtiyacını hesaba katarak;

İnsanlığı tüm his ve duyguları olan varlıklara uyguladığı sömürüden ayrıştırarak bilimsel ilerlemeleri ve hem kaynaklara ortak erişimi hem de çevrenin korunmasını teşvik eden alternatifleri göz önünde bulundurarak;

²⁰⁶ Bu öneri Prof. Dr. Emine Bogenç tarafından önerilmiştir.

²⁰⁷ "Humanimalisme" <https://blogs.mediapart.fr/hippolyte-varlin/blog> [15.10.2020].

İnsan ve insan olmayan tüm hayvanları kapsayan hümanizma ve animalizm perspektiflerinin ortak bir akıl ve duyarlılığın inşasına elverişli bir hümanimalizm/ antitürcü hümanizma/ çoğulcu hümanizma olarak nitelendirilebileceğine kanaat ederek;

Özellikle *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nden (1789), *Birleşmiş Milletler Antlaşması*'ndan (1945), *İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*'nden (1948), *Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi*'nden (1978), *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nden (1989) ve *Avrupa Birliği Temel Haklar Antlaşması*'ndan (2000) esinlenerek;

Büyük referans metinlerin geleneksel olarak ilan ettikleri ideallerin üstünlüğünü ve bu metinlerin ilerlemenin koşullarını pek çok aşamada yaratma yeteneklerini ve yetkinliklerini göz önünde bulundurarak,

Hümanimalizmi/ Antitürcü / Çoğulcu hümanizmayı takip eden bir vicdanla harekete geçen ve bir türe ait olmaya dayalı herhangi bir keyfi ayrımcılığı reddeden, özgürlük ve dayanışma gibi büyük idealleri takip eden insanlar, aşağıdaki vazgeçilemez haklara saygı göstermeyi taahhüt ederler.

Madde 1: Haysiyete Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar kendilerine içkin bir değerle dünyaya gelirler.

İnsanlar, bir yandan birbirlerine diğer yandan da tüm diğer his ve duyguları olan varlıklara yönelik olarak, yaşamın paydaşlarına yaraşır saygı sınırlarını genişletmek için özen gösterecektir. His ve duyguları olan varlıklar topluluğuna üyeliği bilimsel olarak belirlenmemiş bir tür söz konusu olduğunda, şüphe bu türe fayda sağlar şekilde dikkate alınacaktır.

Madde 2: Eşitliğe Dair

His ve duyguları olan tüm varlıklar, aynı çıkarlar söz konusu olduğunda eşit haklardan yararlanır.

İnsanlar, herhangi bir his ve duyguları olan varlığı bir nesnenin statüsüne (yiyecek, giyecek, eğlence, tarım ve hayvancılık, enstrüman, hatta deney nesnesi olmak üzere) veya başka herhangi bir özel statüye (refakatçi, ast, sürü yenileme hayvanı veya özellikle hasta olmak üzere) indirgemeyecektir.

His ve duyguları olan hiçbir varlık satış ve satın alma, hediye veya miras nesnesi olamaz ve bu nedenle başkalarının malı olamaz. Bu nedenle his ve duyguları olan bir varlığın mal durumuna ve dolayısıyla köleliğe indirgenmesi ve aynı zamanda gebeliğe zorlanması bu beyanla çelişecektir.

His ve duyguları olan bir varlığa barınma veya birlikte yaşama hakkı verilmesi durumunda, onun devredilemez haklarına saygı duyulması zorunlu olacaktır. İnsan olmayan bir hayvanla olan bağ, insan olmayan hayvana herhangi bir zarar gelmesini önlemek için, insan buna bir son vermeye karar verirse sorumluluğu devam edecek şekilde tanımlanacaktır.

Madde 3: Özgürlüğe Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar özgürlük hakkına sahiptir.

Özgürlükten yoksun bırakma, ancak mutlak gereklilik hallerinde, sağlık veya cezai nedenlerle yapılabilir. Buna ek olarak, ilgili kişinin manevi ve fiziksel bütünlüğüne herhangi bir saldırı kapatılmaya eşlik etmeyecektir. Her halükarda, tutukluluğun sadece geçici olması amaçlanacak ve bu durumun uygunluğu düzenli ve karşıt bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Madde 4: Duyusal Bağlara Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar duygusal bağlarına saygı duyulması hakkına sahiptir.

İster aile, ister arkadaşlık bağları olsun, dayatılan herhangi bir ayrılık, yalnızca ilgili varlıklardan en az birinin çıkarı söz konusu olduğunda gerçekleştirilebilir ve düzenli ve çapraz incelemelere tabi tutulur.

Aynı türden yetişkinler arasında rızaya dayalı romantik bağlara gelince, bu bildirge cinsel yönelimleri ne olursa olsun, onların dokunulmazlığını onaylamaktadır.

Madde 5: Bütünlüğe Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar ahlaki ve fiziksel bütünlüklerine saygı duyulması hakkına sahiptir.

Ayrımcılık, taciz, aşağılama, işaretleme (sıcak demir veya etiketlemede olduğu gibi), yiyecek ve bakımdan mahrum bırakma, fiziksel ve psikolojik engellemeler, zorla eğitim, yer değiştirme, işkence, avlanma ve öldürme eşit kararlılıkla yasaklanacaktır. Aynı türden varlıklar veya farklı türden varlıklar arasında, özellikle eğlence amaçlı dövüşlerin düzenlenmesi de - tamamen rıza gösteren varlıklar arasındaki yarışmalar haricinde- bu beyannamenin ihlali anlamına gelecektir.

Bir organın başkasının yararına olarak nakledilmesi, yalnızca açıkça rıza gözetilerek gerçekleşebilir ve bu nedenle yalnızca insanları dayanışmadan kaynaklanan nedenlerle (özellikle, kan nakli veya böbrek nakli gibi) ilgilendirebilir.

Evcilleştirme, sömürü, köleleştirme veya baskı amacıyla sakatlama ve parça alma bu bildirgenin ihlali anlamına gelir.

Madde 6: Kardeşlik Bağına Dair

His ve duyguları olan bütün varlıklar, kardeşlik bağını ifade etme ve dayanışmaların en yücəsi olan bu kardeşlikten yararlanma hakkına sahiptir.

Gerektiğinde yeterli kalitede bakım ve yardım alma hakları vardır.

Bakım ve yardımdan mahrum bırakılma gerekçeleri hangi nitelikte olursa olsun (ekonomik, siyasi veya dini) tıpkı katkıda bulunmadan menfaat sağlamak ve bunun için dayanışma kavramından istifade etmek hallerinde olduğu gibi bu bildirgenin ihlali anlamına gelir.

Ömrün sonuna ve arda kalan bedenlere eşit, onurlu bir muameleyle yaklaşılabilecektir.

Madde 7: Çevreye Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, doğal çevrelerini koruma hakkına sahiptir.

Herhangi bir yerleşim, geliştirme ve kullanma projesi, gerçekleştiriliyorsa, bu gerekliliğe uymalıdır. Doğal bir çevrenin özellikle insanlar tarafından zarar verici bir şekilde değiştirilmesi durumunda, süreci tersine çevirmek için her türlü önlem alınacaktır ve bu önlemler doğal çevrede yaşayan varlıkların yararına olacaktır.

Madde 8: Alanların ve Kaynakların Paylaşılmasına Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, ortak alanları çerçevesinde saygı duyulma hakkına sahiptir.

Yerleşik veya göçmen olsun, nüfuslar arasındaki kullanıma dair herhangi bir çatışma, makul ve adil bir şekilde çözülecektir. Dengesizliğin nedenleri (özellikle yetersiz kaynaklar, doğal veya çelişkili nitelikteki tehditler gibi) derinlemesine ve farklı açılardan bakan bir çalışmanın konusu olacak ve bireylerin temel haklarına saygı gösterilerek şiddet içermeyen çözümler uygulanacaktır.

Madde 9: Bilime Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar bilimin faydalarından yararlanma hakkına sahiptir. Dolayısıyla araştırmalar ortak ilerleme idealine dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

Özellikle tıbbi veya kozmetik nedenlerle, his ve duyguları olan hiçbir varlık bilimsel deneylere zorlanmayacaktır. Bireyin özgür ve açık onayı zorunlu ve geri alınabilir olacaktır, bu nedenle sadece insanları kapsayabilir ve kişiye tüm korunma imkânları sağlanacaktır.

Bir yandan ilgili kişinin çıkarlarına ve öte yandan diğer his ve duyguları olan varlıkların aleyhine olacak herhangi bir genetik manipülasyon bu bildirgenin ihlali anlamına gelecektir.

Madde 10: Hümanizme/ Antitürücü Hümanizmaya/ Çoğulcu Hümanizmaya Dair

Tüm his ve duyguları olan varlıklar, eşitler arasında saygı temelinde türlerarası ilişkiler geliştirme hakkına sahiptir.

Bu ilişkiler, belli zekâ, dil ve duyarlılıkların keşfi ve bunlara saygı üzerine kurulacaktır.

Paylaşımın, ortak dillerin, kendini tanımanın ve ötekiliğin oluşturucuları olan bu ilişkiler ortak bir zekâ ve duyarlılığın inşasına yardımcı olacaktır.

Bu ortak zekâ ve duyarlılık, ortak çıkarlara hizmet edecektir.

Madde 11: İdeallerin Geliştirilmesine Dair

İnsanlar dünya vatandaşı olarak, tüm his ve duyguları olan varlıkların yararına olacak şekilde barışın korunmasını sağlayacaklardır. Böylelikle kaynaklara erişimi eşitlik kaygısı güderek sağlayacaklarından özgürlük, eşitlik, dayanışma, demokrasi, adalet ve kalkınma gibi büyük ideallerin kültür yoluyla yayılmasını teşvik edeceklerdir.

Canlıya el konulması, servete el konulması, çevrenin tahrip edilmesi, silahların teşviki ve silahlı çatışmaların tümü bu bildirgenin ihlali anlamına gelecektir.

Bu bölümde Antroposen Çağı'nda hayvanlara dair üretilen cehalet süreçlerindeki çeviri unsurunun farklı katmanlarını ve bu süreçlerin yine çeviri yoluyla geriye çevrilme imkânlarını ele aldık. Dillerarası çeviri, diliçi çeviri ve türlerarası çeviri/aracılık bakımından çevirinin süreçlere nasıl müdahale edebileceğini anlamaya çalıştık. Bu müdahale potansiyelini gerçekleştirmiş bir çeviri dünyayı anlama ve yaratma yollarımızı da, diğer bir deyişle Morin'in bahsettiği sanatlar, bilimler, kurumlar ve diğer toplumsal organizasyonlarımızı da şekillendirecek önemli etkenlerden biri olabilir. Biz bu çeviriyi *Müdahil Çeviri* olarak adlandırıyoruz. Bunun örnekleri yukarıda çevirilerini sunduğumuza benzer uzlaşma metinlerinde ortaya çıkar ve ardından tüm toplumsal organizasyonlarımıza zamanla sirayet eder.

5. SONUÇ

Çalışmamızda Antroposen Çağı'nda hayvanlar hakkında üretilen cehaletin kültürel inşasını ve buna özdeş olarak ortaya çıkan Örtüşen Tahakkümleri ele aldık. Bunları yaratan süreçlerin çeviri yoluyla tespit edilmesinin ve geri döndürülmesinin imkânlarını bulmaya çalıştık.

Cehaletbilimin oldukça yeni bir çalışma alanı olmasından dolayı ilk amacımız cehalet kavramını ve Cehaletbilimi anlamak oldu. Daha sonra cehaletin ve ortak tahakkümün benzer doğalarını keşfettik.

İnsanın dünyanın gerçekliğine dolaysız bir erişimi olmadığını ve onu anlamlandırma süreçlerinde ortaya çıkan çarpık dünya yorumunun sonucu olarak hayvana biçtiği sürekli değişen rolü ortaya koyduk. Bu amaçla tarih, hukuk, bilim ve hayvan hakları alanlarından örneklere başvurduk. Amacımız hayvan hakkında gerçek sandıklarımızın aslında insanın yaşama dair yorumunun bir parçası olduğunu göstermekti.

Tarih boyunca dezavantajlı grupların kendilerini ifade edebilme olanakları ölçüsünde özgürleşebildiklerini, disiplinlerarası gerçekleşecek bir çevirinin de en kalabalık Öteki olan hayvanların sesini duyulur kılabilmek kapasitesine sahip olduğunu söylüyoruz. Bu anlamda evrensel olduğunu iddia ettiğimiz değerlerimizin gerçekten evrensel olmalarının antitürcü bir bakışla mümkün olduğunu düşündük ve bu yeni bakışı oluşturmada çevirinin oynayabileceği hayati rolü ortaya koymayı denedik. Çevirinin dillerarası, diliçi ve türlerarası boyutta nasıl işlevsel olabileceğini örneklerle aktardık.

Dillerarası anlamda, eser çevirilerinin yanı sıra atılması gereken en önemli adımın uzlaşım sal terim ve kavramlar üretmek olduğunun altını çeşitli örneklerle çizdik. Bu terim ve kavramların belirlenmesi ve doğru şekilde kullanılması hayvan konusu etrafında üretilen cehalet ve tahakkümü ortadan kaldırmanın en önemli araçlarından biridir.

Çalışmamız diliçi çeviri açısından dili cinsiyetçi ve her türlü ayrımcı ifadeden arındırmayı amaçlayan çalışmalarla bir akrabalık bağına sahiptir. Buna ek olarak ayrımcı ifadeleri, cehalet ve tahakküm üretiminin dilde gerçekleşen örneklerinden biri olarak görür. Çünkü diliçi çeviri ile gerçekleşen cehalet ve tahakkümün inşası sadece türcü dil ile değil, teknokratik dile başvurulması ve oksimoronların oluşturulması yoluyla da mümkündür. Cehalet ve tahakküm mekanizması bu dilsel süreçlerin farkına varılarak işlemez hale getirilebilir.

Türlerarası bağlamdaysa hayvanlar konusunda yapılan çalışmaların, hayvanların anlam üreten şekilde iletişim kurduklarını ortaya koyduğunu örneklerle aktardık. Bu iletişimin prensiplerinin ortaya çıkarılması için çevirinin disiplinlerarası bir anlayışla müdahil olması gerektiğini vurguladık ve bu alanda çalışan isimlerden bazılarına değindik.

Örtüşen tahakküm şiddetin, sömürünün ya da adaletsizliğin özel olarak kadına, bir Afrikalıya ya da çocuğa değil söz konusu bağlam içinde güçsüz olana yöneldiğini ifade eder. Değerler sistemimizdeki çatlakların ortaya çıkardığı cehaletimizi ve bu örtüşen tahakkümleri anlamak, tüm dezavantajlı grupları etik-empatik bakış çemberine biyodemokratik anlayışla dâhil etmek gerekmektedir. Bunun için Antroposen Çağı'nın gerekliliklerine yönelik ortaya konulan uzlaşma metinlerinden bazılarını dilimize çevirdik ve yarının nasıl olabileceğine dair fikir vermek istedik.

Ekoçeviri bağlamında dillerarası, diliçi ve türlerarası boyutta verdiğimiz örnekleri esas alarak antitürcü bakışla gerçekleşecek, cehaletin kültürel üretiminin ve örtüşen tahakkümlerin farkında olan çeviriyi Carol J. Adams'dan esinlenerek *Müdahil Çeviri* olarak adlandırıyoruz.

Müdahil Çeviri şiddeti ve ayrımcılığı normalleştirdiğimiz süreçleri ortaya çıkarmayı hedefler ve her şeyin birbiriyle bağlantılılığını somut şekilde ortaya koyduğu için dikkate değer olabilir. Antitürcü yaklaşımla ilgili bilgi kaynaklarının bir dilden diğerine aktarılmasını sağlar, nesneleştirmeye hizmet eden dildeki ayrımcı ifadeleri açığa çıkarır ve teknokratik dili geri dönüştürür; dilin ardına gizlenmiş gerçek süreci ortaya çıkarır. Tahakkümü ve cehaletin kültürel üretimini mümkün kılan dilsel tutumların tüm süreçlerine hâkim olmayı gerektirir.

Canlı ya da cansızın, güzel ve çirkinin, hisseden ya da hissetmeyen ne olduğuna dair kesilen ahkâmların ötesine geçerek, tür ayrımı yapmaksızın tüm

dünyadaşlarımızla bir çeşitlilik estetiği²⁰⁸ yaratabilmek için işe koşulacaklardan biri Müdahil Çeviri olabilir.

Yaşama yönelik içselleştirilmiş bir saygı duyan barışçıl bir insanlık yaratmanın ilk koşulu gezegendeki hikâyenin bir kolektif anlatı olduğunu kavramaktan geçer. Yaşamın çoğulcu ve kapsayıcı bir dille gerçekleşecek çevirisi, bu hikâyenin tek anlatıcısının insan olmadığını kavramak ve yaşamın tek tek her bir canlı hücresinin kendini ifade etmesine olanak tanımakla mümkün olacaktır; bu olanaklılığı çeviri yaratabilir. Evreni anlama arayışımızda gerçekleştirdiğimiz sınıflandırma ve adlandırma süreçleri aslında bizle konuşma derdi olmayan dünyanın dilini kendimizinkine çevirme işidir. Bu halde denilebilir ki varoluşumuzun tam ortasında bulunan anlam arayışında kapıyı bize açma olasılığı olan anahtar dünyayı nasıl çevirdiğimiz olabilir. Yaşamın dilini onun çoğulluğunun bilincinde olarak çevirmek cehalet sarmalına direnmemizi sağlayabilir.

Çeviri, dilin cehalet ve ortak tahakküm yaratmak için araçsallaştırıldığı, demokratik bir bakış açısını ve çeşitliliğin estetiğini reddeden, tarihi doğallaştıran; ayrımcı, yaşam ağını görmezden gelen düşünme şeklimize son vermenin önemli araçlarından biri olabilir. Bu bağlamda müdahil çeviri hikâyenin çok sesliliğini, onun tek anlatıcısının biz olmadığımızı anlatmaktır. Bu aynı zamanda nesneleştirme sürecini sonlandırmak, zihinlerde kayıp olan göndergeyi yeniden görüş alanına sokmaktır. Ötekine kulak vermek, iletişim kanallarını açarak bağlantılılıkları ve ilişkisellikleri görünür kılmakla mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın, hayvanların yaşadıklarını açığa çıkarmak üzere hareket geçen herkese, çevirinin sunabileceği katkıyı gösterebilmesini umuyoruz. Diğer yandan hayvanların sesini duyulur kılmanın sistemli şekilde ve farklı çalışma alanlarının uzlaşısıyla gerçekleşmesinin önemini altını çiziyoruz. Dilin hayatı yaratan gücünü evrensel değerlerimiz hayvanları da kapsayana kadar tekrar ve tekrar tutarlı şekilde ve mesaj anlaşılana kadar kullanmalıyız. Bu tutarlı bakış ve gerçeklere dayanarak oluşturulan hakikat karşısında kötücül çıkar sahiplerinin savları ya da cehaleti üretme çabaları etkisiz kalacaktır. Bunun yansımaları tüm kurum ve kuruluşların yapılanmalarında, hukuki metinlerde, gündelik hayatımızda, uzlaşma metinlerimizde, bilimsel bakışımızda görülecektir.

²⁰⁸ Victor Segalen, **Essai sur l'exotisme: une esthétique du divers** (Paris: Le livre de poche, 1999).

Cronin'ın çeviriyle ilişkilendirdiği üç rol olan hayvan öznenin iyileştirilmesi; farklılıkları anlamak ve türlerarası aracılık ancak antitürücü bir bakışla gerçekleştirilebilir. Antitürçülük ise biyodemokratik bir hümanist anlayış olarak düşünülebilir. İnsan için bir hayatta kalma ya da kalmama meselesi olan Antroposen Çağı'nda çeviriye düşen görevin Hümanizma'nın ortaya çıkışını sağlayan çevirilerin işlevine benzediğini görüyoruz. Tıpkı Rönesans ve Reform hareketlerinde deneyimlendiği gibi yaşama yeni bir bakış ile bakabilmek ancak orijinal bilgiye erişmekle mümkün olacaktır. Hayvanların anlaşılmasını mümkün kılan çeviri anlayışı da bunun ilk şartıdır ve Antroposen Çağı'ndan kurtuluşumuzu sağlayacak paradigma değişiminin önünü açabilir. Ekolojik felâketle karşı karşıya olan insanın kendini konumlandırmasında yaşayacağı devrimsel bir dönüşüm, canlı yaşama şimdiye değin tayin edilen rollerin sahteliğine ve çürümüşlüğüne dair bilginin derinlemesine içselleştirilmesiyle mümkündür.

Sonuç olarak denilebilir ki bilmek de bilmemek de doğaldır. Ne var ki yaşamı yorumlama sürecini ele geçiren insan cehaletin kültürel üretimini aşmakla yükümlüdür.

Yeni toplumsal organizasyonlarımızı biyodemokratik bakışla yaratarak, hayatta kalma ve yarış üzerine kurulu bir zihinsel yapının ötesinde yeni bir düşünüş şekli ile dünyayı yaratmak zorundayız. Canlı yaşam ve insan arasında kurduğumuz tek yönlü bir yarara dayalı ilişkiyi karşılıklı yarar yörüngesine oturtmak için bizi çevreleyen yaşamı duymak üzere harekete geçmeliyiz. Antroposen Çağı'nın barındırdığı tüm engellere rağmen antitürücü bağlamda gerçekleşen bir ekoçeviri modeli takip etmek bağlantılılıkları görmede bize yardım edebilir. Ignorabimus'a direnmemizi sağlayabilir.

Diğer his ve duyguları olan canlılarla aramıza aşılamaz bir sınır getiren üstünlük sanrımızı, diğer bir deyişle insanmerkezciliğimizi aşmalıyız. Hayatın ne olduğuna dair yorumumuzu ve bunun sonucu olan kültürel inşalarımızı yeniden düşünmek zorundayız. Bu ancak onların verili olmadıklarını kabul ettiğimizde değiştirebileceğimiz bir şeydir.

Antroposen -insan yeryüzünde yaşamaya devam edecekse bile- bildiğimiz anlamda dünyanın sonudur. Şimdikinden farklı olarak anlamlandırma olanaklarımızı gözden geçirmeli, toplumsal yaratımlarımızı yeniden kurgulamalıyız. Bireyin

anlamlandırmak üzere dışarıdan seyrettiği yaşama katılmasının, onunla aynı yörüngede ve onun bünyesinde devinen bir varoluşa erişmesinin ancak bu şekilde mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Ayrımcılığı toplumsal grupların en ötelenmiş parçalarını da kapsayacak şekilde terk ederek tüm dünyadaşlarımızla bir çeşitlilik içinde var olabilmek, benliğimizin evrenle onun evrimi içinde gerçekleşmesi ve hayatla birlikte onun bir parçası olarak ve onun saygınlığını tanıyarak akabilmekle mümkündür.

Tabaktaki etin varlığına aidiyetlerini geri vermek, silinen hikâyeyi görünür kılmak ve hatırlatmak hayvanı asıl bağlamına tekrar yerleştirmek çeviriyle mümkündür ve sonuçları sanılandan daha geniş bir alanda yankı bulacaktır. Bilişsel önyargılarımızın farkına varmak hatta onları ortadan kaldırmak için tarihin elverişli bir anındayız.

Cronin, Alman teorisyen Günther Anders'ten yola çıkarak insanın insanmerkezci, kendini varsaydığı piramidin en tepesine yerleştiren yaklaşımını ve tarihi kendine mal edişini Kopernik kaynaklı merkezden düşütle açıklamıştı. Kopernik insanın evrendeki konumuyla ilgili algısını tamamen değiştirmişti. İnsan olmayan hayvanların bilinç sahibi olduğunun ilanı da algımızda Caron'un da iddia ettiği gibi Kopernik'in yarattığı devrimsel dönüşüme benzer bir etki yaratacaktır. Gerçekten de bilimsel veriler sadece Dünyanın Güneş sisteminin merkezinde bulunmadığını değil, insanın da ekosistemin en üstünde olmadığını göstermektedir. Bunu söylerken ekosistemin bir piramide benzemediğini anlamak gerekir. Bir "en tepe" yoktur. Yeryüzü burçlarına çıkıp âdemoğlu adına bayrak dikerek düşman karşısında üstünlüğümüzü ilan edeceğimiz bir ölüm kalım savaşı değildir. Nesnel veriler bu sanımızda ısrarcı davranırsak ekolojik bir felaketle karşı karşıya kalacağımızı göstermektedir. Bu ekolojik yıkımı öngören çalışmaların işaret ettiği üzere, Morin'in deyişiyle "doğanın fatihi, onun efendisi" olma çabamızla somutlaşan Kopernik kompleksimizi katlayıp cebimize koyma vakti gelmiştir. Bir ölüm kalım savaşında değil bir ölüm kalım mücadelesi içinde olduğumuzu kavrayacak daha olgun bir düşünme şekline ihtiyacımız olduğu açıktır. Bu mücadelede insanoğlunun zaferi silahlarla ve makinalarla doldurduğu dünyada açgözlülüğünü kontrol altına alarak, ancak kendisi için kendine karşı, ancak çıkarını düşünmeyi bıraktığı oranda çıkarına gerçekleşecek şekilde mümkün görünmektedir. Hubert Reeves'in "Doğayla savaş halindeyiz. Kazanırsak kaybedeceğiz." sözlerini okul duvarlarına asma, dövme olarak yaptırma, bilgi yarışmalarında sorma ve kamu spotlarında gösterme

zamanıdır. Önümüzde duran soru şudur: yaşamın çevirisini nasıl gerçekleştireceğiz? Toplumsal organizasyonlarımız, kurumlarımız, teknolojimiz, gücümüz bizi çevreleyen yaşamda nasıl somutlaşacak? Buraya bizden önce gelmiş olanlardan geriye ne kalacak?

*“Arının adına
Ve kelebeğin
Ve meltemin - Âmin!”
- Emily Dickinson*

KAYNAKÇA

- “About us”, World Animal Protection, <https://www.worldanimalprotection.org/about-us> [15.08.2020].
- Adams, Carol J. **Etin Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram**. çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Andersen, Hans Christian. **Andersen Masalları**. c.1, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- “angelsfarmsanctuary”, Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/angelsfarmsanctuary> [26.08.2020].
- “anthropocentrisme”, Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/anthropocentrisme/3885> [12.08.2020].
- Aristoteles. **Metafizik**. çev. Ahmet Arslan, 3.bs. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2012.
- Atıcı Özkaya, Melis. “Puduhepa”, <https://www.gazette.com.tr/Yazi/av-melis-atici-ozkaya/puhudepa-10555> [20.08.2020].
- “Avcılık Derneği Başkanı Beyan”, <https://www.haberler.com/avcilar-dernegi-baskani-vurdugumuz-hayvana-nazik-3426384-haberi/> [27.08.2020].
- Aylar, Selçuk. “Hakikat: Ayna Yerine Kırbaç”. https://www.academia.edu/33563637/Jean_L%C3%A9on_G%C3%A9r%C3%B4me_hakikat_ayna_yerine_k%C4%B1rba%C3%A7_Sanat_D%C3%BCnyam%C4%B1z_142_2014_pdf. [21.09.2020].
- Bach, Richard. **Martı Jonathan Livingston**. çev. Kader Ay Demireğen. İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2000.
- Béata, Claude. “L'attachement, un lien unique”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/courseware/a8f655af3143476aa4cc1c2c72438481/a62229910de244348a35e0078eae4a5c/> [18.08.2020].
- Berger, John. **Hayvanlara Niçin Bakarız?** çev. Cevat Çapan. İstanbul: Tudem Yayın Grubu, 2017.

Birleşmiş Milletler, “Five decades of environmental action”
<https://www.un.org/en/observances/environment-day/background> [01.08.2020].

Bonneuil, Christophe, Jean-Baptiste Fressoz. **L’Événement Anthropocène: La Terre, l’histoire et nous**. Paris: Éditions du Seuil, 2013.

Burgat, Florence. “Nous et les autres animaux demain: approche philosophique”,
https://www.fun-mooc.fr/assetv1:uved+34010+session01+type@asset+block/MOOC_UVED_Animaux_Transcription_Burgat.pdf [03.08.2020].

Camus, Albert. **Yabancı**. çev. Semih Tiryakioğlu. İstanbul: Can Yayınları, 1996.

Caron, Aymeric. **Antispéciste. Réconcilier l’humain, l’animal, la nature**. Paris: Don Quichotte Editions, 2016.

Chamovitz, Daniel. **Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak**. çev. Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

“Cinq ans après la Déclaration de Cambridge sur la conscience”, Ethique animale,
<https://www.animal-ethics.org/declaration-de-cambridge-sur-la-conscience/>
[19.09.2020].

Clarke, Paul A. B., Andrew Linzey. “Siyaset Kuramı ve Hayvan Hakları”. **Cogito**. s. 32 (2002): 78-90.

Combis, Hélène. “Truie condamnée à mort, dauphins exorcisés... les étranges procès d’animaux au Moyen Âge”, <https://www.franceculture.fr/histoire/truie-condamnee-a-mort-dauphins-exorcises-les-etranges-proces-danimaux-au-moyen-age> [20.08.2020].

Cornell, Rkia Elaroui. **Rabi’a from Narrative to Myth: The Many Faces of Islam’s Most Famous Woman Saint, Rabi’a al-‘Adawiyya**. Londra: Oneworld Academic, 2019.

Cronin, Michael. **Eco-translation, Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene**. Abingdon ve New York: Routledge, 2017.

Çakmakçı, Osman. **Konuşmanın İmkânsızlığı Üzerine Bir Diyalog**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

“Déclaration de Toulon”, Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].

“Descartes et l’animal”, ENS Lyon, https://www.canal-u.tv/video/ecole_normale_superieure_de_lyon/descartes_et_les_animaux.25667
[19.09.2020].

“Ebul-ala-el-maarri”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-ala-el-maarri> [07.06.2020].

“En Nouvelle-Zélande, un fleuve reconnu comme une entité vivante”, Le Monde, https://www.lemonde.fr/planete/article/2017/03/16/en-nouvelle-zelande-un-fleuve-reconnu-comme-une-entite-vivante_5095219_3244.html [02.08.2020].

Farrelly, Elizabeth. **Mutluluğun Sakıncaları**. çev. Erdem Gökyaran. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Free Dictionary, “Sentient”, <https://www.thefreedictionary.com/sentient> [10.10.2020].

Ghys, Étienne. “Les problèmes de Hilbert”, <https://images.math.cnrs.fr/Les-problemes-de-Hilbert.html?lang=fr> [12.09.2020].

“Greenhouse Gases”, The Role of the Animal Agriculture on Greenhouse Gas Emissions, <https://www.cowspiracy.com/facts> [12.09.2020].

Gölpınarlı, Abdülbâki. **Yunus Emre Bütün Hayatı ve Şiirleri**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Gross, Matthias. **Ignorance and Surprise: Science, Society and Ecological Design**. Cambridge: The MIT Press, 2010.

Guillaume, Astrid. “Les animaux, ces êtres doués de sentience”, <https://theconversation.com/les-animaux-ces-etres-doues-de-sentience-82777> [29.08.2020].

Guillaume, Astrid. “Langages, langues, dialectes animaliers: les dictionnaires des animaux”, <http://www.cite-sciences.fr/fr/ressources/conferences-en-ligne/saisons/saison-2019-2020/un-animal-des-animots/> [16.03.2020].

Guillaume, Astrid. “Société française de zoosémiotique” <http://societefrancaisedezoosemiotique.fr/astrid-guillaume/> adresinde bulunan çeşitli konferanslarıdır. [15.08.2020].

“Hayvanlar Medyaya Seslenseydi...”, <https://www.youtube.com/watch?v=s7dxFTXycXk&feature=youtu.be> [02.08.2020].

“Hayvan Özgürlüğü Çevirileri”, <https://hayvanozgurlugukutuphanesi.com/hayvan-haklari-ve-ozgurlugu-kitaplari/hayvan-haklari-sozlugu/> [29.08.2020].

He, Allison. “The Dunning-Kruger Effect: Why Incompetence Begets Confidence”, <https://www.nytimes.com/2020/05/07/learning/the-dunning-kruger-effect-why-incompetence-begets-confidence.html> [18.12.2018].

Helayel, Catherine. “Les animaux ont-ils des droits ?”, https://www.ted.com/talks/catherine_helayel_les_animaux_ont_ils_des_droits/transcript?language=fr [15.08.2020].

Herzog, Hal. **Sevdiklerimiz, Tiksindiklerimiz, Yediklerimiz: Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur?** çev. Yeşim Seber. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

“homosapiens”, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens> [16.12.2018].

“Humanimalisme”, <https://blogs.mediapart.fr/hippolyte-varlin/blog> [15.10.2020].

“Ignorance Related Concepts: a Short Lexicon” Sociology of Ignorance, http://www.sociologyofignorance.com/ignorance_concepts.html [31.07.2020].

IPBES, “2019 Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Küresel Değerlendirme Raporu” <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/user/yaziForm1.pdf?cilt=51&sayi=1026&sayfa=32&yaziid=43051> [10.08.2020].

Irigaray, Luce. **Yeni Enerji Kültürü**. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2012.

ISEE, “Çevre Etiği ve Felsefe”, <https://enviroethics.org/2013/10/25/cfp-11th-meeting-on-environmental-philosophy/> [24.07.2020].

“ignorance”, CNRTL, <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ignorance> [12.06.2017].

“ignorance”, Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ignorance> [12.06.2017].

“ignorance”, Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ignorance> [12.06.2018].

“İnsan hayvan ilişkisi”, https://scholar.google.com/scholar?start=0&q=%22insan-hayvan+ili%C5%9Fkisi%22&hl=fr&as_sdt=0,5 [19.08.2020].

“Jeremy Bentham”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/> [19.09.2020].

“Kaçma Vururum”, Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/kacma-vururum> [26.08.2020].

“Kadına Sözlü Taciz”, Gazete Diken, <http://www.diken.com.tr/ustune-basina-dikkat-et-milleti-azdiriyorsunuz-eminonunde-bir-kadina-sozlu-tacizde-bulunan-adam-serbest/> [02.07.2017].

“kazara vegan”, https://www.google.com/search?q=kazara+vegan&rlz=1C1SQJL_trTR908TR908&biw=1280&bih=648&sxsrf=ALeKk02OGj-tbO9230oRJyISWpa_SxNVHw%3A1598700398886&source=Int&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F1%2F2000%2Ccd_max%3A12%2F31%2F2020&tbm= [16.08.2020].

King, Barbara J. **Hayvanlar Nasıl Yas Tutar?** çev. Rengin Arslan. İstanbul: Raskolnikov Kitap 2019.

Kolbert, Elizabeth. **La sixième extinction: Comment l'homme détruit la vie**. çev. Marcel Blanc. Quebec: Guy Saint-Jean, 2015.

Krief, Sabrina. “Préserver la biodiversité demain”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about> [08.08.2020].

Kundera, Milan. **Bilmemek**. çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları, 2019.

Lafayette, Hugh, Niall Shanks “Türcülüğün Kökeni” **Cogito**. s. 32 (2002): 110-124.

“Lanolin”, Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/lanolin> [03.08.2020].

“L’antispécisme, une éthique qui prend au sérieux les intérêts des animaux”, L214, <https://www.l214.com/antispécisme> [20.10.2019].

Las Casas, Bertolomé. **A Short Account of the Destruction of the Indies**. çev. Nigel Griffen. Londra: Penguin Books, 1992.

Leclercq, Axel. “La légende raconte qu’un jour la vérité et le mensonge se sont croisés...”, <https://positivr.fr/mensonge-verite-sortant-du-puits/> [21.07.2020].

Livaneli, Zülfü. **Sevdalım Hayat**. 41.bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Lorius, Claude, Laurent Carpentier. **Voyage dans l’Anthropocène**. Paris: Actes Sud, 2010.

Maalouf, Amin. **Yüzüncü Ad – Baldassare’nin Yolculuğu**. çev. Samih Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Mader, Ron. “World Environment Day”, <https://www.planeta.com/world-environment-day/> [01.08.2020].

Lee. **Post-truth**. Cambridge: The MIT Press, 2018.

“Men fear social shame of ordering vegetarian dishes, study finds”, The Telegraph, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/26/men-fear-social-shame-ordering-vegetarian-dishes-study-finds/> [20.08.2020].

Meijer, Eva. **Hayvanlar Konuşa Konuşa: Hayvan Dilleri Üzerine Yeni Bir Tez**. çev. Gül Özlen. İstanbul: Kaplumbaa Yayınları, 2019.

Mola, Noreen, Blacker Ailesi, Animals’ Agenda, c. 6, s. 8 (1986): 18’den aktaran Carol J. Adams, Etnik Cinsel Politikası Feminist- Vejetaryen Eleştirel Kuram, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013) 141.

Morin, Edgar. **Connaissance, ignorance, mystère**. Paris: Fayard, 2017.

Morin, Edgar. **Écologiser l’homme: la nature du futur et le futur de la nature**. Paris: Lemieux éditeur, 2016.

Morin, Edgar. **La voie**. Paris: Fayard, 2011.

Naphy, William. Spicer, Andrew. **La Peste noire 1345-1730: Grandes peurs et épidémies**. Paris: Éditions Autrement, 2003.

Nicholson, Reynold Alleyne. **Studies in Islamic Poetry**. Londra: Cambridge University Press, 1921.

“Our Mission Statement”, About Peta, <https://www.peta.org/about-peta/> [20.08.2020].

Pascal, Blaise. **Pascal's Pensées**. New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1958 http://www.gutenberg.org/files/18269/18269-h/18269-h.htm#Footnote_124_128 [13.09.2020].

Pasha-Robinson, Lucy. “Iraqi male model brutally killed in Baghdad 'because of his good looks’”, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraq-male-model-karar-nushi-killed-murder-torture-baghdad-good-looks-gay-palestine-street-a7824586.html> [07.07.2017].

“philosophie”, Littré, <https://www.littre.org/definition/philosophie> [19.12.2018].

Platon. **Sokrates’in Savunması**. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Popova Maria. “How to Build a Universe”, <https://www.brainpickings.org/2013/09/06/how-to-build-a-universe-philip-k-dick/> [10.10.2020].

“Pluralistic ignorance”, Psychology Research and Reference, <http://psychology.iresearchnet.com/social-psychology/decision-making/pluralistic-ignorance/> [18.12.2018].

Plutarkos. “Sur l’usage des viandes”, <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/Plutarque/usageviandes.htm> [19.09.2020].

“post-truth”, Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth> [21.05.2019].

Proctor, Robert N. ve diğ., **Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance**. California: Stanford University Press, 2008.

Proctor, Robert N. **Golden Holocaust: Origins of the Cigarette Catastrophe and the Case for Abolition**. California: University of California Press, 2011.

Rabelais, François. **Gargantua et Pantagruel**. ed. Henri Clouzot. Paris: Bibliothèque Larousse, 1919.

“Republicans want to bomb Aladdin's country and love Trump”, Survey Results, <https://www.rt.com/usa/326472-republican-poll-results-aladdin-donald-trump-muslims/> [02.07.2017].

Rousseau, Jean Jacques. **Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes**. Paris: Gallimard, 1969.

“screw”, Britannica, <https://www.britannica.com/technology/screw> [26.06.2020].

Segalen, Victor. **Essai sur l'exotisme: une esthétique du divers**. Paris: Le livre de poche, 1999.

“sensibilité”, Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/sensibilit%c3%a9/72107?q=sensibilite#71304> [29.08.2020].

“Sözlük Hakkında”, Kirpi Sözlük, <https://tvd.org.tr/2017/12/kirpi-sozluk-hakkinda/> [26.08.2020].

Sinclair, Upton. **Şikago Mezbahaları**. çev. Kıvanç Güney. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.

Smithson, Michael J. “Social Theories of Ignorance”. **Agnotology The Making and Unmaking of Ignorance**. ed. Robert N. Proctor, Londa Schiebinger. California: Stanford University Press, 2008: 209-230.

Sueur, Cédric, “Vivre avec les autres animaux”, <https://www.fun-mooc.fr/courses/course-v1:uved+34010+session01/about#> [10.08.2020].

The Dolphin Who Loved Me: The Nasa-Funded Project That Went Wrong”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jun/08/the-dolphin-who-loved-me> [10.09.2020].

“The Moral Status of Animals”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/moral-animal/> [07.06.2020].

“The Truth Coming Out of Her Well to Shame Mankind”, The art story, <https://www.theartstory.org/artist/gerome-jean-leon/artworks/> [21.07.2020].

“Türcü Sözlük”, Hayvanların Aynasında, <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/10/22/turcu-sozluk-hayvanlari-asagilamakta-kullanilan-kelimeler-deyimler-atasozleri/> [10.08.2020].

“Universal Declaration of Animal Rights”, UNESCO, <http://www.la.utexas.edu/users/bump/Universal%20Declaration%20of%20Animal%20Rights.htm> [09.09.2020].

“Déclaration de Toulon”, Université de Toulon, <http://www.univ-tln.fr/Declaration-de-Toulon.html> [01.09.2020].

Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/> [03.08.2020].

“Veganlıktan Vazgeçmek”, Vegan Sözlük, <https://vegansozluk.com/veganliktan-vazgecmek> [08.08.2020].

Voltaire, **Cahil Filozof**, çev. Güzin Aker. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017.

Voltaire. Dictionnaire philosophique: Bêtes, [“https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626129s/f63.image”](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626129s/f63.image) [19.09.2020], 49.

“wilbur et orville Wright”, Encyclopédie universalis, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/wright-wilbur-et-orville/> [12.12.2018].

Wise, Steven M. “Hayvanların Tüzel Kişilikleri”. **Cogito**. s. 32 (2002): 90-110.

Wynne-Tyson, Jon. **The Extended Circle: A Dictionary of Humane Thought**. Sussex: Centaur Press, 1985.

WWF, “Impacts of Global Warming”, <https://www.wwf.org.au/what-we-do/climate/impacts-of-global-warming#gs.eb8lb6> [24.08.2020].

Žižek, Slavoj. **Antroposen’e Hoşgeldiniz**. çev. Mehmet Budak. İstanbul: Encore Yayınları, 2012.

EKLER

Ek 1. Cem Çobanoğlu'yla Hayvan Özgürlüğü Çevirileri'ne Dair Söyleşi (Ekim 2020)

Cem Çobanoğlu bir İngilizce öğretmeni. 50 Yaşında. 12 yıldan bu yana antitürücü bağlamda çeviriler yapmakta ve bunları Hayvan Özgürlüğü Kütüphanesi adlı blogda yayınlamaktadır.

Fulya Marmara: *Vegan olma hikâyenizi ve nedenlerini kısaca anlatabilir misiniz?*

Cem Çobanoğlu: 2008 yılında benim gibi bir sürü insanın deneyimlediği gibi Earthlings belgeselini izlememle başladı. 2008'in Eylül aylarındaydı ve belgeseli ancak yarım saat kadar izleyebildim. Çok kötü olmuştum. Bu kadar sene sonra tabii bu belgeseldekinden çok daha korkunç şeyler izlemiş durumdayız bu konuyla ilgilenen insanlar olarak. Ama o dönem için gözlerimizin görmediği türden bir şeydi, hiç tanık olmadığımız bir şeydi ve yarım saat dayanabilmişim. Bir kaç gün sonra tamamıyla göze alıp sonuna kadar izlediğimde birkaç hafta süren çok büyük bir şey yaşadım; çok etkilendim Bu konuda neler yapılıyor diye interneti kolaçan ettiğimde Hayvan Özgürlüğü sitesiyle karşılaştım, hayvanözgürlüğü.com'du yanlış hatırlamıyorsam ve Sinan diye bir arkadaş bir site açmıştı. Soyadını hatırlayamıyorum, aslında arkadaşımdır. O forum tarzında bir site açmıştı. Orada yazılar vardı ve bu konuyla ilgili bir şeyler paylaşan insanlar vardı ama uzun zamandır da pasif kalmıştı site. O arkadaşla bağlantı kurdum. Ne yapılabilir diye düşününce ve internetle ilgilenince zaten ister istemez bir takımı belgelere ulaşıyorsunuz. Ne yapılabilir diye düşündüm. ALF'in sitesine yazarak, onların şu 100 soruluk "Frequently Asked Questions", "Sık Sık Sorulan Sorular" kısmını çevirmek istediğimi söyledim. "Hay hay" dediler, onu tamamlayamadım ama yavaş yavaş bu çevirileri yaptım. O kadar ilginç bir bilgiydi ki senelerdir Batı'da bu konu üzerine fikir üreten, eylem yapan insanlar olduğunu görmek... Bizim hiç gündemimize gelmeyen veya benim farkına varmadığım... Suçlu da hissettiğim et tükettiğim için, yeni yeni yüzleşmeye başladığım bir konu oldu. Benim için çok

şaşırtıcı ve gerçekten travmatikti. Oradan başlayıp, yürüdüm. Sonra benim için ana damar olan Dr. Steve Best geldi. Sitedeki en önemli çevirilerin onunkiler olduğunu düşünüyorum. Onun dışında da var ama esas damarın o olduğunu düşünüyorum. Oraya kadar vardı olay. Ama şunu da söyleyeyim... Son iki-üç senedir okuldaki çalışmalarım nedeniyle (çevirileri) azaltmış durumdayım. Ben İngilizce öğretmeniyim ve önceden öğle vaktine kadar çalışırdık ama şimdi akşam beşte çıkıyorum, çok yorgunum. Ayrıca neredeyse inanın tek kişi (çevirileri) yapıyorum. O açıdan bitap durumdayım.

F. M. *Peki bu çevirileri yapma sorumluluğunu üstlenmeye sorumlu hissetmenizi sağlayan süreç neydi?*

C.Ç. “Ne yapabilirim?” diye düşündüm. Ben küçüklüğümde beri hayvanseverdim ama çok aşırı bir şekilde de hayvansever değildim. Çok ilginç bir şekilde 2008 yılında apartmanımızın bahçesine atılan birkaç tane kedi yavrusu ve bu olay paralellik oluşturdu, sanki hayatıma böyle bir şey sokulmuş gibi oldu. Hem kedilerle ilgilenmek zorunda kaldık hem evimize bir kedi girdi. Hepsi biraraya gelmiş oldu ve sorumluluk hissettim. Ne yapabileceğimi de bilmiyordum. Bu anlamda çok girişken ve sosyal bir insan da değilim. İngilizcem var ve İngilizceyi kullanarak ne yapabilirim... Bir de hazır bir site de bulmuşum. Oraya çeviri yapmaya başladım. Steve Best’in bir çevirisini yaptım. O arkadaşlar, özellikle anarşist çevre, daha sola meyilli insanların ilgisini çekti diye hatırlıyorum 200’de. Oradan devam ettim. Senelerce bir sürü yazı çevirdim. Yazı üzerinden gittim. Bazı insanlarla tanıştım. Facebook’ta Veganizm Özgürlüktür grubu var. Oradan arkadaşlarım oldu. Ben asla sosyal olmadığım için çok aktif olarak bir şey yapabildiğimi zannetmiyorum ama işte çeviri anlamında bir sorumluluk hissettim. Size faydası olur mu bilmiyorum ama şu anlamda düşündüm... Çevremdeki insanları ikna etmek hiçbir zaman derdim olmadı. Şu anda bile öyle bir derdim yok. Ben şöyle düşünüyorum; bilgi var ve çeşit çeşit bilgi var. Ve o bilgiden etkilenecek hayatını değiştirebilecek ve bir şeyler yapabilecek insanlar var. O bilgide işte bir köprü görevi görebilir miyim? O bilginin aktarılması meselesi... Onu yapabilir miyim ve ne kadar yapabilirim? Çevirmen olmamama rağmen... Çok çok iyi olduğunu düşünmüyorum, profesyonel çevirmenlerden de bu anlamda eleştiriler almıştım. Bunu kabul ediyorum zaten, çünkü ben çevirmen değilim. Elimden geleni yapmaya çalışıyorum.

F.M. *Bu çevirileri yaparken Türkçede bir külliyat olmaması, dolayısıyla uzlaşımsal bir terimce ve kavram bütüncesi olmaması çevirilerinizi nasıl etkiledi? Ben okuduğum metinlerde, dinlediğim konuşmalarda bunun bir karmaşaya yol açtığını farkediyorum. Siz bu zorluğun nasıl üstesinden geldiniz? Gelebildiniz mi? Kavramları ve terimleri çevirirken zorluk yaşadınız mı?*

C.Ç. Çok zorluk yaşadım ve yanlış çeviriler yaptığımı da düşünüyorum. Bu anlamda çevirimiçi ortamda bazı yanlış çevirilerin yayılması anlamında sorumluluk benim bile olabilir.

F.M. *Fedakârlıklarla yapılmış bir iş, biraz fazla mütevâzi davranıyorsunuz.*

C.Ç. Fedakârlığı kabul ediyorum ama şunu da söylemek isterim... Gerçekten çevirmen olan insanların çalışma biçiminin farklı olacağını düşünüyorum. Ben paragraf paragraf metni çevirip mümkün olan en iyi Türkçeyi bulmaya çalışıyordum. Sadece etraftan ilgi çekici bir kelime olduğu söylenen “sentient” kelimesi...

F.M. *Ben de bu kavramı nasıl çevirdiğinizi merak ediyordum.*

C. Ç. “His ve duyguları olan” yani fiziksel olarak hissetmek ve fiziksel anlamda hissettiği şeyle ilgili ürettiği kişisel tepki diyebilirim. Böyle çevirebildim. “Sentient” olarak bıraktığım da oldu ama “his ve duyguları olan” olarak çevirdiğimde bana doğru bir çeviri gibi geldi. Buna benzer küçük katkılarımla olmuştur ama onun dışında kesinlikle zorlandım. Mesela hayvan refahı, hayvan refahçılığı, hayvan özgürlüğü, hayvan hakları kavramları yeni kavramlar. Hayvan özgürlüğü ve hayvan hakları birbirine yakın ama birbirinden farklı kavramlar. Bu anlamda ne yapacağımı şaşırduğım zamanlar oldu. Mesela “Animal Liberation Front”u Hayvan Özgürlüğü Cephesi mi Hayvan Kurtuluşu Cephesi mi olarak çevireceğim konusunda gelgitlerim oldu. Bu konuda şunu da söyleyeyim... Yapamadığım yerlerde atladıklarım da oldu. Bu anlamda biraz çakallık yapmış oldum açıkçası. Çünkü (web sitesindeki yazıların) bazıları felsefi metinlerdi ve sitede bir arama seçeneği olmadığı için Steve Best’le ilgili diğer yazılara sürekli eski tarihteki yazılara giderek ulaşmak mümkündü. Dolayısıyla o anlamda çok zorlandığım ve doğru çeviri yapamadığım yerler oldu. Bu anlamda eleştirileri de her zaman kabul ederim.

F.M. *Söylediklerinizden bu çevirileri yapmanızın temel motivasyonunuzun bilgi paylaşımı olduğunu anlıyorum.*

C. Ç. Kesinlikle öyle. Çünkü o bilgi Batı’da birikmiş ve Batı tarafından tecrübe edilen ve insanların etik ve ahlak anlayışlarının bir parçası olmuş bir mesele. O bilginin buralılaştırılması, yerlileştirilmesi anlamında bir kaynak olmasıydı benim derdim. Yoksa ALF savunusu bile değildi. Neticede ALF bu mücadelenin bir parçası. İyi veya kötü... Ama o kadar fazla bilgi ve o kadar tecrübe var ki... Bu tecrübenin bu topraklarda yaşanan hayvanlarla alakalı nesneleştirme, metalaştırma, tüketim ve benzeri meselelerdeki argümanlar için bir araç olması benim için önemliydi. İnsanların yaşadıkları bir şey var. Bunla ilgili doğru kavramlara sahip değiller ama bunlar aslında çoktan üretilmiş durumda. “Onlara nasıl ulaşabiliriz?”, “Ben bunu nasıl aktarabilirim?”... Benim derdim buydu.

F. M. *Etik veganlığın/ Antitürücülüğün uzun zamandır dünyada bir süreden bu yana da Türkiye’de sıkça tartışıldığını söyleyebiliriz Siz bu yeni bakış açılarını, tartışmaları nasıl yorumluyorsunuz? Geçmişe kıyasla gelen tepkilerde bir farklılık görüyor musunuz?*

C. Ç. Son 12 seneyi düşünecek olursak önceden çok daha fazla tepki alıyordum çünkü o zaman çok daha fazla paylaşım yapıyordum. Son birkaç senedir sifira yakın... Çünkü ya eski yazıların paylaşılması lazım; çok nadiren de olsa paylaşılıyorlar. Orada çok güzel bir kaynak var ama onu çekip çevirememenin de getirdiği sıkıntılar var. Eskiden gördüğüm şeyler bana çok klasik tepkiler gibi geliyor. Çok nadiren antitürücülük ya da veganizmle ilgili gelen tepkilerden söz edebilirim. Daha çok okuduğu şeyden duyduğu şok ve buna verilen duygusal tepkilerden söz edebilirim. “Hayvan Genelevi ve Hayvanlara Tecavüz” yazısı sitede en çok paylaşılan yazıydı mesela. Ona verilen duygusal tepkileri sayabilirim. Bunun dışında fikir, düşünce, itiraz içeren çok fazla yorum yok. O site bir takım tartışmaların döndüğü bir site değil. 12 sene boyunca sadece belki 5 kişi fazladan çeviri yapılmıştır. Oldukça sessiz bir yer orası. Sürekli takip eden kişiler varsa ki olduğunu biliyorum; onlar için bir kaynak. Örneğin 5 gün önce birisi bir yazıyı bulamadığını, nasıl ulaşabileceğini sordu. Böyle bir yer. Tartışmaların yaşandığı bir merkez değil. Belki önceden kütüphane gibi bir anlamda öyleydi ama dediğim gibi en son çeviriyi Mayıs (2020) ayında yapabildim örneğin.

F. M. *Etik veganlık etrafında oluşturulan bir söylem var. “Veganlar ot yer, sağlıklı olmazlar”; “Erkekler et yemelidir” gibi... Ve bu söylemlerin aslında her sosyo-ekonomik gruptan gelebildiğini görüyoruz. Biz bunu çalışmamız bağlamında*

cehaletin kültürel üretimi olarak ele alıyoruz. Siz bilgi eksikliği ve etik veganlık karşıtlığı arasında bir bağlantı olduğunu düşünüyor musunuz?

C. Ç. Elbette, elbette... İnsanların hayvan konusundaki bilgisizliğin çok derin sebepleri muhakkak var. Bunların üstesinden gelmek çok zor. Doğru bilgiyi önlerine koysanız bile davranışlarını değiştirmeleri çok uzun zaman alabilecek şeyler. Hayvanlarla alakalı meseleler, sadece hayvanlarla değil insanlarla da alakalı olduğu için, insanların toplumsal adaletsizlikleriyle ve karmaşalarıyla da alakalı olduğu için çok kolay değişebilecek şeyler değil. Ancak itirazlar o cehaletin, o bilgisizliğin aynası, bunu gösteriyor kesinlikle. Ben bunu çevremde çok fazlasıyla yaşıyorum. Herkes gibi yaşıyorum. Bu anlamda çok yorulmuş durumdayım, onu söyleyeyim. Çünkü artık kesin olarak çok büyük dönüşümleri hiçbir şekilde beklemiyorum. Bilginin değiştirebileceği insan sayısının da çok fazla olduğunu düşünmüyorum. Şu anda, şu yaşında... Öğretmen olmanın faydaları var çünkü tohumları öğrencilere bırakarak geri dönüt alabiliyorum. Bilgi dönüştürücüye küçük yaşta ekilen bilginin dönüştürücü olabileceğini düşünüyorum. Bizlerinki çok daha az olabilecek ve geçici de olabilecek dönüşümler. Veganizmin sadece politik ya da etik bir duruş olmasının yanı sıra çok güzel bir poz olabileceğini de biliyoruz. İnsanlar için geçici bir yaşama biçimi de olabilir. Bunun tadı çıkarılabilir, popülerleştirebilir ki öyle de oluyor, kullanılıyor. Yani bir kimliğe dönüşüyor, ondan kendine bir elbise biçiyor insanlar. O geçici ve geçip gidecek. Öğrenciler bu anlamda farklı. Eskiden öğrencim olan insanlardan geri dönüt aldığımda belki vegan olmamış oluyorlar ama birçok konuda, kurban konusunda örneğin değişmiş olduklarını görüyorum. Öğretmen arkadaşları da kurban konusunda farklı fikirlere yönlendirdiğim insanlar oldu. Evet, bir cehalet var. Bilgi eksikliği çok fazla fakat bu insanların diğer konularda çok bilgili olduğunu söyleyemeyiz. Cehalet zaten toplumumuzun büyük bir parçası. Bir sürü şeyle ilgili fikir değişikliği sağlanabilirse insanlar daha doğru davranışlar elde edebilir. Ben kendi bilgimin asla eksiksiz olduğunu düşünmüyorum ama şöyle bir düşüncemi öğrencilerime aktarıyorum. Arkadaşıma da aynısını söylüyorum. Kendimize bir çember çizelim. Bu çemberin içerisine iyi davranışları koyalım. Bu çemberi bu hayatta ne kadar büyütürsek, ne kadar az zarar vererek yaşarsak -bunun içine doğayı da katarak- o kadar faydalı. Bu da benim orjinal fikrim değil, gene kitaplardan aldığım bir şey. Önerim bu. İnsanları politik anlamda bir duruş sergileyerek bir şeye

zorlamak ve bilgilerini o anlamda değiştirmek yerine, ilerine bilgi tohumları bırakmak ve onların yeşmesi benim için daha mantıklı. Muhakkak bunun da bir ismi vardır. Belki buna politik olmaktan kaçınmak, küçük burjuva karakterinde olmak... Bunları kabul edebilirim ama yorucu.

F.M. *alışmamızda Carol J. Adams'ın kavramlarından da yararlanıyoruz. Bu bağlamda siz bir erkek olarak cinsiyet temelli türcü bir söylemle daha fazla karşılaştığınızı düşünüyor musunuz?*

C. . Tabii, tabii. Arkadaşlarım, evremdeki insanlar açısından tabii ki bu bir dalga geçme sebebi ama benim açımdan çok önemli değil. Ben bunu gerçekten kitaplarda göreceğimi sanıyordum. Bunu feminenliğin, kadınsı olmanın bir parçası olarak görüyorlar, erkeksi olmamak olarak görüyorlar. Alakası yok tabii ki ama beni şaşırtmıyor. Et yemediği için bir erkeğe böyle bakabilen insanlar kadına kadın olduğu için öteki türlü bakıyorlar. O kadar çok i ie geçmiş yanlış bilgiler, cehaletler, katmer katmer üst üste binmiş adaletsizlikler var ki şaşırmıyorum. Yani adam veganizm konusunda doğru bir bakış açısı geliştirmiş olsa ve doğru bilgiye ulaşmış olsa bile -buna ben de dâhil olabilirim- işte kadınlar konusuna, çocuklara ya da örneğin kürtlere, ingenelere, sosyalizme vs. gelince yine eksi noktaya düşüyor. O kadar i içe geçmiş şeyler ki bunlar... Biz sadece bugüne kadar farkına varmadığımız bir şeyin farkına vardık ve şimdi toplumu o bakış açısından görmeye çalışıyoruz. Örneğin benim okul müdürüm bir kadın örneğin. Senelerce avcılık yapmış. Ağır şeyler söylemenin kenarından döndüm çünkü herkesle aramı düzeltebilsem bile avcılarla düzeltemem, kabul edemem böyle bir şeyi. Bıraktığımı söyledi. Neden öldürüyorsun peki? Bir kadın olarak ona yakıştıramadım. Bana da o erkeksilik gibi geliyor. Orada da ben bu anlamda cinsiyetçilik yapıyorum. Kadın belki anne imajıyla, imgesiyle bütünleştiği için... Ama onun açıklaması farklıydı. "Bu doğada var ve ben onu yapıyordum, yanlış birşey yaptığımı düşünmüyorum" dedi mesela. E şimdi bunu nasıl düzelteceğim? Erkekler daha da farklı bakıyorlar. Erkek arkadaşlarım "erkek dediğin et yer, et yemeden olmaz" diyor. Bazı kadın arkadaşlarımsa özellikle kanlı biftek istiyorlar. Cinsiyetçilik türlü türlü, türcülük de türlü türlü ve i içe geçmiş çok karmaşık yapılar. Sadece bilgiyle değiştirilmesi mümkün değil, bu yüzden ben çocuklar diyorum. Hakikaten böyle düşünüyorum. Türcülüğün, cinsiyetçiliğin, kötülük ve fenalığın, adaletsizliklerin mümkün olduğu

kadar aza indirilmesi için hepimizin ümidi bence çocuklarla ve gençlerle temas etmek olabilir. Yoksa ben bu anlamda kötümserim.

F. M. *Benim sormayı unuttuğum, sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı Cem Bey?*

C. Ç. Çok fazla internet sitesi var ve artık hayvanlarla ilgili haberler televizyonda da çok çıkıyor. Çok “kedi, köpekçi” görüldüğünü de biliyorum ama olsun, o bile çok önemli. Gündeme girmesi çok önemli çünkü etrafımdaki insanların sadece bu kedi köpek haberleri ve yasanın değişimiyle alakalı verdiği tepkilerde bile eskiye nazaran daha fazla farkındalık hissediyorum. Bu anlamda bu bilginin en magazineli haliyle bile aslında insanlarda iz bırakabildiğini düşünüyorum. Uzun vadede ne kadar değiştirici olur, insanlar tutumlarını gerçekten değiştirirler mi bilmiyorum çünkü insanlar bunu seçiyor, onları zorlayan bir şey yok. Biraz çelişkili görünecek ama bir yandan ümitliyim; bilgi yayılıyor ve daha fazla dikkat çekiyor, diğer yandan bunun bir tepki yarattığını da düşünüyorum. Avcıların yavaş yavaş sesini yükseltmesi gibi... İnternette dikkat ediyorsanız durum bu. Bunların daha sertleşeceğini, hayvan sömürsünü gerçekten destekleyen insanların sesinin yükseleceğini de düşünüyorum. Ve gene olayı gençlere ve çocuklara bırakıyorum bu anlamda. Bizim ümit noktamız orada. Doğru bilgi dediğimiz şeyi onlara bırakabilirsek daha doğru şeylere ulaşabiliriz. Böyle bir düşüncem var.

F.M. *Tüm katkılarınız için çok teşekkür ederiz.*

Ek 2. Dr. Yeliz Utku Konca ile Veganlık Üzerine Yaptığı Çeviri ve Hayvan Konusu ile İlgili Görüşlerine Dair Söyleşi (Eylül 2020)

Dr. Yeliz Utku Konca biyomoleküler kimya alanında çalışan bir akademisyen. Kendisi aynı zamanda bir yoga hocası ve veganyemekler.com'un kurucusu. Bilinçli Vegan kursu, Özgür Vegan podcast'leri gibi projeleri bulunmakta. Bunların yanı sıra Sharon Gannon'un *Yoga ve Vejetaryenlik* adlı kitabını Türkçeye çevirmiş bulunuyor.

Fulya Marmara: *Vegan olma hikâyenizi ve nedenlerini kısaca anlatabilir misiniz?*

Yeliz Utku Konca: Tabii. Biraz uzun bir hikâye ama kısa kesmeye çalışacağım. Aslında veganlık kelimesinden haberim bile yoktu. Doktoraya kadar, yani üniversiteyi bitirip de Amerika'ya gidene kadar vegan diye bir şey duymamıştım hiç. Vejetaryen kelimesini biliyordum ama Amerika'da bunu (vegan) daha çok duymaya başladım. Yaptığım yoga türünden dolayı vejetaryenlik ve veganlıkla tanıştığımı söyleyebilirim. Orada çünkü destekleniyor ve tavsiye ediliyor veganlık özellikle. Tabii o zamanlar New York'ta yaşıyordum ve New York'taki üniversite öğrencilerinin açtığı bir stantta ilk önce bir broşür görmüştüm. Ve bu broşürde tavukların ne durumda olduğunu gösteren şeyler vardı. Daha sonra bunu okudukça vs. veganlığın mantıklı olduğunu ama yapamayacağımı düşünmeye başladım. Bir gün hakikaten bunu yapmazsam kendime olan saygımı yitiririm diye düşünüp korka korka vegan oldum. Arada bir de vegan olmaya çalışıp "bu çok kolay aslında, yapılabilir bir şey" deyip de deneyip yapamadığım olmuştu. Yarım gün bile sürdürememiştim. Ondan sonra iyice olunamayacak bir şey olduğunda karar verdim ama bir anne inek ve onun yavrusu arasındaki bağı düşününce ya da hissedince – düşünme değildi, daha çok hisle ilgili bir şeydi-, bu bağın arasına girmeye kesinlikle hakkım olmadığını düşündüğüm zaman "ben mümkün olduğu kadar kendimi bu çarktan uzak tutayım, olmadığı yerde, ölecek duruma geldiğim zaman, doktorlar artık mutlaka hayvansal ürün tüketmen gerekiyor yoksa ölürsün diyene kadar buna uğraşayım dedim. O zamandan beri de 13 sene olmuş.

F. M. *Siz aslında bir akademisyensiniz. Kimya alanında çalışıyorsunuz. Bunun yanı sıra neredeyse bir aktivist olarak da çalışıyorsunuz veganlık anlamında. Podcastleriniz var, yemek tarifleri paylaşıyorsunuz, pek çok soruyu yanıtlıyorsunuz.*

Bu ek olarak bir de çeviri yapıyorsunuz. Şimdi yeni bir çeviri de var bildiğim kadarıyla. Bu çevirileri yapmaya nasıl ve neden karar verdiniz?

Y. U. K. Evet, aslında ben bir çevirmen değilim. Kendimi bu konuda profesyonel olarak da görmüyorum fakat çok sevdiğim kitaplar vardı. Özellikle bana çok yardımcı dokunmuş olan kitaplar vardı. Hem hala yaptığım hem de eğitimini görüp yaptırdığım yoga türünün, Jivamukti Yoga'nın kitabı özellikle beni çok etkilemişti. Onu çevirmek istedim. Bir de yine aşağı yukarı aynı çizgide, yine Jivamukti Yoga'nın kurucularından biri olan Sharon Gannon'ın –hocalarımından biri tanesi-yazdığı Yoga ve Vejetaryenlik kitabı vardı. Aslında veganlık ve yoganın alakasını anlatıyor. Yoganın ahlaki ilkelerinden yola çıkarak neden veganlığın ya da saf vejetaryenliğin gerekli olduğunu kaleme almış. Çok ince, çok vurucu, hakikaten insanı düşündürücü bir kitap olduğu için onun çevrilmesini istedim fakat ne çevirecek kişi bulundu Türkiye'de ne de onu basmak isteyen kişi bulundu. O zaman ben de “tamam ben çevirmeye başlıyorum o zaman. Kendim yapabildiğim kadar yapayım. Belki basacak biri bulunur.” dedim. Çeviri bitmişti, hala yayıncı yoktu. Tam çevirinin bittiği zaman, tesadüfen bir yayıncı da ortaya çıktı ve kitabı basmak istedi. Yani aslında ben kendim yapmak istemezdim bunu, çünkü çok büyük bir emek olduğunu düşünüyordum. Yaptıktan sonra daha da büyük bir emek olduğunu fark ettim. Ama iyi oldu. Gerçekten çok sevdiğim iki konu üzerinde, çok sevdiğim bir hocamın kitabını çevirmiş oldum. Şimdi de Jivamukti kitabını çeviriyorum. Bu kitap da hem yogadan bahsediyor hem de - dediğim gibi veganlık bu yoga türünde çok tavsiye edilip, teşvik ediliyor- hem de bu yüzden hep veganlıkla alakalı gidiyor.

F. M. *Türkçe külliyatta etik veganlıkla, türçülükle ilgili çok eser görmüyoruz. Çeviri eserler olmakla birlikte yeterli sayıda değil. Türkçe yazılan kaynak sayısı az. Dolayısıyla uzlaşımsal bir terimce ve kavramsal bütünce yok. Bu sizi zorladı mı? Zorladıysa bu zorlukları nasıl aştınız?*

Y. U. K. Çok zorladı, hala da zorluyor. Şimdi veganlık üzerine yani vegan beslenme ve vegan hayat üzerine kendim yazmaya çalışıyorum. Türkçe Diline daha uygun bir şekilde olsun diye. Çünkü bir çeviri yaptığınızda ister istemez o yazarın söylediğini aktarmaya çalışıyorsunuz. Çok uzun cümleler olduğu zaman terimler işin içine giriyor, cümleleri bölemiyorsunuz vs. Ya da siz cümleyi bölmek istiyorsunuz ama yayıncı bu defa “olmaz, yazar böyle yazmamış” diyor. Aynen dediğiniz gibi, kavramlar üzerine de bayağı tartışma çıkıyor. Birinin “A” dediğine biri “B” diyor.

Aslında birbirlerine çok yakınlar ama hangisini kullanacağız sorusu ortaya çıkıyor. Bence bu nedenle Türkçe literatürün artması gerekiyor bu konuda. Türkiye’de bu konuda uzman olan insanların daha fazla yazması, daha fazla üretmesi gerekiyor. Biraz arz talep meselesi. Mesela ben yazmak istediğim zaman sorun yayıncı bulmak. Yayıncıların sorunu kitabı basmak. Belli bir adet basılmazsa onlar tabii zarar edecekleri bir şey basmak istemiyorlar. Ancak o ilkelere ilgi duyan ve bunların da ses bulmasını isteyen yayıncılar olduğu zaman “Tamam basarız bu kitabı” diyorlar ve aslında o kitaptan zarar etmeyi göze alıyorlar, şu anda hala. Ama son zamanlarda yayıncılarda bir artış da var. Terimlerin Türkçe karşılığının olmamasının ya da henüz karşılıklarının bulunmamasını anadili Türkçe olan insanların kitap yazmasıyla aşmış olacağız.

F. M. *Sizden önce Hayvan Özgürlüğü Kütüphanesi adlı blogun moderatörü ve bu blogda yer alan çevirileri gerçekleştiren Cem Çobanoğlu ile bir görüşme yaptım. Kendisi “sentient” kavramını “hisleri ve duyguları olan” şeklinde çevirmiş. Bu kavram bizim de çalışmamız bağlamında Türkçesinin ne olabileceğini oldukça tartıştığımız bir kavram. Sizin bir öneriniz var mı?*

Y. U. K. Aslında özellikle illa hayvan kelimesini kullanmıyorum galiba. Konuştuğum zaman insan vicdanına hitap etmeye çalışıyorum. Veganlığı tanımladığımız zaman diğer hayvanları kendi çıkarlarımız için kullanmamak, onlardan gelen hiçbir şeyi kullanmamak geçiyor ama eski yoga kaynaklarına baktığımızda orada “people” olarak İngilizceye çevrilen bir sözcük var. Sanskritçe uzmanları o dönem “people” demenin hayvanları da kapsadığını söylüyor. Hatta bunu ağaçları bile kapsayabilecek şekilde genişletenler var ama hayvanları kapsadığı konusunda bir hemfikirlik var. Biz o tekstlere bakınca “people” gördüğümüzde “insanlar” olarak düşünüyoruz ama öyle değil. “People”a iyi davranın dediği zaman aslında hayvanlar da işin içine giriyor. Bu sınırı nerede çekeceğimiz hakikaten zor bir mesele. Bitkilerin canı yok mu? Onların da canı var. Bu ayrımı nerede yapacağız? Benim yoga hocalarım “Tamam, bitkilere de zarar vermemeye çalışın, bakalım nereye kadar gidebileceksiniz.” Önemli olan -zaten yaşayarak zarar veriyoruz-verdiğin zararı minimize etmek. Ben hep bu çizgiden gittim. Bu nedenle özellikle hayvanları tanımlama ihtiyacı hissetmedim. Ama onların da duyguları olduğu, bizden farklı olmadıkları, özellikle memeli hayvanların zaten bizimle aynı fizyolojiye sahip oldukları üzerinde durdum. Ama “sentient”i hiç çevirmeye çalıştığımı sanmıyorum.

“İnsan olan hayvanlar” ve “insan olmayan hayvanlar” diye çevirdiğim bir iki yer oldu.

F. M. *“Farkındalık sahibi” olabilir mi diye düşünmüştüm ama sonra Cem Bey’le görüşünce “his ve duyguları olan” da çok mantıklı geldi.*

Y. U. K. “Farkındalık” doğru olur mu bilemiyorum. Örneğin bitkiler hissedebiliyor ama daha mekanik. Otomatik bir kapının açılıp kapanması gibi bir şey. Hayvanlar duygu da geliştirebiliyorlar. İnsanları sevebiliyorlar, başka hayvanlara şefkat gösterebiliyorlar, kızabiliyorlar.

F. M. *Farkındalık size sadece hissi kapsıyor gibi mi geldi?*

Y. U. K. Hayır, farkındalık bana daha geniş bir şeyi kapsıyor gibi geldi. İnsanlar olarak da gün içinde farkındalıkla hareket etmediğimiz zamanlar oluyor. Tam da dün akşam bir Mindfulness ve Farkındalık atölyesindeydim. Kendimi düşündüğüm zaman da öyle. Bir şey yapıyorsun ve sonrasında “evet bunu yapmışım” diyorsun bir süre sonra. Özellikle otomatiğe bağladığımız davranışlarda hiç farkına bile varmıyoruz. O yüzden farkındalık benim için daha hem dallı budaklı hem daha derin bir kelime.

F. M. *Anlıyorum. Biz de Cem Bey’le görüştüğkten sonra “hisleri ve duyguları olan” daha isabetli gibi gelmişti. Diğer soruya geçerseniz... Fransa’da bu tartışmanın antitürçülük bağlamında yapıldığını görüyoruz. Nasıl kadın hakları denince feminizm akla geliyorsa, orada da hayvan hakları bağlamında - veganizmi zaman zaman duysak da- antitürçülük daha yaygın sanki. Sizin bu anlamda kavramsal bir tercihiniz var mı?*

Y. U. K. Aslında ben “veganizm” dememeye dikkat ediyorum. “Veganlık” demeye dikkat ediyorum çünkü veganizmden bahsettiğimizde daha politik, daha militan bir şeymiş gibi algılanıyor. Veganlık da aslında aynı şekilde bir etki yaratıyor ama yine de ardında bir “izm” olan sözcüklere çok bilenen insanlar var. Zaten veganların işi çok zor. Hem kendini ifade edebilme hem anlatabilme açısından, hem karşıdakilerin bakışı açısından. Bir de ben buna bir şey eklememeye çalışıyorum. Veganlığı anlatıp, ne olduğu konusunda bilgilendirmeye çalışıyorum ama ben kendime aktivist demiyorum. Çünkü aslında benim yapmaya çalıştığım şey halihazırda vegan beslenmek isteyen insanlara yol göstermeye çalışmak. “Ben vegan olmak istiyorum, evet hayatımda bir değişiklik yaratacağım” dedikten sonra çok büyük bir korku

geliyor: “Eyvah beslenemeyeceğim, yapamayacağım, olmayacak” gibi. Etraftan da sürekli bir baskı geliyor. “Yapamayacaksın, edemeyeceksin, öleceksin” gibi... Sağlıklı olarak da vegan yaşamının mümkün olduğunu göstermek için çalışıyorum aslında. Bu yüzden de felsefi tartışmalara girmemeye çalışıyorum. Bunu yapanlar da var ve onları çok takdir ediyorum. Bu kısmı daha zor bence. Hiç veganlık bilmeyenlere veganlık anlatmak... Ben yolun en başında enerjimi oraya harcamamaya karar verdim. Çünkü çok verimli sonuç almıyorum kendi adıma. Bu nedenle veganlık sözcüğünü kullanıyorum. Bunu nasıl tanımlıyorum? Vicdana ve aynı olduğumuza bağlıyorum. Hiç “türcülük” ya da “antitürcülük” gibi kelimeleri hiç kullanmıyorum.

F. M. *Ama etik bir çerçeveye oturtuyorsunuz anladığım kadarıyla.*

Y. U. K. Evet, aynen öyle.

F. M. *Siz Amerika’da da yaşadınız. Hayvanı birey olarak görme, saygı çerçevesi içinde değerlendirme, hayvana yönelik bir etik bakış geliştirme Batı dünyasının daha tanıdığı kavramlar. Bizde daha yeni bir bakış gibi olsa da daha çok tartışıldığını görüyoruz. Bu bağlamda önceden aldığınız tepkiler ve şimdikiler arasında bir fark görüyor musunuz?*

Y. U. K. İnsanların veganlığa bakış açısı zaman içinde çok değişti bence. New York’ta da değişti bence. 13 sene önce vegan olduğumda gittiğim konuşmalardan birinde kim olduğunu hatırlamadığım bir katılımcı 10 sene önce New York’ta sadece 4-5 vegan restoran olduğunu fakat o gün için bunun 100 olduğunu söylemişti. O zaman bizde, yani İstanbul’da hiç vegan restoran yoktu. Fakat o zamandan bu zamana kadar da hem vegan restoranların sayısı arttı hem de vegan olmak isteyenlerin sayısı arttı. Örneğin üniversitede öğrencilerim arasında beslenme şeklini değiştirmek isteyen ve benden tavsiye alan çok öğrencim var. Vegan Yemekler adlı bloguna yazdığım zaman saldırgan yorumlar yazılabiliyordu. “At gözlüğüyle bakıyorsunuz”, “militansınız” gibi... Ki dediğim gibi ben “veganizm” demekten de kaçındım her zaman, “türcülük” demekten de kaçındım. Fakat proteini bitkiden de aldığımı söylediğin anda militan oluyordunuz. Şimdi bu çok değişti bence. Yeni nesilde de vegan kelimesi çok biliniyor. Popüler TV kanallarında vegan kelimesi geçiyor. Örneğin izlediğim yemek yarışmasında bayağı bir veganlık kelimesi kullanılıyor. Yapıyorlar ya da yapmıyorlar başka bir mesele ama bu konuda bir

farkındalık, bir duyarlılık var. Gelen yorumlar daha pozitif. Eskiden de mutlaka yazdıklarımın pozitif etkilenenler vardı ama şimdi daha çok pozitif yorum geliyor.

F. M. *Veganlığın etrafında oluşturulan bir bilgi kirliliği var. “Veganlar sadece ot yer”, “Sağlıksız olurlar”, “Erkek dediğin et yer” gibi... Bilgisizlik ve veganlık karşıtlığı arasında bir bağlantı görüyor musunuz? Kendi deneyimlerinizden yola çıkarak ne söylemek istersiniz?*

Y. U. K. Kesinlikle görüyorum. Ama bu kültürel bir bilgisizlik aslında. Alışkanlıklardan, etrafımızda gördüğümüz alışlagelmiş gündelik hayattan gelen bir bilgisizlik. Ben doktora yapan bir insandım. Biyokimyayı biliyordum. Vücut fizyolojisini biliyordum. Hayvanları yememek gerekiyor sonucuna vardığım çok olmuştu ama yetişmekte olan bir bilim insanı olarak veganlığın beyni besleyemeyeceğini, extreme olduğunu düşünüyordum. “Bir şeye saplanmışlar ve bu şekilde gidiyorlar” gibi bir bakış açım vardı. Dışarıdan anlaşılamıyor. Hayvansal hiçbir şey yememeye karar verenlerin hiçbir şey yemeyecekleri düşünülüyor. Genel bir kanı var bu şekilde. Örneğin falafel bile yaygınlaştıkça alternatiflerin olduğu anlaşılıyor. Bu örnekler arttıkça insanlar da biraz daha bilgilenmeye başlayacaklar. Biraz daha bilgisizlikten gelen türcülüğün derecesi azalacak. Ama türcülüğün azalması için daha aktivist çalışmalara ihtiyaç var. Dediğim gibi ben aktivizm yapmıyorum ama bunun türcülük olduğu, hayvanların diğer deyişle tüm “sentient being”lerin üstünde bir hakkımız olmadığı mesajını gittikçe daha fazla insan vermeye başladı bence. Ülkemizde de var bu kişiler. Sizin çalışmanız da buna örnek. Sizin yaptığınız türden çalışmalar gibi çalışmalar daha önce hiç yoktu ama son 2-3 sene içinde sizin gibi doktora öğrencisi ya da araştırmacı bana sık sık ulaşıyor. Yani akademik çalışmalar da artıyor. Yavaş yavaş bilgisizliği de bu şekilde kırmaya çalışıyoruz. Düşündüğümüz zaman hepimizin içinden vicdanımızın bastırığımız sesleri çıkmaya başlıyor aslında.

F. M. Tüm katkınız için çok teşekkür ederiz.

Ek 3. Işıl Karaelmas ve Melike Dirikoç’la Türçülük Üzerine Söyleşi (Ekim 2020)

Işıl Karaelmas ve Melike Dirikoç Açık Radyo’da Türlerin Yaşam Hakkı adında bir radyo programı hazırlıyor ve sunuyorlar. Programlarının içeriği hayvan özgürlüğü ile ilişkili pek çok konuyu içermekte. Program başlıkları arasında “Hayvan Sömürsünün Boyutları”, “Davranış Değişikliği Ekseninde Veganlık”, “Peynir, Bağımlılıktaki Haksızlık”, “İnsanmerkezciliği Anlamak”, “İnsan Dışı Hayvan Bilincini Anlamak” sayılabilir.

Fulya Marmara. *Vegan olma hikâyenizden ve nedenlerinden kısaca bahsedebilir misiniz? Bir kırılma noktası yaşadınız mı yoksa bir süreç miydi?*

Melike Dirikoç İnsanlara sorduğum kadarıyla –ayaküstü küçük anketler yapıyorum- veganlığı ilk olarak tanıdıklardan, çevreden duyup, sonrasında da online ortamlarda çoğunlukla belgesel ve konuşma gibi materyallere maruz kaldıktan sonra bu kırılmayı yaşıyorlar. Benim için de durum buydu. Çalıştığım işyerinde bir vegan arkadaşımız vardı. Hatta iki kişiydiler ama biriyle hiç iletişim kuramadım. Sadece işyerine bir doğumgünü pastası geldi ve “Sen de gelsene” dediğimde bana vegan olduğunu söylemişti. Orada aslında iletişim kurulmadı ama “Vegan nedir?” diye düşünmüş oldum. Vejetaryen ne demek biliyordum. “Vegan” sözcüğünü belki duymuşumdur belki de duymamışım; hakikaten zihnimde bununla alakalı bir şey yoktu. O an için “Bir şeylere alerjisi var herhalde, bir şeyleri yemiyor” diye düşündüm ama bundan ötesi yok. Sonra diğer arkadaşla yemeğe çıktığımızda veganlık ve hayvanlar konusu açıldı. Zihnimde bunun hayvanların zarar görmemesi için yapılan bir şey olduğu şekillenmeye başladı. Çünkü ben kısa bir dönem pesketaryen olma eğilimine girmiştım. O zaman insanın neyi yemeye uygun olarak evrimleştiği açısından bakıyordum. Nerede okuduğumu hatırlamıyorum ama buna göre –garip bir argüman tabii- insan dışıyla kesebildiği şeyleri yemeliymiş. Çiğ balığı dışıyla kesebiliyor, kara hayvanını çiğ olarak yiyemiyor gibi. Mantıklı bulup, adına da pesketaryen dendiğini de bir süre sonra öğrenip böyle devam ettim. Ama vegan olan arkadaşım “Balık da yeme çünkü balık da hissediyor ve acı çekiyor. Balık da bir hayvan ve bütün hayvanlar aynı şeyi yaşıyor.” dedikten sonra

veganlığı anlamaya başladım. Aynı anda gıda israfıyla ilgili de bir farkındalık oluşmuştu bende. Bir yandan dünyada ne kadar çok ziyan olduğuyla ilgili ekolojik bir aydınlanma, bir yandan veganlık derken kafamda bir şeyler şekillenmeye başladı. Ama hala bunu benim için giriş, gelişme ve sonuç halinde aktaracak, bir bağlama oturtacak bir şeye ihtiyacım vardı. Bir video izleyerek de bu ihtiyacı gidermiş oldum. İzlediğim video –şu an eleştirdiğim yönleri olmakla beraber- Gary Yourofsky'nin “Hayatınızda Duyabileceğiniz En İyi Konuşma” videosuydu. Orada 1,5 saat boyunca gözümü kırpmadan hayvanlara neler yaptığımız, hiç ihtiyacımız olmadığı halde bunu yaptığımız, onlara ne kadar acı çektirdiğimiz gibi konular kafamda ciddi anlamda oluştu. Çünkü o zamana kadar biraz etrafında dolanıyordum aslında. O gece karar verdim. Videoyu izledim ve kapattıktan sonra yarın aynı şekilde o etleri ve peynirleri yiyemeyeceğimi düşündüm. “Ne kadar zor olabilir ki” deyip bir hafta denemek istedim. İlk başta insan elini korkak alıştırebiliyor biraz. Bir hafta deneyeyim dedim ama bunun böyle gideceğini de hissetmiştim. Arada kaçırılan şeyler oluyordu, içinde et suyu olduğunu anlıyordum, içinde süt tozu olduğunu anlıyordum. “Neyse” deyip devam ediyordum. Zorlu bir yolculuk gibi önüne konan zorluklar aşılmaya çalışılıyor bir süre. Ama sanırım dediğim gibi benim için kırılma noktası o videoydu. Ondan önce de araştırma, farklı konularla ilişkilendirme olsa bile...

F. M. *Kaç yaşına tekabül ediyor bu dönem ortalama olarak?*

M. D. 27-28'in tam ortasıydım.

F. M. *Sen ne demek istersin bu konuda Işıl?*

I. K. Tabii bazı ortak noktalar var, dinlerken şimdi onları da fark ettim. Benimki biraz daha önceden başlıyor. Sanıyorum ilkokuldaydım, -normal, bildiğimiz Türk yemekleri yiyen bir aileye doğduktan sonra- kurban bayramında gözümün önünde bir kurban kesme olayına şahit olmuştum yazlığımızın olduğu Marmara Ereğlisi'nde. Herhalde 9-10 yaşında filandım diye tahmin ediyorum. Çok etkilemişti beni tabii. Ağlayarak eve koştum filan ama o yaşta et yemeyi bırakmadım, reddetmedim. Yine de kafama koydum; sırf et kısmını. 18-19 yaşındaydım sanıyorum ve aileme karşı “Et yemeyi bırakıyorum” diyerek o reddedişi yapabildim. Balık yemeye devam ettim ama. Herhalde pesketaryenlik oluyor bu. Ben “vejetaryen” diyordum ama balık yiyen vejetaryendim uzun bir süre, 12 sene kadar. Balık yeme sebepim de onların daha az bilinçli olduğunu, “yavrularına bakmıyorlar

örneğin ve memeliler gibi değil” diye düşünmem gibi bir mantıktı. Veganlıkta ilk olarak benim de işyerimdeki bir arkadaşımın kafama girdi. Ne olduğunu anlamam en azından... Bana bir flyer verdi. Birlikte bir proje üzerinde çalışırken vegan olduğunu söylediğinde şaşırılmışım, “Ben de merak ediyorum, öğrenmek istiyorum” demiştim. Biraz imreniyordum açıkçası veganlara çünkü bunun çok zor bir şey olduğunu düşünüyordum. Yapamayacağımı düşünüyordum. Ama öyle olunması gerektiğine dair bir fikrim vardı hep içimde. Bunun üstünden aylar geçti. Vegan olmadım. Daha sonra bir Tedtalk konuşması izledim. Nevşin Mengü’nün konuşması, belki biliyorsunuzdur. Orada yavrunun ayrılması meselesini düşünmeye başladım. Peynir bir vicdan azabıyla yaklaşmaya başlamıştım ama yine de vegan olmadım. Çünkü insan gündemini değiştirebiliyor ilginç bir şekilde. O Tedtalk konuşmasını izledim, arkadaşlarımla paylaştım hatta. Birkaç hafta içinde gittiğim bir kafede Nevşin Mengü’nün kendisiyle karşılaştım ve de yanına gidip “Ben sizin videonuzu izledim, ben de vejetaryenim, vegan olmak istiyorum” diye konuya girdim. O da çok samimi biri zaten; “Yapabilirsin bence, ben de peynirden vazgeçemem sanıyordum ama aslında çok kolay” gibi sözlerle bu işin kolaylığından bahsetti bana. Bu da bir yer etti bende. Yapabileceğimi gördüm, tanıdığım ikinci vegandı galiba çünkü. Sonra yine gündemim değişti. Aylar geçti. Yine bir inek ve süt konusuydu. Köy gibi bir yerdeydim, kampa gitmiştik. Bir inek sürekli bağıyordu. Sebebini sordüğümüzde yavrusundan ayrıldığı için bağırdığını, bunun “normal” olduğunu söylediler.

F. M. *Aslında bunun farkındalar yani.*

I. K. Tabii, tabii. “Yavrusu alındığı için bağıracak, birkaç gün bağıracak...” Normal onlar için. Bunun da yarattığı bir şokla, bir arkadaşımın denemeye karar verdik. Hatta kahvaltıda peynir yemediğim ilk günü hatırlıyorum. O günden sonra da bir daha hiç yemedim. O deneme süreci 2,5 seneye doğru gidiyor. Ben de 32 yaşındaydım vegan olduğumda.

F. M. *Anladığım kadarıyla her ikiniz için de süreç halinde ilerlemiş.*

I. K. Evet, belli kırılma noktalarıyla etkilenen olaylar halinde.

F. M. *“Türlerin Yaşam Hakkı” adında bir radyo programı yapıyorsunuz. Program antitürçülük hakkında ve bu çerçevede pek çok farklı konuyla ilgili yayınlarınız var. Konu hakkında farklı alanlarda uzman olan insanlarla konuşuyorsunuz ve aslında bilgiyi yayıyorsunuz. Neden böyle bir sorumluluk üstlenme ihtiyacı hissettiniz?*

I. K. Vegan olduğum sırada zaten Melike çoktan aktivist olarak başlamıştı. Vegan Earth hesabı da benim takip ettiğim hesaplardan biriydi. Vegan olduktan birkaç ay sonra bütün boyutlarını araştırmaya ve okumaya başladım. Vegan hesapları o dönem keşfettim, kaynakları takip etmeye başladım. Gördüm ki korkunç bir bilgi yığını var ve insanlar bu bilgi ortada olmasına rağmen ilgilenmedikleri için görmüyorlar. Alışkanlıklarını değiştirmek istemeyecekleri için o gündeme girmiyorlar ve üç maymun gibi kapatıyorlar gözlerini ve kulaklarını. Ben de öyleydim. O yüzden bu kadar gönüllü çaba var. Bu kadar gönüllü aktivist hesabın olmasının, sosyal medyada bu kadar paylaşıyor olmasının nedeni bu. İnsan bir defa bunu öğrenince paylaşmak istiyor. Zaten etik bir sebepten dolayı vegan olmuşsunuz. Bunun sorumluluğunu hissediyorsunuz. Bir de görüyorsunuz ki talep olduğu sürece bu hayvanlar sömürülmeye devam edecekler ve siz bunun için bir şey yapabilirsiniz. Benim davranışımı öğrendiğim şeyler değiştirebildiyse ben de bunları başkalarına anlatarak onların davranışlarını değiştirebilirim diye düşündüm. O dönemde bir de Açık Radyo'da Kevser Başkara'nın Vegan Sağlık programı vardı. Onu da dinleyerek sağlık tarafını öğreniyordum. Açık Radyo'yu zaten üniversiteden beri takip ediyordum. Çünkü iklimi, ekosistemlerin çöküşünü, yok oluş sürecini, doğayı ve gezegeni merkeze alan bir çizgisi olduğu için zaten sürekli dinlediğim bir radyoydu. Bu iklim krizinin hayvanlar açısından nasıl sonuçları olduğunu merak ediyordum. Diğer yandan sokak hayvanları hakkında da bir şeyler yapmak istiyordum ama ne olması gerektiğini bilmiyordum ve çaresiz hissediyordum o konuda da. Gözümüzün önündeler ve bir sürü sorun yaşıyorlar. Dolayısıyla radyoda da hayvanları merkeze alan bir program olmadığı için –herhangi bir radyoda ya da kanalda zaten böyle bir şey yok- ve Açık Radyo'da gönüllü bir program yapıldığını da bildiğim için tüm bu sorunları kapsayan; sokak hayvanlarını, hayvan haklarını ve de etik veganlığı kapsayan bir program önerisi tasarlayıp vermiştim. Sonrasında olumlu döndüler ve ben de bu şekilde başladım. Hiç deneyimim yoktu. Başka bir işim var, radyo işi gönüllü. Aktivizm de böyle bir şey zaten...

F. M. *Melike sonradan katıldı bu durumda.*

M. D. Evet ben son sezondan beri varım.

I. K. Her hafta bir içerik üretmek gerekiyor. 1 sene ben tek yaptım. Bir süre sonra tıkanıldığınızı hissediyorsunuz. Bir çevrem de yok bununla ilgili. Sadece sosyal medyadan takip ettiğim, insanların birbirlerine yönlendirdikleri bir ağ içindeyim. O

ağın içinde ulaşabildiğim herkese ulaştım. Onları çağırdım, aklımdaki konuları yaptım. Ve radyoda partnerli programlar vardı. Güzel de bir renk oluyordu hakikaten. Bu yüzden de partnerle yapmayı düşünmeye başladım. Tanıştığım insanlar içinde kimle en iyi bunu yapabilirim, enerjim kiminle en iyi tutar, iş yürütebiliriz diye düşündüğümde Melike'ye bunu teklif ettim. O da sağ olsun bunu kabul etti.

M. D. Ben de büyük bir mutlulukla kabul ettim. Zaten programa konuk olmuştum ve çok takdir ediyordum. Çünkü gerçekten de böyle bir radyo programı yoktu. Etik veganlığı da işin içine katan, sadece sokak hayvanlarıyla değil, tabağımıza gelen, gardırobumuzda olan, kullandığımız hayvanlarla ilgili bir program yoktu benim bildiğim kadarıyla. Çok da güzel bir program. Ben de büyük zevkle kabul ettim. 2017 yılından beri, sosyal medya hesaplarımı açtıktan sonra (aktivizm) başladı. Sokak aktivizmiyle başlamıştım aslında. Sonra zaman ve ulaşılan insan açısından bir kısıtlama olduğunu fark ettiğimde dijitalde bir şey yapmam gerektiğini anladım. O yüzden de Instagram ve Youtube ağırlıklı olmak üzere bu aktivizm serüvenine başladım. Radyo da bunun bir parçası oldu. Ne kadar çok insana ulaşabilirsek o kadar iyi. Sorumluluk kısmının benim açımdan cevabı herhangi bir sosyal adalet mücadelesinde neden bu sorumluluğu duyduğumuzla aynı. Hayvanların mücadelesini diğer sosyal ve toplumsal adalet mücadelelerinden farklı görmüyorum. En büyük fark tabii ki aramızda olmamaları. O kadar toplumun dışına atılmış durumdakiler ki kendilerini savunacak durumda değiller. Aslında senin de bahsettiğin gibi arada bir tercüme olmamasından dolayı vegan aktivizm yapan gruplar tarafından bile onlar için söylenen “voiceless”. Ne demek yok? Hayvanlar özgür iradeleri olan, izin verildiğinde kendilerini savunan ve kendi iradeleri olan, kendi hayatları için her şeyi yapmaya hazır ve otonom varlıklar. Ama bunun tamamen göz ardı edildiği, sessiz, gariban, acınacak bir konuma itilmiş durumdadılar. Bu yüzden birilerinin onlara yer açması lazım. “Black lives matter” olaylarında da görüyoruz. Irkçılık karşıtlığında da görüyoruz. Yanlış yerlere çekilebiliyor. Kurtarıcılık kompleksi... “Ben seni kurtarıyorum”, “Ben sana çok büyük bir iyilik yapıyorum” gibi... Bizim yapmamız gereken müttefik olmak. Kimi hesaplar var ve aktivizm yaptıklarını iddia ediyorlar. Bir kesimhaneye gidiyorlar ve kendi fotoğraflarını çekiyorlar. “Ben buradayım ve işte aktivizm yapıyorum” der gibi. Hâlbuki orada öznel hayvanlar ve onları göstermemiz gerekiyor. Dolayısıyla

aktivizmin de doğru olanı ve mesajın da doğru olanı gibi bir sorumluluk hissettim ve hala da hissediyorum. Bırakırsak bunlar çok orta yolculuğa, insanmerkezci bir dünyada yaşadığımız için kurtarıcı insanların ortada gezdiği bir şeye dönüşüyor. Bununla ilgili çok da tartışmalar var. “Niye en çok takip edilen hesaplar beyaz, erkek ve belli bir statü sahibi olanlar?” diye soruluyor. Aslında biliyoruz ki hayvan hareketindeki büyük bir çoğunluk, %70'lere, %80'lere varan bir çoğunluk ne beyaz ne erkek. Normların bu hareketi ne tarafa çekmeye çalıştığını da görüyoruz.

F. M. *“Voiceless” tanımının doğru olmadığını Işıl'ın bahsettiği inek örneğinde de görüyoruz aslında. Onlar ses çıkarıyor ama görmezden gelmek çok kolay. Bunu anlamak gerekiyor herhalde. Peki, dijital aktivizmi ve sokak aktivizminden bahsettin. Karşılaştırma yapabiliyor musun?*

M. D. Tam olarak birebir karşılaştırma yapamıyorum çünkü farklı sokak aktivizimleri var ve farklı etkileri var. Aktivizmler arasında bir karşılaştırma yaptım ilk önce kendimce ve bir tanesini yapmamaya karar verdim. Birinde Anonymous for the Voiceless grubunun yaptığı gibi maskeler takılıyor ve bir videodan görüntüler gösteriliyordu. Aslında bu da bir tercüme eksikliği gibi bence. Bu videolarda kesim görüntüleri vardı. Hayvanlara kötü muamele yapılan, işkence edilen görüntülere ait videolardı. Bir bağlama oturtulmamış ham bir görüntüyü insanlara gösterdiğimizde herkes kendi perspektifine göre yorumluyor. “Cube of truth” eylemleri yaptığımızda kimi insan “Ne kadar pis bu kesimhane; çok haklısınız, bir hijyen problemi var” dedi ya da “Evet, çok haklısınız. Siz de hayvana şiddete karşısınız, biz de karşıyız. Aynı yoldayız” deyip gidenler oldu. Dolayısıyla burada da bir tercüme sıkıntısı vardı. Demek istediğimiz mesajı karşıya geçiremedik. Bütün gün siz orada duruyorsunuz ve insanlara daha çok şok etkisi üzerinden bir şeyler açıklamaya ve anlatmaya çalışıyorsunuz. Ve bu birebir olduğunda daha zor çünkü bir sokaktasınız, hayat akıyor, insanların kafasında başka bir şeyler var, onlara bir şey anlatmaya çalışıyorsunuz, gürültü var. “İşkence kötüdür, hayvanlara nasıl oluyor da böyle bir şey yapılabilir?” fikriyle ayrılıyor insanlar. Yoksa “Hayvanlar bir bireydir, hayvanların hakları vardır” gibi bir düşünce oluşmuyor. Sonrasında abolisyonist vegan yaklaşımla yürütülen bir aktivizm çeşidine de dahil oldum. O da bu görüntüleri göstermeden hayvanların köle, mal, eşya olmadığı argümanı üzerinden yapılan bir aktivizm çeşididir. Zaten böyle bir kuram Abolisyonist Kuram, biliyorsunuzdur siz de. Bu aktivizmde de yine 2 saat durabiliyorsunuz. Gitmeniz

gerekebiliyor, yoruluyorsunuz vs. Toplamda konuşabildiğiniz kişi sayısı 10'u geçmez. 10 maksimum olur herhalde çünkü uzun uzun konuşmak zorundasınız. O kişiyle birebir bir görüşme gibi derinlemesine konuşuyorsunuz. Baktığım zaman sosyal medya bunu çok daha fazla insana ulaştırmama ve benim kontrolümde olan materyali sunarak yapmama imkân sağladı. Çünkü ben tüm dış etkenlerden bağımsız bir video çekiyorum. “Veganlık Karşısı Argümanlara Cevaplar” diye bir seri yapıyorum şu anda. Orada argümanlara cevap veriyorum ve bütün bağlamları sunabiliyorum, görsel koyabiliyorum. Ve bu video yıllar boyunca izleniyor, paylaşılıyor. Zaman açısından da daha etkili olduğunu gördüm. Tabii sokakta da olunması gerekiyor ama ben bu nedenlerden dolayı dijitale kaydım diyebilirim.

F. M. *Bu programları yaparken Türkçe’de bir literatür olmaması, dolayısıyla uzlaşımsal bir terimce ve kavram bütüncesi olmaması sizin yayınlarınızı nasıl etkiledi? Örneğin “sentient” çevirmekte zorlandığımız bir kavram. Siz antitürcülük bağlamında hayvanları nitelemeniz gerektiğinde hangi sıfatları kullanıyorsunuz?*

I. K. Vegan olmadan önce tamamen başka bir alanda çeviri yaparken karşıma çıktığında “sentient” hakkında düşünmüştüm. Ben de “hissedebilir varlıklar”, “hissedebilir canlılar” diye çevirmiştım. “Hissedebilir ve duyarlı” diye de eklemiştım sanırım. Bu da işin bilinç kısmını çok taşıyor sanırım. “Sentient” kavramında bir bilinç meselesi de var. Bunu dâhil edecek tam bir Türkçe çevirisini ben de bulamamıştım, birkaç kelimeyle karşılayabiliyordum.

F. M. *Bunun dışında takıldığınız, çevirisi aklınızda kalan bir kavram var mı?*

I. K. Bu aslında biraz bu programı neden yaptığımız sorusunun cevabıyla bağlantılı. Bir alanda bilgiyi yaydığınız zaman bilgiyi üretiyor da oluyorsunuz ve de bilgiyi var olduğu şekliyle değil yeniden üretiyorsunuz. Bazı kavramları deconstruct edip, yapısöküme uğratıp o kavrama farklı bir anlam yükleyip tekrar paylaşmanız gerekiyor. Çünkü türcü dil hakikaten de o kadar hayatımızın ve zihnimizin içine yerleşmiş ki bizim de ağzımızdan kaçabiliyor. Sürekli kullandığımız kelimelerde, ifadelerde ne kadar türcü şeyler olduğunu görünce şaşırıyoruz. Bunu da bırakmamız gerekiyor. Bununla çok fazla karşılaşıyoruz radyo programı yaparken de. Bu insanlar için yeni bir paradigma. Sürekli her taraftan, medyada, toplum içinde, kendi ilişkilerinde, sosyal medyada türcü bir dile maruz kaldıkları için insanlar bunu çok içselleştirmiş durumdadır. Aktivizmde de bunu tamamen tersine çevirmemiz gereken

bir durum var. Aynen cinsiyetçilik karşıtı olduğunuzda konuşmanız gerektiği gibi. Bazı şeyleri bırakmanız gerekiyor. O yüzden düşünerek konuştuğumu söyleyebilirim. Düşünerek konuşmaya çalışıyorum, seçmeye çalışıyorum kullandığım kelimeleri, kullandığım cümleleri. Çünkü nasıl konuştuğumuzun toplumun üstünde etkisinin çok olduğunu düşünüyorum.

M. D. Benim şimdiye kadar duyduğum (“sentient” ile ilgili olarak) “hissedebilir canlılar”. Ama burada sadece hissetme ya da acıdan bahsetmiyoruz. Işıl’ın dediği gibi bir bilinçten bahsediyoruz ve “sentient” anlamına gelen ve ikisini de kapsayan bir terim yok Türkçede. Yaratılması gerekiyor aslında. Benim bu noktada çözümlüm bir şeyleri anlatırken 2 kelimeyle, yani betimleyerek anlatma. “Bilinç sahibi canlılar”, “acı çekiyorlar” gibi cümlelere dökerek bunu anlatmaya çalışıyorum. Türcülük de çok çok yeni bir kavram. Ben bile ilk vegan olduğum zaman konuyu hep veganlık üzerinden anlatıyordum. Çevremde de çok fazla veganlık üzerinden anlatım vardı. Ama okumayla, öğrenmeyle türcülüğün veganlığın da üstünde, bir çatı terim, bir şemsiye terim gibi olduğu fark ediliyor. Bir de en çok zorlanılan şeylerden biri de kavramların içinin boşalması. Bir anlam bozgununa uğruyorlar. Vegan dediğimiz zaman “ha şu soya sütü içen zenginler mi?” gibi... Her şeyin şemalar ve önyargılar üzerinden devam ettiğini görüyoruz. Türcülük karşıtlığı da -antitürcülüğü ben kullanmıyordum aslında, belki bundan sonra kullanabilirim- çok yeni, hatta insanlara açıklamak gerekiyor. Geçmişte bir protestoda bir pankart vardı: “Türcülüğü yık!”, “Ataerkiyi yık!” yazıyordu. Bir metroda güvenlik görevlisi “Dur, dur bakayım! Ne yazıyor orada? Az kalsın Türkçülük yazdığın için tepki gösterecektim.” dedi. Aynı şekilde sosyal medyada da benzer şekilde algılama olabiliyor kelimeyi.

I. K. Bizim programın adını da “Türklerin Yaşam Hakkı” gibi bulanlar mesela...

M. D. Dolayısıyla bu aşamadayız. Etik kavramı bile aynı şekilde. “Moral”, “ahlak” ya da “ahlakçılıkla” karışıyor. Bu yüzden “etik” sözcüğünü kullanıyorsun ama tam anlaşılmıyor. Hep açıklaya açıklaya ilerlemek gerekiyor. Böyle zorluklar var. Benim henüz bir sonuca varamadığım, ikilemde kaldığımsa hayvanlara “insan dışı hayvan” mı yoksa “hayvan” mı demek gerektiği. Kimisi “insan dışı hayvan” demek gerektiğini savunuyor. Çünkü insan da bir hayvandır, türdeşiz, aynı familyadanız gibi bir anlamı var. Ama bir kısım da bu ifadenin yine insanları merkeze aldığını ve “insan ve diğerleri” gibi bir şey dediğimizi söylüyor. Bunun da antroposantrik

olduğunu ve türücü olduğunu söyleyenler var. Öyle bir türçülük var ki sadece “hayvanlar” dediğimizde acaba ötekileştiriyor muyuz diyoruz. Öyle bir antroposantrizm var ki “insan dışı hayvan” dediğimizde bu sefer insanı mı merkeze alıyoruz diye bir paranoya içine giriyoruz. Terimlerin dışında da çok fazla aslında atlanan “bu ne ki?” ya da “nasıl bir şey?” gibi çok dikkat etsek de bazen ağızdan kaçabilen ifadeler var. “Bu kim ki?” ya da “nasıl biri” demek gerekirdi. “Şu uçan ne?” değil, “şu uçan kim?” gibi onlara birey statüsü veren dilsel kullanımları seçmek gerekiyor.

F. M. *Bu arada iki şey belirtebilirim. Google da “türçülük” için “Türkçülük” kelimesini öneriyor. Google da kendini güncelleyememiş durumda. Diğeri de biz çalışmamızda “insan olmayan hayvanlar” ifadesini tercih ettik çünkü bize “dışında” demekten daha kapsayıcı bir dil gibi geldi. Kavramsal, terimsel bir bütünce zaman alacak gibi duruyor. Yine metin boyutunda devam edersek etik veganlık, veganizm ve antitürçülük kavramlarından tercih ettiğiniz biri var mı? Varsa bunun nedeni nedir?*

I. K. Ben antitürçülüğü bu çalışmayla duydum aslında, üstüne de düşündüm. Diğer mücadele alanlarıyla karşılaştırdım. “antitürçülük” ya da “anticinsiyetçilik” gibi bir şey pek kullanmıyoruz mesela. Bunun sebebini düşündüm. Bunlar yerine “cinsiyet eşitliği” kullanıyoruz örneğin. “İrk eşitliği” kullanmıyoruz, ırk diye bir şey aslında yok. Bence “antitürçülük” demek yerine, -olumsuzu hâkim bile olsa şu anda-olumsuzu söylemektense onun yerine koymamız gerekeni söylemek daha etkili bir yöntem gibi. “antitürçülük” demektense veganlık gibi. Aslında ben “etik veganlık” olarak kullanmaya başlamıştım. Bunun da sebebi veganlığın genel olarak toplumda sadece bir beslenme şekli olarak algılanmasıydı. Bu yüzden o etik meselesini vurguluyordum. Ama etik veganlık dediğimiz şey zaten veganlık. Veganlığın çıktığı noktaya baktığımızda zaten hayvanların özgürlüğünü savunmakla alakalı bir şey. Tüketim alışkanlıklarına yansıyor ama tüketim alışkanlıkları bunun bir getirisi gibi. Yapmamız gereken minimum şey. Tabii ki desteklemeyi bırakacağız ama bunun üzerine veganlık dâhilinde koymamız gereken aktivizm kapsamında pek çok şey var. Bilgiyi paylaşmak olabilir, çeşitli aktivizm çeşitleri olabilir. Bu yüzden veganlığın kapsayıcı olduğunu düşünüyorum.

F. M. *Etik veganlık demek doğru değil bu durumda sence.*

I. K. Etik olmayan bir veganlık yok ki aslında ama antitürçülük yerine belki “tür eşitliği” gibi bir şey kullanılabilir.

F. M. *Sen ne düşünüyorsun Melike?*

M. D. Ben de Işıl’a katılıyorum aslında. Çıkış noktası olarak Donald Watson’ın, Vegan Society’nin belirlediği bir tanım var: hayvanların sömürülmemesi, kullanılmama ve en nihayetinde de öldürülmemesi haklarına saygı duymak ve bunların yaşandığı alanları elimizden geldiği kadar boykot etmek şeklinde. Tabii ki zamanla işi çok boşaltıldı ve hâla boşaltılmaya devam ediyor. Çünkü vegan beslenme gibi bir tanım ortaya çıktı. Aslında alternatifi var: bitkisel beslenme. Bu ikisi başından beri ayrılıysaydı kafalar bu kadar karışmayacaktı. Örneğin çok takipçisi olan insanlar, ünlüler “ben vegan besleniyorum” diyor ama bu insanların deri ayakkabısı var. Onlar vegan oluyorlar. Bu şekilde popüler kültürde veganlık soya sütü içmek, hayvansal bir şey yememek, bitki bazlı beslenmek gibi bir şeye dönüşüyor. Bu ihtiyaçtan etik kavramının çıktığını düşünüyorum ama ben de “etik veganım” deme ihtiyacı duymuyorum. Çünkü veganlığın esas anlamını bırakmak istemiyorum. Bitki temelli beslenmenin veganlık anlamına gelmemesi için... Bana iki kavram (veganlık ve türçülük) farklı şeyleri işaret ediyor gibi geliyor. Veganizm düşünsel anlamda ve davranışsal anlamda bir boykot hali fakat türçülük toplumda var olan bir ayrımcılık ve ayrımcı zihniyet. Bu yüzden türçülük bu işin daha kökeni gibi geliyor. Dolayısıyla ikisi birbirinin yerine geçmiyor benim kafamda. Ben “türçülük”, “türcü dil” ifadelerini kullanıyorum. Türçülüğün nasıl bir ayrımcılık şekli olduğunu anlatıyorum. Veganlığınsa neden var olduğunu ve nasıl bir boykot şekli olduğundan bahsediyorum. Biri etik bir tutum, diğeryse ayrımcı bir zihniyet olarak benim kafamda şekillenmiş durumdadır. Bunun dışında “etik vegan” demiyorum. “Vegan” diyorum, “veganizm” diyorum, “veganlık” diyorum. Bunun dışında bir de “abolisyonist veganlık” var. Bu da aslında bir ihtiyaçtan ortaya çıktı. Veganlık aslında abolisyonist bir yaklaşım. Hayvanların köle olmama hakları olduğunu söylüyor zaten ama dünyada, özellikle Batı’da öyle bir refahçılık var ki vegan bile olursa hayvanların şartları iyiyse arada sırada kullanılabilecekleri gibi bir düşünceyle karıştığı için abolisyonist veganlık diye bir şeye ihtiyaç duyuluyor. Terimlerin manipüle edilmesiyle ortaya çıkıyor. Işıl’ın dediğini hiç düşünmemiştim ama. Evet “türçülük” var. “İrkçılık” ve “cinsiyetçilik” var ama “ırk eşitliği” gibi bir şey yok.

“Cinsiyet eşitliği” var ama “cinsiyet eşitliği” ve “cinsiyetçilik” de farklı şeyden bahsediyor gibi. Karışık biraz.

F. M. *“Hayvan refahı” kavramının da içi boşaltılan, cehalet üreten bir kavram olduğu söylenebilir mi sizce? Çünkü “veganlık” ile başına aynı şey gelmiş gibi. Hayvan refahı kelimesinin orjinal anlamına gidilirse öldürmekle yan yana gelmemesi gerekir sanki. Bu konuyla ilgili ne düşünüyorsunuz?*

M. D. Hayvan refahı dediğin gibi şu anda kullanılan anlamıyla sermayenin daha fazla ürün elde etmek amacıyla, ne kadar az ölürlerse o kadar iyi mantığıyla ve hayvanların yaşam koşulları hakkında insanların duyarlılık geliştirmesi sonucu aynı şeyi paketleyerek tekrar sunması. Aynı ürünü farklı bir paketle, üzerine gülümseyen bir tavuk koyarak sunuyorlar. Oksimoronlar da o kadar yaygınlaştı ki... Belki görmüşsünüzdür. İşlenmemiş gıdalarda etik bir kasap bölümü var, “animal welfare” yazıyor ve 1 ile 5 arasında derecelendirmişler. Hangisi daha kötü bilmiyorum ama örneğin 5 belli bir cm aralığa denk geliyor. Dereceye göre bu alanın büyüklüğü artıyor. 1 örneğin tamamen gezen hayvanları kastediyor! “Sizin merhametinizle tamamen gezdi” gibi... Bir de merhamet için “compassion” kullanılıyor. Bu da çok türcü bir kavram. Sen kimsin ki merhamet gösteriyorsun ve senin gösterdiğin merhamet bu mu? Korkunç bir şey. Dolayısıyla “animal welfare” artık tamamen kafes boyutuyla ilişkilendirilen bir şey. Hayvanların kafasına vurmamayı “animal welfare” olarak, hayvanlara işkence edilmemesini de “compassion” olarak takdim ediyorlar.

F. M. *Sen bir şey eklemek ister misin Işıl?*

I. K. Bu “animal welfare” ile ilgili çok güzel bir örnek vardı. Geçen aylarda bir haber çıkmıştı, hatta biz de radyoda bahsettik galiba. Rusya’da daha sağlıklı bir süt olduğu konusunda müşteriyi ikna etmek için özgürlüğü ellerinden alınmış, kısıtlı alanda tutulan ineklere sanal gerçeklik gözlüğü takıyorlar. Stres hormonları süte geçmesin diye bu gözlüklerle ineklerde özgür çayırda, çimenlerde koştukları algısını yaratıyorlar. Ölçümlerde de gerçekten stres hormonlarının düştüğü görülüyor. Onların ”welfare” kavramından anladığı bu. “Matrix” gibi bir şey yaratıyor yani hayvanlar için ve amaç onları daha fazla sömürebilmek. Bunları mutlu inekler olarak adlandırıyorlar. “Biz onları öldürene kadar gayet mutlu (!) yaşıyorlar” der gibi... Böylece sahte bir vicdan rahatlığı da yaratıyorlar müşteride.

F. M. *Etik veganlığın/ antitürçülüğün uzun zamandır dünyada sıkça, bir süreden bu yana da Türkiye’de tartışıldığını söyleyebiliriz. Siz de çok farklı konular bağlamında antitürçülüğü ele alıyorsunuz. Bu konuların pek çoğuyla ilgili yerleşik yanlış bilinenler var. Nasıl tepkiler alıyorsunuz? Konunun daha bilinir hale gelmesiyle tepkilerde bir değişim gözlemlediniz mi? Bilgi eksikliği ve türçülük arasında bağlantı olduğunu düşünürsek tepkileri nasıl değerlendirirsiniz?*

M. D. Ben kesinlikle bir değişiklik görüyorum. Bazen çok ilgilendiğim için mi dikkatimi çekiyor diye düşünüyorum ama gerçekten de bir kartopu efekti var galiba. Özellikle sosyal medyayı etkili kullanan genç insanlarda gördüğüm herkesin bir şey söylemek istediği. Dolayısıyla bu kartopu gibi giderek çoğalıyor. Diğer yandan ülke dışında da kırılmaların olduğunu gözlemliyorum. Farklı fraksiyonların oluştuğu söylenebilir artık aslında. Kapitalizm içinde ilerleyen bir veganlık var, kapitalizm karşıtlığı var, belki kesişimsellik gibi çevrilebilecek “intersectionality” üzerinden ilerleyen kesişimsel veganlık var. Türçülük karşıtlığı üzerinden ilerleyen bir aktivizm alanı da açılıyor aslında. Dolayısıyla pek çok eleştiri ve değişim, dönüşüm de yaşanıyor. Özellikle veganlığın kurtarıcı rolü biçilen beyaz toplulukların, erkeklerin tekelindeymiş gibi algılanmasının değişmesinden bahsediyorum. Bunu iklim krizinde de görüyoruz. Hep beyaz olan insanlar ön plana çıkarılıyor. Hâlbuki arka planda uzun zamandan bu yana çok sayıda beyaz olmayan insan olduğunu görüyoruz. Bitkisel beslenme aslında beyaz olmayan kültürlerde çok yaygın. Bu konularda bir farkındalık yaratılmaya çalışıldığını görüyoruz. Kesişimsellik anlamında beni çok dönüştüren bir alan oldu. Türkiye’de ve Türkçe yaptığım aktivizmde diğer mücadelelerle hayvan mücadelesinin kesiştiği çok alan olduğunu ve bunların aslında bir arada yürütülmesi gerektiğini, kapsayıcı olması gerektiğini aktarmaya çalışıyorum. İşin politize olma kısmı da bence artıyor ve umarım da artar. Çünkü iki taraftan da bir eğilim var. “Yaşasın Beyond Burger çıktı, hadi yiyelim” gibi bir bakış da arttı. Olumlu buluyorum aslında. Vegan Derneği’nin vegan sayısı ile ilgili bir araştırması vardı. Veriler ne kadar doğru bilmiyorum ama sayının arttığı yönünde bilgiler var. Biraz piyasalardan da anlıyoruz tabii ama bu insanlar vegan mı, bitkisel mi besleniyor yoksa laktoz intoleransı mı var emin değiliz ama artık Kadıköy’de herhangi bir kafede vegan ürün bulmak çok kolay. Önceden bir menüyü elime alıp vegan seçenekleri görmek sıradan değildi.

F. M. *Sen ne düşünüyorsun Işıl?*

I. K. Bundan 10 sene önce ben üniversitedeyken, Boğaziçi’nde bir hayvan hakları topluluğu yoktu. Vegan bir topluluk zaten yoktu. Veganlık konuşulmuyordu. Şu anda hem Boğaziçi’nde hem bir sürü üniversitede vegan topluluklar var. Bir araya geliyorlar ve etkinlikler yapıyorlar. Bu anlamda özellikle yeni nesilde, -yeni nesil denir mi onlara bilmiyorum ama- gençlerde ciddi bir artış olduğunu görebiliyorum. Radyoysa 1,5 senelik bir süreç. Melike’nin aktivizm süreci çok daha uzun. O muhtemelen değişimi daha net görebiliyor. Radyoda benim aldığım 2 türlü tepki var. Bir grup paylaşılan bilgilerden gerçekten çok besleniyor. Naveganlardan bahsediyorum. Veganlığın gerekli olduğuna ikna olan ve öğrendikleri için teşekkür eden bir grup var. Diğer grupsa sayıca daha az. Hayvanlar üzerinden bir şekilde çıkarı olan insanlar paylaştığımız bilgilerin yanlış olduğunu söyleyebiliyor. “Ben şu çiftlikte gördüm, inek bebeğini emzirebiliyor” ya da “Ben arıcılık yapıyorum, arılar hiç de ballarını almama karşı gelmiyorlar” gibi tepkilerden bahsediyorum. Tabii diyaloga giriyoruz, açık radyo dinleyicisi diyaloga girmekle ilgileniyor. Bu da önemli diye düşünüyorum çünkü kimileri “Bu kadar olamaz” isyanını yaşıyor ve onlara anlatmak önemli. Bir hak gaspının söz konusu olduğunu açılan diyalog alanlarında açıklamak gerekiyor.

M. D. Biraz Fulya’nın bahsettiği türlerarası çeviriyle de ilgili. Biz sokakta aktivizm yaparken karşıdaki insan ineğin mutlu olduğunu söylüyor, ineğin mutlu olduğunu hissettiğinden bahsediyor. Bu bariz bir şekilde ineğin ne davranışından, ne hareketlerinden hiçbir şey anlamadığını gösteriyor aslında. Hayvanların her türlü iletişim dilini her zaman insanmerkezci bakışla ve çıkarlarımız doğrultusunda algılıyoruz. Arının mutlu olduğu yorumunu nasıl yapabilirsin ki? Bazen insanlara “Sizce sütünü ya da yavrusunu aldığımız inek konuşsaydı size ne söylerdi?” diye soruyorum. O zaman etkileniyorlar. Bu tercüme edilememe durumu da insanlarda bir algı boşluğu yaratıyor diye düşünüyorum.

F. M. *Sosyal medya hesaplarınızda ortak tahakkümü çağrıştıran tepkiler alıyor musunuz? Örneğin cinsiyetçi dilin ve türcü dilin kesiştiği yorumlar...*

I. K. Ben sosyal medya hesaplarımı aktivizm yapmak için kullanmıyorum genelde. Radyoda bu konuyla ilgili konuşuyorum. Açık Radyo dinleyicisinden de seviyesi çok düşük yorumlar gelmiyor.

M. D. Benim hesabımda bu tür yorumlar oluyor. Verebileceğim en net istatistik söylemleriyle erkeklik üretmeyen hesapların çok daha kolay anladığı. Beni takip edenlerin zaten -Instagram ikili cinsiyet seçeneği veriyor- %75'i erkek olmayan olarak görünüyor. Zaten veganlar arasında da erkek olmayan kişilerin sayısal anlamda daha fazla olduğunu biliyoruz.

F. M. *“İnsan olmayan hayvanlar” gibi oldu!*

M. D. Cinsiyet ataması yapmadan konuşmaya çalışmak!

M. D. Tepkiler genelde “Ablacım sana bir kebab ısmarlayayım da kendine gel, rengin solmuş”, “Ah bu ineğin tadı da ne güzeldir. Sen yememeye devam et, ben yemeye gidiyorum şimdi” gibi genelde bir dalga geçme şeklinde geliyor. Tahminimce yaşı daha genç insanların dalga geçme üzerinden yorumları bunlar. Sık olmuyor ama dediğim gibi erkeklik üretmeyen insanlar genelde teşekkür ediyor, bilgi edindiğini söylüyor.

F. M. Tüm katkılarınız ve paylaştığımız bilgiler için çok teşekkür ederiz.

ÖZ GEÇMİŞ

Fulya MARMARA

fulyamarmara@windowslive.com

EĞİTİM

2014-2020 Doktora

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim

2012-2014 Yüksek Lisans

Ankara Üniversitesi DTCF
Fransız Dili ve Edebiyatı

Tez Çalışması: **Le problème de l'identité dans les pièces de théâtre intitulées 'Siegfried' de Giraudoux et 'le voyageur sans bagage' d'Anouilh** – (Prof. Dr. Arzu ETENSEL İLDEM'in Tez Danışmanlığında)

2006-2012 Lisans

Ankara Üniversitesi DTCF
Fransız Dili ve Edebiyatı

İŞ DENEYİMİ

2013-20... Öğretim Görevlisi

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri Ve Edebiyatları
Mütercim Tercümanlık Bölümü (Fransızca)

PROJELER

- Rouen Üniversitesi-Rouen/Fransa (Université de Rouen-Rouen/France) ortaklığıyla düzenlenen, proje yöneticiliğini Prof. Dr. E. BOGENÇ DEMİREL'in yürütücülüğünde gerçekleşen Flaubert Sans Frontières adlı projede araştırmacı.
- AUF, Recherches Synergiques, Création des Modèles et leurs Applications dans le Domaine de Traduction de Spécialité adlı projede araştırmacı.

ARASTIRMA

2017-2018 EHESS- Paris Doktora Tez Araştırması